

**ÇOK BOYUTLU BİR FENOMEN OLARAK
KÜRESELLEŞME: KÜLTÜREL BOYUT VE DİL**

Yüksek Lisans Tezi

Duygu KAMACI GENCER

Eskişehir 2022

**ÇOK BOYUTLU BİR FENOMEN OLARAK
KÜRESELLEŞME: KÜLTÜREL BOYUT VE DİL**

Duygu KAMACI GENCER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Emre GÖKALP

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Duygu Kamacı Gencer'in "Çok Boyutlu Bir Fenomen Olarak Küreselleşme: Kültürel Boyut ve Dil" başlıklı tezi 20/07/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Sosyoloji Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	: Doç. Dr. Emre GÖKALP
Üye	: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR
Üye	: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

.....

Enstitü Müdürü

FINAL APPROVAL FOR THESIS

This thesis titled “Globalization as a Multidimensional Phenomenon: Cultural Dimension and Language” has been prepared and submitted by Duygu Kamacı Gencer in partial fulfillment of the requirements in “Anadolu University Directive on Graduate Education and Examination” for the Degree of Master of Science in Sociology Department has been examined and approved on 20/07/2022.

Committee Members

Signature

Member (Supervisor)	: Assoc. Dr. Emre GÖKALP
Member	: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR
Member	: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

.....

Director Graduate School of Social Science

ÖZET

ÇOK BOYUTLU BİR FENOMEN OLARAK KÜRESELLEŞME: KÜLTÜREL BOYUT VE DİL

Duygu KAMACI GENCER

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022

Danışman: Doç. Dr. Emre Gökalp

Bir süreç olarak kökeni yüzyıllar öncesine dayansa da küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dünya üzerindeki ulus ötesi ilişkilerin yoğunlaşmasına karşılık gelmektedir. Zihinlerde ekonomik ve politik bir çağrışım uyandırır da esasen küreselleşme, kültürü de içeren çok boyutlu bir fenomendir. Küreselleşmenin kültürel boyutuna dair araştırmalar çoğunlukla benzerlik ve farklılıklardan yola çıkılarak yapılmış; küreselleşmenin kültürel sonuçları kültürel farklılık/kutuplaşma, kültürel homojenleşme/çakışma ve kültürel melezleşme paradigmaları etrafında ele alınmıştır. Küreselleşmenin doğrudan kültür ile ilişkilendirilebilecek diller üzerinde hangi düzeyde etki ettiği, dilbilim ve toplum bilim literatüründe de benzerlik ve farklılıklar etrafında sorgulanmıştır.

Çok boyutlu bir fenomen olarak küreselleşmenin dilleri ne şekilde etkilediğini sorgulamayı amaçlayan bu çalışmada öncelikli olarak küreselleşme kavramı ile küreselleşme-kültür ilişkisine yer verilmiştir. Küreselleşme ve dil arasındaki ilişki ise dilbilimsel ve toplum bilimsel açılardan çeşitli argümanlar ile ele alınmıştır. Çalışmada küreselleşme ve dil ilişkisinde ön plana çıkan ve tarafsız bir geçerdil olup olmadığı tartışılan İngilizcenin doğrudan dil ölümlerine sebebiyet vermediği, dil ölümlerinin daha çok ulusal politikalara dayandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak diğer yandan İngilizce başta olmak üzere ekonomik ve politik güce sahip dillerin dünya üzerindeki ağırlıklarını koruduğu saptanmıştır. Özellikle teknolojik/çevrim içi ortamlarda söz konusu dillerin hâkimiyeti, ayrıcalıklı konumlarını daha da pekiştirmiştir. İngilizce gibi ekonomik ve politik nitelik gösteren diller her ne kadar baskın dil, geçerdil, ticaret dili ya da diplomasi

dili olarak nitelendirilse de ulus-devletlerin dil politikaları, söz konusu diller karşısında bir bariyer inşa etmiştir.

Küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiye etki eden birden fazla faktör mevcuttur. Bu faktörler ülkeye/bölgeye ya da zamana göre değişiklik gösterebilecek niteliktedir. Bu nedenle dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı nitelikler gösteren küreselleşme ve dil arasındaki ilişkinin bağlamsal ve bu ilişkiyi kuran süreçlerin diyalektik olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiye dair çözümlenelerde homojenleşme ve heterojenleşme kavramlarının ötesinde çoklu dil-ötesi yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, kültür, dil, toplum dilbilim, homojenleşme, heterojenleşme.

ABSTRACT

GLOBALIZATION AS A MULTIDIMENSIONAL PHENOMENON: CULTURAL DIMENSION AND LANGUAGE

Duygu KAMACI GENCER

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, 2022

Supervisor: Assoc. Dr. Emre Gökalp

Although its origin as a process goes back centuries, globalization corresponds to the concentration of transnational relations in the world after the Cold War. Although it evokes an economic and political connotation in minds, globalization is essentially a multidimensional phenomenon that includes culture. Research on the cultural dimension of globalization has mostly been based on similarities and differences. The cultural dimension of globalization is handled around the paradigms of cultural difference/polarization, cultural homogenization/conflict, and cultural hybridization. The level of influence of globalization on languages that can be directly associated with a culture has also been questioned in linguistics and sociology literature around similarities and differences.

In this study, which aims to question how globalization affects languages as a multidimensional phenomenon, primarily the concept of globalization and the relationship between globalization and culture are included. The relationship between globalization and language has been discussed with various arguments from linguistic and sociological perspectives. In the study, it was concluded that English, which stands out in the relationship between globalization and language and is discussed as a neutral language, does not directly cause language deaths, language deaths are mostly based on national policies. On the other hand, languages with economic and political power, especially English, still maintain their massiveness in the world. The dominance of these languages, especially in technological/online environments, further reinforces their

privileged position. Although languages with economic and political characteristics, such as English, are characterized as dominant languages, lingua francas, trade languages or diplomacy languages, the language policies of nation states have built a barrier against these languages.

There are multiple factors affecting the relationship between globalization and language. These factors may vary depending on the country/region or time. For this reason, it is possible to say that the relationship between globalization and language, which has different characteristics in various parts of the world, is contextual and the processes that establish this relationship are dialectical. In this respect, it is necessary to adopt multi-language approaches beyond the concepts of homogenization and heterogeneity in the analysis of the relationship between globalization and language.

Keywords: Globalization, culture, language, sociolinguistics, homogenization, heterogeneity.

20/07/2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Duygu KAMACI GENCER

20/07/2022

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Duygu KAMACI GENCER

ÖN SÖZ

Henüz bir çocukken babamın göz gezdirdiği bir gazete başlığında gördüğüm ‘küreselleşme’ sözcüğü karşısında duyduğum heyecan ve merakın yıllar sonra beni bu tezi yazmaya sürüklemesi elbette bir tesadüf değildi. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir olayın adeta kelebek etkisi ile diğer insanların hayatını etkilemesi, bende olağanüstü duygular uyandırıyor. Dil üzerine yaptığım çalışmalarda da küreselleşmenin diller üzerinde hangi düzeyde etki ettiği sorusu her daim zihnimde mevcuttu. Bu türden sorulara farklı disiplinlerden de destek alarak yanıtlar arama motivasyonu ile başladığım sosyoloji yüksek lisans programını, ilgi duyduğum bir çalışma konusu ile tamamlamanın mutluluğunu yaşıyorum.

Bu mutluluğumda en büyük paya sahip olan ve tezimin her aşamasında katkılarını benden esirgemeyen kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. Emre Gökalp’e teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma jürimde yer alan ve yüksek lisans eğitimim süresince verdiği derslerde öğrencilerinin farklı kapılar aralamasına imkân tanıyan değerli hocam Prof. Dr. Fuat Güllüpnar’a; Türk dili üzerine yaptığım araştırmalarda her daim yanımda olan ve beni başka bir disiplinde eğitim almam için yüreklendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Erdoğan Boz’a teşekkürü borç bilirim.

Akademik yaşamımın her aşamasında bana destek sunan aileme de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Duygu KAMACI GENCER

Eskişehir, 2022

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
FINAL APPROVAL FOR THESIS	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	ix
STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES	x
ÖN SÖZ	xi
TABLolar DİZİNİ	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvi
GÖRSELLER DİZİNİ	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME FENOMENİ.....	3
1.1. Küre (Yerküre), Yeryüzü, Dünya ve Gezegen Sözcüklerine Dilbilimsel Bir Bakış.....	4
1.2. Sembolik Bir Temsil Olarak Küre	5
1.3. Kavramsal Çerçeve.....	8
1.4. Çok Boyutlu Bir Fenomen Olarak Küreselleşme	10
1.5. Tarihsel Bir Süreç Olarak Küreselleşme	12
1.5.1. Küreselleşme ne zaman başladı?	12
1.5.2 Küreselleşmenin Geleceği	16
1.6. Küreselseverlik (Globophilia) ve Küreselfobiklik (Globophobia)	17
1.7. Küreselleşme Pozisyonları ve Ana Kuramlar	18

1.7.1. Küreselleşme Pozisyonları	18
1.7.2. Ana Küreselleşme Kuramlarının Tasnifi	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTU	23
2.1. Kültürel Küreselleşme Paradigmaları	24
2.1.1. Kültürel Farklılık/Kutuplaşma	26
2.1.2. Kültürel Homojenleşme/Çakışma	27
2.1.2.1. McDonalddlaşma, Globalizasyon ve Hiçbir Şeyin Küreselleşmesi ...	27
2.1.2.2. Yersiz-Yurtsuzlaşma	30
2.1.3. Kültürel Melezleşme	32
2.1.3.1. Yerlileşme	32
2.1.3.2. Küyerelleşme	33
2.1.3.3. Melezleşme	34
2.1.3.4. Kopma-Kırılma	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞME VE DİL	40
3.1. Dil ve Kültür İlişkisi	42
3.2. Dilbilim (Toplum Dilbilim) Literatürü ve Küreselleşme	44
3.3. Dillerin Küreselleşmesi Kavramı	45
3.3.1. Küresel Dil Tasavvuru ve İngilizce: Globish mi geçerdil mi?	46
3.3.2. İngilizcenin Küreselliğine Dair Konular	49
3.3.2.1. Dilsel Emperyalizm Konumu	51
3.3.2.2. Dünya İngilizceleri Konumu	53
3.3.2.3. Dil-Ötesi Yaklaşımlar	56
3.3.3. Bilim Dili Olarak İngilizce	58
3.4. Küreselleşme ve Dil: Politik, Ekonomik, Teknolojik ve Ekolojik Boyutlar .	60
3.4.1. Politika ve Dil	60
3.4.1.1. Dil Kimliği	61

3.4.1.2. Dil Çeşitliliği ve Çokdillilik	63
3.4.1.2.1. Avrupa Birliği'nin Çokdillilik Politikası	66
3.4.1.3. Dil Politikaları ve Dil İdeolojileri.....	68
3.5.2. Ekonomi ve Dil	71
3.5.2.1. Küresel Markaların Dil Stratejileri	73
3.5.2.1.1. McDonalds'ın i'm lovin' it Kampanyası.....	73
3.5.2.1.2. Küresel Markaların Çin Halk Cumhuriyeti'nde İzlediği Stratejiler	78
3.5.3. Teknoloji ve Dil	80
3.5.4. Ekoloji ve Dil	83
3.5.4.1. Dilsel ve Biyolojik Çeşitliliği Koruyan Kuruluşlar	85
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	92
ÇEVİRİM İÇİ KAYNAKLAR.....	101

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo.1.1. Küresel kurumsal süreçler (küreselleşme) (M.S. 930-2300).....	14
Tablo 2.1. Küresel bağlamda kültürel farklılığı görmenin üç yolu	24
Tablo 2.2. Kültürel küreselleşme paradigmaları ve metaforlar.....	26
Tablo 3.1. Küresel İngilizce ve Dünya İngilizceleri paradigmalarının karşılaştırılması	49
Tablo 3.2. Bireysel/ortak kimlik türleri	62
Tablo 3.3. IMF 2021 verilerine göre dünyanın en büyük ilk 20 ekonomisi	72
Tablo 3.4. Küresel markaların Çinceye sesçil-anlamsal aktarımı	79
Tablo 3.5. 2020 verilerine göre İnternette en çok kullanılan ilk 10 dil	81

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Küreselleşme kuramları	21
Şekil 2.1. Temsili örneklerle “küyerel-grobal” ve “bir şey-hiçbir şey” sürekliliği	29
Şekil 2.2. Küresel bağlamda kopma ve kırılmalar	37
Şekil 3.1. İngilizcenin küreselliğin dair konumlar	50
Şekil 3.2. Kachru'nun İngilizcenin üç çemberi modeli.....	54
Şekil 3.3. Bir dil rejiminin resmi olmayan dilsel pratikler üzerindeki etkisi	69

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1.1. Galle, 1572, 212 x 263mm, “Standbeeld van Zeus in Olympia”, Rijksmuseum Amsterdam.....	5
Görsel 1.2. Dürer, “Salvator Mundi”, 58.1 x 47 cm, 1505, Metropolitan Museum of Art in New York.....	6
Görsel 1.3. Bilinmeyen Sanatçı, “The Armada Portrait of Elizabeth I”, 110.5 x 125 cm, 1588, Royal Museums Greenwich	6
Görsel 1.4. van Deuren, “A Young Astronomer”, 15.3 x 12,7 cm, 1685, The National Gallery London	6
Görsel 1.5. "Earthrise", NASA, 1968	7
Görsel 3.1. I’m loving it sloganlı bir reklam tabelası	74
Görsel 3.2. Guangzhou Havalimanı’nda bir McDonalds reklamı	75
Görsel 3.3. McDonald’s Türkiye’nin “seviyorsan söyle bence” kampanyasına ait bir görsel	75
Görsel 3.4. McDonald’s Almanya’nın “ichliebes” kampanyasına ait bir görsel.....	76

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile yaşamımıza dâhil olan küreselleşme kavramı hem politik hem ekonomik hem de kültürel literatürde yüksek tansiyona sahip bir tartışma alanı yaratmıştır. Daha çok ticari motivasyon ile gerçekleşen sınırlar arası akışların tarihini her ne kadar uzak geçmişe dayandırmak mümkün olsa da küreselleşme, 1990'lar sonrası yaşanan ekonomik ve politik gelişmelerle karakterize olan bir fenomendir.

Küreselleşme süreci insan faktöründen soyutlanamayacağı için kültür ve dil de politika ve ekonomi kadar küreselleşmenin merkezinde yer alan kavramlardır. Çoğunlukla ekonomik ve politik bir kavram olarak değerlendirilmesine rağmen küreselleşmenin kültürel sonuçlarını ele alan literatür zengindir. Hannerz (1987), Robertson (1992), Featherstone (1992), Ritzer (1993), Appadurai (1996), Huntington (1996) ve Tomlinson (1999) gibi kuramcılar yerelleşme, küyerelleşme, standartlaşma, rasyonelleşme, melezleşme, kopma-kırılma, çatışma-kutuplaşma ya da yersiz-yurtsuzlaşma gibi metaforlar eşliğinde küreselleşmenin kültürel sonuçlarına farklı düzeylerde yanıt aramışlardır. Söz konusu kuramcıların yanıtları çoğunlukla küreselleşmenin homojenleştirici ya da heterojenleştirici etkilerine odaklanmıştır. Kimi araştırmacılara göre küreselleşme ile yeni melez ya da yerel biçimler oluşmakta iken kimileri onu standartlaştırıcı bir fenomen olarak değerlendirmiştir. Küreselleşmenin kültürel ve dilsel sonuçları üzerine araştırmalar yapan Coupland (2003), Pennycook (2007), Blommaert (2010) ve Steger (2020) gibi araştırmacıların katkı sunduğu toplum dilbilimsel küreselleşme literatürü de benzer şekilde homojenleşme ve heterojenleşme kavramları etrafında küreselleşme ve dil ilişkisini sorgulamıştır.

Politik ve ticari faaliyetler ile sınırlar arasında akan her türden metadan farklı olarak, savaşların ya da doğal felaketlerin neden olduğu toplu göçlerle gerçekleşen insan akıntıları ya da teknolojik imkânlarla farklı kültür ve dile sahip toplulukların karşı karşıya gelmeleri, dünya üzerinde çeşitli dilsel temas ortamları yaratmıştır. Söz konusu dilsel temas ortamlarında küreselleşmenin dilleri ne şekilde etkilediği sorusuna yanıt ararken hem ekonomik hem de politik karakter gösteren bu ilişkinin diyalektik ve bağlamsal olduğunu varsayan bu çalışmanın birinci bölümünde, bir sembol olarak kürenin anlamsal ve sözcüksel bakımdan tarih içinde geçirdiği değişime yer verilmiştir. Ardından küreselleşme kavramı ile küreselleşmenin tarihi ve geleceğine dair argümanlar

tartışılmıştır. Ana küreselleşme kuramları ve bu kuramların tasnifine de yer verilen birinci bölümde ayrıca küreselleşme pozisyonlarına da değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümde, küreselleşmenin kültürel sonuçlarına dair literatür, kültürel farkçılık/kutuplaşma, kültürel homojenleşme/çakışma ve kültürel melezleşme paradigmaları olmak üzere üç başlık altında yer almıştır. Söz konusu paradigmlar kutuplaşma, McDonaldlaşma, globalizasyon, hiçbir şeyin küreselleşmesi, yersiz-yurtsuzlaşma, yerleşme, küyerelleşme, melezleşme ve kopma-kırılma metaforları ile tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise öncelikli olarak dil ve kültür ilişkisine değinilmiştir. Küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiye dair ortaya konan toplum dilbilimsel bakış açılarına da ilgili bölümde yer verilmiştir. İngilizce örneği üzerinden dillerin küreselleşmesi kavramına da değinilerek, İngilizcenin küreselliğine dair farklı konumlardan söz edilmiştir. Toplum dilbilimsel bakış açısından farklı olarak, sosyolojik bir çerçevede küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiye dair sunulan argümanlar ise politika ve dil, ekonomi ve dil, teknoloji ve dil, ekoloji ve dil başlıkları altında yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME FENOMENİ

Günümüz küreselleşme literatüründe çok boyutlu bir fenomen olarak karakterize edilen küreselleşmenin (globalization) bir terim olarak hayatımıza dâhil oluşu 20. yüzyılı bulsa da onu, geçmiş yüzyıllar öncesine uzanan tarihsel bir süreç olarak da değerlendirmek mümkündür. Küreselleşme araştırmalarının ilk örnekleri, küreselleşmeyi sınırlı bir çerçeve içinde daha çok modernite ve kapitalizm eşliğinde okuyarak, ideolojik ve ekonomik temellere dayandırsa da sonraki dönemde yapılan çalışmalar, küreselleşmenin aynı zamanda tarihsel ve kültürel bir kavram olduğunu da ortaya koymuştur.

Çok boyutlu bir fenomen olarak küreselleşmenin ekonomik ve ideolojik boyutları yanında kültürel bir boyuta da sahip olduğu varsayımından hareketle, kültürel boyuta dâhil edilebilecek dilin/dillerin söz konusu fenomenen ne şekilde etkilendiğini sorgulamayı amaç edinen bu çalışmanın birinci bölümünde, öncelikli olarak *küre* anlam dairesi içinde yer alan sözcükler (*yerküre*, *yeryüzü*, *dünya* ve *gezegen*) dilbilimsel bir bakış açısı ile sorgulanacak ve bir geometrik şekil olarak *kürenin*, çeşitli sanat eserlerindeki küreselleşme temsillerine değinilecektir. Söz konusu temsillerin ardından küreselleşme terimi ve tanımları üzerinde durulacak, araştırmanın amacı doğrultusunda hangi tanımlamanın daha kapsamlı ve tutarlı olabileceği tartışılacaktır. Küreselleşmenin tanımı ile doğrudan ilişkili olan ve araştırmanın temelini oluşturan kültürel boyuta kaynaklık etmesi adına küreselleşmenin çok boyutluluğuna yer verilerek, onun aynı zamanda tarihsel bir süreci yansıttığı da savunulacaktır. Küreselleşmeyi, olumlu ya da olumsuz bir kavram olarak nitelendirenlerin görüşlerine de yer verildikten sonra, küreselleşme pozisyonları ile bu pozisyonların şekillenmesini sağlayan ana küreselleşme kuramlarından bahsedilerek, kültürel küreselleşme kuramlarını tartışmak için elverişli bir zemin oluşturulacaktır.

1.1. Küre (Yerküre), Yeryüzü, Dünya ve Gezegen Sözcüklerine Dilbilimsel Bir Bakış

Küreselleşmenin etimolojik çözümlemesinin bileşenlerinden biri olan ve gündelik dilde çoğunlukla *yeryüzü* ya da *dünyayı* karşılamak üzere kullanılan *küre* (globe) sözcüğü, bir geometri terimi olarak “bütün noktaları merkezden aynı uzaklıkta bulunan bir yüzeyle sınırlı cisim” (TDK 2011, s. 1561) şeklinde tanımlanmaktadır. Küreselleşmek¹ ise “dünya milletlerini ekonomi, siyaset ve iletişim bakımlarından birbirine yaklaştırmaya ve bir bütün olmaya götürmek, globalleşmek” şeklinde Türkçe Sözlük’te yer bulmaktadır (TDK 2011, s. 1562). Küreselleşmenin İngilizcedeki karşılığı olan *globalization* teriminin etimolojisi -Türkçedekine benzer biçimde- “küresel veya yuvarlak bir gövde” anlamına gelen *globe* köküne dayanmaktadır. *Globe*’nin Klasik Latincedeki kökeni *globus* “yuvarlak kütle” ya da “bir arada bulunan insan/asker/hayvan topluluğu” anlamlarını karşılamak üzere kullanılmıştır (http-1). *Globe* sözcüğünün *dünyayı* temsil eden kullanımı ise 1550’lerden itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır (http-2).

Anlamsal bakımdan birbirinin yerine kullanılan *küre* (kimi zaman *yerküre*), *yeryüzü* (earth), *dünya* (world) ve *gezegen* (planet) sözcükleri kullanıldıkları bağlam itibarıyla birbirlerinden farklılık gösterebilmektedirler. Bu sözcükler içinde *küre* ya da *yerküre* bir çeşit boyutsallığı ifade etmekte iken *yeryüzü*, karasal ölçekli ortak bir alan/toprağa karşılık gelmektedir. Ferdinand vd. (2019, s. 6) *küre* ve *dünya* arasındaki farkı inşa ederken ataerkil bağlam eşliğinde *kürenin* eril ve tarihsel olanı temsil ettiğini, *dünyanın* ise doğurganlık ve üretkenliği temsil eden dişil bir alanı karşılayan sözcük olduğunu dile getirmişlerdir. Fransızca *monde* sözcüğü ile benzer anlam taşıyan *dünya* (world) ise gezegendeki tüm insanları, tutumları, kurumları ve yaşam biçimlerini ifade etmektedir (http-3). *Dünya*, uzamsal ve deneyimsel insan faaliyetleri alanı (Ferdinand vd. 2019, s. 7) iken *gezegen* insan faaliyetlerinin/deneyimlerinin ötesinde evrene ait fiziksel bir parçadır.

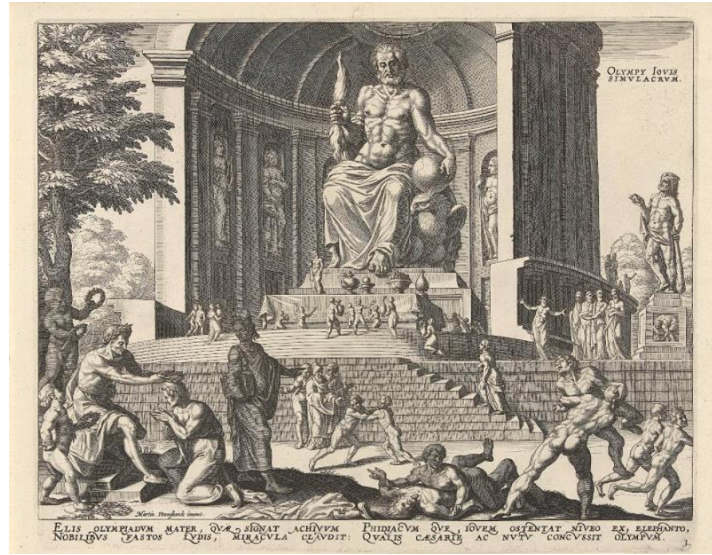
Her ne kadar *küre* (*yerküre*), *yeryüzü*, *dünya* ve *gezegen* sözcükleri aynı anlam dairesi içinde bulunsun da küreselleşme nosyonu tam anlamı ile *küre* (globe) sözcüğünde karşılık bulmaktadır. Sözlüksel olarak *kürenin* geometrik formuna atıfta bulunan

¹TDK Türkçe Sözlük’te (2011, s. 1562) *küreselleşme* maddebaşının karşılığı “küreselleşmek durumu, globalleşme” şeklindedir.

küreselleşme sözcüğü -dünyasallaşma süreçlerinden farklı olarak- akıntılar veya karşılıklı bağlantılar eşliğinde karakterize edilebilecek dinamik bir süreci ifade etmektedir.

1.2. Sembolik Bir Temsil Olarak Küre

Kullanıldığı bağlam doğrultusunda, sanat eserlerinde farklı anlamları yansıtabilen bir form olarak kürenin geçmişini, Antik Yunan'a kadar dayandırmak mümkündür. MÖ 5. yüzyılda Phidias (MÖ 490- MÖ 430) tarafından inşa edilen ve Antik Çağ'ın en ünlü eserlerinden biri olan Zeus Heykeli'nin (McWilliam vd., 2011, s. 1) gravür sanatçısı Philippe Galle (1537-1612) rekonstrüksiyonunda (Görsel 1.1.) -Göklerin Tanrısı olarak da bilinen- Zeus'un eli ile bir küreyi kavradığı görülmektedir.

Görsel 1.1. Galle, 1572, 212 x 263mm, "Standbeeld van Zeus in Olympia", Rijksmuseum Amsterdam

Antik Yunan'daki kullanımına koşut olarak hem insanlığın kurtuluşunu hem de yıkımını sembolize eden *küre* bir yandan kozmosu temsil ederken diğer yandan evrenin her şeyi kucaklayan ve her yeri kaplayan düzenine de işaret eder (Lippincott, 2002, s. 121). Bu anlamıyla küre, Greko-Romen döneminden itibaren Avrupa, Ortadoğu ve Hindistan coğrafyasındaki sanat eserlerinde sıklıkla kullanılan bir sembol/gösterge olmuştur. Özellikle Hristiyan ikonografisinde, Baba Tanrı tarafından yaratılan kusursuz evren iken (Görsel 1.2) politik bağlamda küre, kralın ya da devletin hâkimiyet alanını (Görsel 1.3) temsil etmiştir.

“Gücün temsili olarak küre, aynı zamanda çok sayıda imajda Baba Tanrı veya Mesih figürü tarafından da tutulmaktadır: Tanrı'nın evreni yaratması, kutsal üçlüyü, bakirenin taç giyme töreninde, Salvator Mundi olarak da Mesih ve Tanrı'nın tasvirlerinde bulunabilir. (...) Bu, ikonografi geleneği Roma İmparatorluğu'nun son yıllarından modern çağa kadar kesintisiz devam eden bir imgedir.” (Lippincott, 2002, s. 123)

Görsel 1.2. Dürer, “Salvator Mundi”, 58.1 x 47 cm, 1505, Metropolitan Museum of Art in New York

Görsel 1.3. Bilinmeyen Sanatçı, “The Armada Portrait of Elizabeth I”, 110.5 x 125 cm, 1588, Royal Museums Greenwich

Küre, taşıyıcısına güç ve hâkimiyet gibi anlamları kazandırmasının yanında astronot (Görsel 1.4.), coğrafyacı, kâşif, filozof ya da teologların uzmanlık alanını da yansıtabilmektedir (Lippincott, 1999, s. 76).

Görsel 1.4. van Deuren, “A Young Astronomer”, 15.3 x 12,7 cm, 1685, The National Gallery London

Antik Yunan'dan itibaren mitolojik ya da dini bağlamda güç ve hâkimiyet sembolü olarak kullanılan küre, tarihsel düzlemde metafiziksel bağlamından uzaklaşarak fiziki olarak dünyaya yayılma, dünya topraklarını hâkimiyet altına alma idealini yansıtmıştır. Ferdinand vd. (2019, s. 6) küreyi “verili dünyayı aşma ve rasyonelleşme” dürtüsü ile motive edilen emperyalizm vizyonunu yansıtan bir şekil olarak tanımlar. Küreselleşmenin kavramsal olarak emperyalizmi -kimi kuramcılara göre *yeni emperyalizmi* (Harvey, 2003; Kettel ve Sutton, 2013)- de içeren bir fenomen olmasından yola çıkarak, tarihsel süreçte kürenin anlam kazandığı çeşitli bağlamların (mitolojik, dini, politik) aynı zamanda küreselleşme nosyonunu hazırladığını söylemek mümkündür.

Görsel 1.5. "Earthrise", NASA, 1968

Küreselleşmenin bir terim olarak sözlüklere dâhil edilmesini 1960'lı yıllara dayandıran Chanda (2014), bir form olarak -her ne kadar Antik Yunan ve Roma'da bir nesne biçiminde kavramsallaştırılsa da- kürenin 15. yüzyılda çoğunlukla bir geometri terimi olarak kullanıldığını ifade eder. Chanda'ya göre küreselleşmenin bugünkü anlamı ise uzay çağı ile şekillenmiştir. 1960'lı yıllarda SSCB ve ABD'nin uzaya insan göndermeleri ile artık insanlar, dünyaya bir bütün olarak uzaktan bakabilmişlerdir.

“İnsanların uzaya çıkışı, ‘küreselleşmenin’ daha önce var olmayan hem fiziksel hem de zihinsel nitelikler kazanmasını mümkün kıldı. Sonuç olarak 1960'lardan itibaren bu terim, gezegensel birliğin bir göstergesi olarak daha anlamlı olmaya başladı.” (Chanda, 2014, s. 529)

Antik Yunan ve Roma'dan itibaren insanlığın ortak bir ülküsü olarak küreye (yerküreye) bütün halinde erişmek ancak 20. yüzyılda mümkün olabilmıştır. Kürenin artık bir nesneyi işaret etmek dışında kazanmış olduğu bu soyut anlam, tam olarak küreselleşme kavramının merkezinde bulunmaktadır.

1.3. Kavramsal Çerçeve

Kökleri yüzyıllar öncesine uzanan kadim bir fenomen olarak küreselleşme, literatürde oldukça tartışmalı bir konumdadır. Küreselleşme terimi ve tanımı üzerine araştırmacıların görüş birliği sağlamasına engel olan bu tartışmalı konum, terim olarak yakın geçmişte ortaya çıkmasına karşın onun kavramsal olarak tarihsel bir süreci de yansıtıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar tartışmalı bir kavram olsa da küreselleşmenin politik, ekonomik ve kültürel bakımdan toplumsal kuramın popüler terimlerinden biri olduğu söylenebilir.

Hem popüler basında hem de akademik literatürde bir süreci, durumu, sistemi, gücü ve çağı tanımlamak için çeşitli şekillerde kullanılan (Steger, 2020, s. 46) küreselleşmenin görece yeni² bir terim olması, insanların daha önce küresel bağlantılılık hakkında düşünmediği ve bu düşüncenin kuramsallaştırmadığı anlamına gelmemektedir. Eriksen (2007), küreselleşmenin ilk kuramcısı olarak nitelendirdiği Hegel'in *dünya-tini* (Weltgeist) kavramı aracılığı ile tüm insanlarda içkin olan ancak eşitsiz bir şekilde gelişen soyut bir varlık aracılığıyla, tüm insanlığı bir tür topluluk olarak hayal etme olasılığını gördüğünü ifade etmiştir. Benzer şekilde Kant da dünya halkları arasında eşitlikçi ve saygılı bir iletişimi gerekli kılan bir kozmopolitik geliştirmiştir (Eriksen, 2007, s. 1).

Küreselleşmenin kavram olarak bir süreci ifade etmesi (*-ization*) onun farklı biçimlerde tanımlanabileceğini de göstermektedir (Axford, 2013, s. 20). Farklı biçimlerde tanımlanabilmesine rağmen Steger (2020, s. 48-49), küreselleşmenin toplumsal ilişkiler ve bilincin *dünya-zaman* ya da *dünya-uzay* arasındaki çok boyutlu ve eşitsiz bir yoğunlaşmasını ifade ettiği konusunda ısrarcı olmuştur. Stearns (2009, s. 1) ise küreselleşmeyi yerel fenomenlerin küresel olaylara dönüşüm süreci şeklinde

² Sözlüksel bir birim olarak küreselleşmenin yazılı kaynaklarda tanıklanması 1930'lu yılları bulmaktadır (Steger, 2020, s. 46).

tanımlamıştır. Bu süreçler ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve politik güçlerin birleşimi olmakla beraber, küreselleşme çoğunlukla ekonomik bağlamda kullanılmaktadır. Beck (2000, s. 29), küreselleşmenin söz konusu boyutlarının birbirinden ayırt edilmesini oldukça önemli bulmuştur: “Küreselleşmenin bir dizi boyutunu ayırt etmek gerekir: Bu boyutların listesi -eksiksizlik veya kesinlik iddiasında bulunmaksızın- iletişim teknolojisi, ekoloji, ekonomi, iş organizasyonu, kültür ve sivil toplum gibi boyutları içermelidir.”

Bauman’ın (2020, s. 76) deyimi ile “hepimizin başına gelen şeyler” ile ilgili olan küreselleşme, karmaşıklığı ve çok boyutluluğu bakımından sınırlandırılması da oldukça zor bir kavramdır (Coupland, 2010, s. 2). Kavramın zorluğu ve geniş kapsamı literatürde küreselleşmenin var olmadığından veya küreselleşmenin tersine dönmesi olasılığından bahsedilmesine de neden olmuştur. Bu noktada Turner ve Khondker (2019, s. xiii) “küreselleşme karşıtı hareketlere ve milliyetçi retoriğe rağmen küreselleşmenin geri dönüşü olmadığını ve uzun vadeli bir tarihsel dönüşüm süreci olarak görülmesi gerektiğini” ifade etmektedirler. Dünya üzerindeki insanları birbirine bağlayan ve “tarihsel bir sürece” (Turner ve Khondker, 2019, s. 21) karşılık gelen küreselleşme fenomenini görmezden gelmek, bugün karşı karşıya kaldığımız birçok sorunu (ekonomik, politik ve kültürel) çözümsüzlüğe götürecektir. Küreselleşmeyi yok saymak ya da sadece ekonomik düzlemde ele almak yerine Beck (2000) ve Stearns’ın (2009) da belirttiği üzere onu “çok boyutlu bir fenomen” (Tomlinson, 1999, s. 13) olarak tasarlamak daha yerinde bir yaklaşım olacaktır.

“Küreselleşme kavramının tarihini izleyerek, küreselleşmenin sadece dünya çapında kültürel homojenleşme yol açan, dünyayı saran ekonomik sistemin yaratılması anlamına gelmediğini ve sözde kültürel emperyalizmin yeni bir farklı biçim olmadığını iddia ediyoruz. Daha ziyade yüksek bir karmaşıklık ve soyutluk düzeyinde ele alınması gereken karmaşık bir sosyal kültürel ekonomik ve siyasal bağlılık sürecidir.” (Turner ve Khondker, 2019, s. 23)

Turner ve Khondker’in geliştirdiği *çok boyutlu fenomen* yaklaşımına koşut olarak Pieterse (2004) de küreselleşmeye karşı geliştirilecek parçalı bir yaklaşımın modasının artık geçtiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda çeşitli perspektif ve temaları birlikte yorumlayarak, küreselleşmeyi ekonomik dinamikler ve küresel eşitsizlik, teknolojik değişimler ve askeri ilişkiler, kültürel yaklaşım ve söylemler ışığında ele almak (2004, s. 1) toplumsal kuram için daha yerinde olacaktır. Küreselleşmenin kültüre -dolayısı ile dil

fenomenine- olan etkilerini araştırmada çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmek söz konusu iki fenomenin de birbirlerine ne şekillerde etki ettiğini anlamada önemli rol oynayacaktır.

1.4. Çok Boyutlu Bir Fenomen Olarak Küreselleşme

Erken dönem küreselleşme kuramları, küreselleşmenin ekonomik ve politik temellerine daha fazla önem atfetmiş olsa da günümüzde küreselleşme ile kültür arasında sıkı ilişkiler kurulmaktadır. Yine de ekonomik, politik ve kültürel temellerin hangisinin küreselleşme üzerinde daha belirgin olduğu literatürde hâlâ tartişmalıdır. Söz konusu tartişmalar genel itibariyle küreselleşmenin ekonomik boyutunun diğer boyutlar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olup olmadığı üzerinedir.

Turner ve Khondker (2019, s. 24), küreselleşmenin üç boyutunu şu şekilde sıralamaktadırlar: “teknö-ekonomik, sosyo-politik ve kültürel medeniyetsel boyutlar”. Küreselleşmeyi benzer biçimde ekonomik, politik ve kültürel boyut çerçevesinde değerlendiren Coupland (2010, s. 2-3) ise bu kavramın çok boyutluluğunun nedenlerini ortaya koyan bir dizi tespitte bulunmuştur.

“Artan bir kültür dolayımı ve daha fazla kültürel düşünömsellik, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve hızlanması, küresel olarak dağılım gösteren hizmet sektörüne hızlı bir geçiş, kuruluşların (İngiliz) düşüşü, profesyonel (tıbbi, hukuki, politik) otoriteye güvensizlik, orta sınıfın büyümesi ancak zengin/yoksul ayrımının derinleşmesi, dezavantajları karşısında küresel piyasa ekonomisine daha fazla bağımlılık, tüketici kültüründe bir artış ve birçok yeni metalaştırma biçimi, bireyciliğe ve kendilik projelerine daha fazla vurgu, dünya çapında ekolojik politika ve hassasiyetlerdeki artış, cinsiyet ve cinsel yönelim kaynaklı eşişsizliklerin azaltılması, özellikle kentsel ortamlarda etnik çoğulculuğun geliştirilmesi, yaygınlaşan ve giderek daha tanıdık olan kültürel uzantılar, geçirgen hale gelen ulusal sınırlar, genellikle ekonomik nedenlerle büyük ölçüde artan demografik hareketlilik, daha küresel tabanlı risklere, tehditlere ve çatışmalara doğru bir geçiş.” (Coupland, 2010, s. 2-3)

Çok boyutlu küreselleşme paradigması içinde küreselleşmenin en önemli boyutu olarak nitelendirdiği ekonomik boyutun, diğer boyutlar üzerinde şekillendirici bir etkisi olduğuna inanan Ritzer (2020a, s. 64-65), politik boyutu uluslararası ilişkiler dışında küresel örgütlenmeleri, ulus-devletlerin sınırlarını aşan dinler ya da şehirler arasındaki ilişkiler, tek bir bölge ya da devlette konumlanmayan devletsiz terörist örgütlenmeleri de

kapsayan bir boyut olarak ele almıştır. Ekonomik küreselleşme ve sonuçları küreselleşmenin belki en önemli özelliği olduğundan, küreselleşmeyi ekonomik küreselleşmeye indirgeme eğilimi söz konusudur ancak Ritzer'e göre (2020a, s. 15-17) küreselleşme, ekonomik küreselleşmeye eşdeğer değildir ve küreselleşmeyi ekonomik küreselleşmeye indirmemek son derece önemlidir.

Ritzer (2020a) ile benzer görüşleri paylaşan Fairclough da (2006, s. 7) küreselleşmenin en temel özelliğinin -neo-liberal bir çerçevede- Batı demokrasisinin belirli bir versiyonunun yayılması ile koşut olarak, piyasaların liberalleşmesi ve küresel entegrasyon olduğunu dile getirmiştir. Turner ve Khonkdker ise (2019, s. 14) küreselleşmenin neo-liberalizm ve teknolojik gelişmeler ile karakterize edilen ekonomik boyutunun, küreselleşme fenomeni için belirleyici olduğuna karşı çıkararak, onun enformasyonel ve kültürel, hukuki ve siyasal, çevresel ve sağlık yönleri gibi çeşitli boyutları ile nedensel önceliklerine odaklanmak gerektiğini ifade etmektedirler. Söz konusu boyutlardan ekonomik olanın tanımlanması ve veriler eşliğinde ortaya konması daha kolay iken, diğer boyutlarının tanımlanması oldukça zordur.

Giddens (2020, s. 73) kapitalist ekonomi odaklı yaptığı küreselleşme incelemesinde çok boyutlu küreselleşme paradigmasını “ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni, uluslararası iş bölümü” şeklinde belirlemiştir. Giddens için söz konusu boyutlar birbirleri ile bağlantılı olsa dâhi hiçbir boyut bir diğeri kullanılarak kapsamlı biçimde açıklanabilecek nitelikte değildir.

Block (2006, s. 5) ise küreselleşmenin herhangi bir yönünü diğerlerinden izole ederek tartışmanın imkân dâhilinde olmadığını dile getirmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme literatüründe ekonomik boyut, küresel yönetim tartışmaları çerçevesinde değerlendirilirken, Amerikan emperyalizmi literatürü yalnızca ekonomik değil, politik ve kültürel faktörleri de dikkate almaktadır. Küreselleşme ile doğrudan ilgili olan göç araştırmaları, kültür ve kimlik eşliğinde gerçekleştirilirken; küresel teknolojiler, kültür aktarımı ve yeni teknolojilere dayalı yeni ekonomilerle de ilişkilendirilmektedir.

Steger (2020, s. 65), küreselleşme kuramcılarının küreselleşmenin önemli bir boyutunu doğru olarak tanımlamasını yeterli bulur. Söz konusu araştırmacılar küreselleşmenin birincil boyutunun ne olduğu üzerine birbirlerinden ayrışmaları yanında küreselleşmenin nedenselliği, kronolojisi, etkileri ve politik sonuçları bakımından da

birbirlerinden farklı noktalarda durabilmektedirler. Bu bağlamda küreselleşme kuramcıları, çok boyutlu biçimde tartışılabilir kimi araştırma sonuçlarına odaklanmışlardır:

“Küreselleşme nasıl ilerliyor? Onu yönlendiren nedir? Tek bir nedeni mi var yoksa bir faktörler kombinasyonu mu? Küreselleşme modernitenin devamı mı yoksa radikal bir kırılma mı? Yeni eşitsizlik ve hiyerarşi biçimleri yaratıyor mu?” (Steger, 2020, s. 65)

Her ne kadar Beck (2000), Turner ve Khondker (2019), Ritzer (2020a) ve Giddens (2020) gibi kuramcılar küreselleşmenin çok boyutlu fenomen olduğu noktasında uzlaşmaya varsalar da küreselleşmenin hangi boyutunun diğer boyutları şekillendirdiği noktasında bir uzlaşma söz konusu değildir. Buradan yola çıkarak küreselleşmeyi tek boyutlu bir fenomen olarak değerlendirmek ya da onun ekonomik boyutunun diğer boyutlar üzerinde baskılayıcı etkisi olduğunu söylemek doğru sonuçlara ulaşmayı engelleyecektir.

1.5. Tarihsel Bir Süreç Olarak Küreselleşme

1.5.1. Küreselleşme ne zaman başladı?

Küreselleşme teriminin kullanımını 1930'lara kadar götürülebilse de (Steger, 2020, s. 46) *akıntılar* (flows) (Appadurai, 1996) ile karakterize edilebilecek süreç/süreçlerin varlığı geçmişte de mevcudiyet göstermiştir. Bu bakımdan küreselleşmenin ne zaman başladığına dair sorulara cevap verebilmek oldukça güçtür. Beck (2000, s. 29), - küreselleşme kuramcılarının birçoğunun küreselleşmenin kapitalist dünya düzenine dayandığını öne sürmelerine rağmen- küreselleşmenin başlangıcını sömürgecilik ile ilişkilendirmiştir. Diğer taraftan, küreselleşmeyi daha yakın dönemde uluslararası şirketlerin ortaya çıkması ile karakterize edenler yanında Doğu bloğunun çözülmesi ve sabit döviz kurlarının sona ermesi ile bağdaştırılanlar da yer almaktadır. Bir süreç olarak küreselleşmenin bu denli tartışmalı oluşu, küreselleşme kavramının oldukça belirsiz ve bulanık oluşu ile ilişkilendirilebilir (Beck, 2000).

Küreselleşmeyi 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler eşliğinde ele alan Eriksen (2007), bu yüzyıldaki kolonyal genişlemeler, bilimsel keşifler ve sanayileşme ile bunlara eşlik

eden yeni düşünce biçimlerini, dünyanın yeni bir modeli olarak yorumlamaktadır. Endüstriyel ve kolonyal gelişme ile teknolojik gelişmeler, uluslararası ticarete büyüme sağlamış; telgraf ve transatlantik bağlantısı ile iletilerin kıtalar arasındaki hızlı iletimi, mekân ve mesafe algısını değiştirmiştir. Eriksen, II. Dünya Savaşı'nı ilk gerçek küresel savaş olarak değerlendirmiş ve savaş sonrası dönemde küresel bağlamdaki bağlantıların çeşitli kuruluşlar, topluluklar sayesinde yoğunlaştığını ifade etmiştir. Ancak Eriksen (2007, s. 3) için küreselleşmeyi hazırlayan en önemli koşul, II. Dünya Savaşı'ndan sonra varlığını sürdüren iki bloklu sistemin -bir diğer adı ile Soğuk Savaş'ın- sona ermesi olmuş, bu çözülme sonrasında küresel bağlamda bir bütünleşme gerçekleşmiş ve dünya tek bir pazar yeri haline gelmiştir.

Çoğunlukla 1990'lar ile sınırlandırılan küreselleşme sürecini farklı tarih aralığında ele alan Stearns (2009, s. 29), küreselleşmeyi *temas* (contact) düşüncesi etrafında yorumlayarak MS 10. yüzyıldan itibaren dünyanın birbiri ile temasa geçtiğini ifade etmiştir: "Aslında, birçok dünya tarihçisi küreselleşmeyi artık bin yıllık bir sürecin en son versiyonu olarak görüyor".

Stearns (2009) ile benzer konumda duran Modelski (1987, s. 96) de küreselleşmenin yaklaşık bin yıldır devam eden bir süreç olduğunu söylemektedir. Küreselleşmeyi politik yapılanmalarla ilişkilendiren Modelski için küresel bağlamdaki ilk politik yapılanma, İslamın 15. yüzyıla kadar yayılması ile gerçekleşmiştir. 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya yapılan deniz seferleri ile İslamın etkisi azalmış ve sömürgecilik faaliyetlerinin başlaması ile uluslararası ekonomi, dolaylı olarak küreselleşme mevcudiyet bulmuştur: "1500'lerdeki okyanus seferleri, küresel sistem olarak adlandırılması gereken küresel karşılıklı bağımlılık katmanını yaratmıştır" (1987, s. 25).

Modelski (2008) geç tarihli bir başka çalışmasında ise küreselleşmeyi "*evrimsel bir süreç*" olarak değerlendirmiş ve bu sürecin dört farklı sistemden/kurumdan oluştuğunu ifade etmiştir: "Dört kurumsal süreç şunlardır: Küresel ekonominin evrimi, küresel politik evrim, küresel toplumun yükselişi ve küreselleşme." (2008, s. 20). Modelski, bu süreçlerin senkronize ve birbirlerini destekleyen nitelikte olduğunun da altını çizmektedir.

Tablo 1.1. *Küresel kurumsal süreçler (küreselleşme) (M.S. 930-2300)*

Küreselleşme	Küresel toplumun yükselişi	Küresel politik evrim	Küresel ekonominin evrimi
Dönem: 2000 yıl (fazlar)	Dönem: 1000 yıl	Dönem: 500 yıl (seçilim)	Dönem: 250 yıl
930 Küresel sistemin ortaya çıkışı	Ön koşullar	İmparatorluk deneyimleri: (Başarısız dünya imparatorluğu)	Çin'in yükselişi Ticari-denizcilik devrimi
1430 (küresel sistemin haritalandırılması)		Küresel liderlik: (Küresel çekirdek)	Küresel ticaret sistemi Endüstriyel sıçrama
1850 (küresel toplumsal organizasyon)	Demokratik dünya	Küresel organizasyon (2080: Küresel yönetim)	Bilgi çağı
2300		Konsolidasyon	

Kaynak: (Modelski, 2008, s. 21)

Stearns (2009) gibi düşünen araştırmacılar küreselleşmeyi 15. yüzyıldan önce başlayan bir pre-modern fenomen olarak kabul etse de (Block, 2006, s. 2) bu tarihi süreci Modelski (2008) gibi *temas* düşüncesi çerçevesinde ele alarak 15. yüzyıl sonrasında inşa edilen egemen ve genişleyen imparatorluklar (Reus-Smit ve Dunne, 2017, s. 22) ve uluslararası ticaret ile başlatmak da mümkün görünmektedir. Ancak kavramın çok boyutluluğu, küreselleşmenin kesin başlangıç tarihini vermeyi de oldukça zorlaştırmaktadır. Steger'ın da (2020, s. 70) ısrarla belirttiği üzere, küreselleşme kronolojisinin farklı dönemlere ayrılması, çok yönlü akışı, doğrusal olmaması, kimi zaman ani duraksamalar ile tersine dönmeler onun yüzyıllar boyunca birbirinden farklı nitelikteki eşikleri aşan eski bir süreç olduğunu göstermektedir.

Küreselleşmenin kökenlerini üzerine birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya koyan kuramcılar Steger (2020) dört gruba ayırmıştır. İlk grup araştırmacılar küreselleşmeyi 1980-1990'lerden itibaren küresel akıntılarının dramatik biçimde hızlanması ve genişlemesini savunuyorken, ikinci grup araştırmacılar, küreselleşme formlarını Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler eşliğinde yorumlamışlardır. Bir diğer

grup ise küreselleşmeyi, 1500'lü yıllardan sonra artan deniz seferleri ve kıtalararası ticaretle ilişkilendirmektedirler. Dördüncü grupta yer alan araştırmacılar, diğerlerinden farklı olarak küreselleşmeyi sadece yakın dönem ile karakterize etmenin, onu eksik biçimde betimlemek olduğunu savunurlar. Söz konusu araştırmacılara göre küreselleşme süreci, binlerce yıl devam eden bir süreçler bütününden oluşmaktadır (Steger, 2020, s. 69).

Steger'in (2020) gruplandırmasına benzer biçimde Ritzer (2020a) de küreselleşmenin kaynaklarına dair "bütünleşik, döngüler, dönemler, olaylar ve daha kapsamlı, daha güncel gelişmeler" olarak nitelendirdiği beş farklı yaklaşım sunar. Bütünleşik yaklaşım, insanların daha iyi bir hayat sürmeleri için sahip oldukları ticari, dini ya da politik motivasyonlar ile karakterize edilmiştir. Döngüler yaklaşımı, küreselleşmenin uzun periyotlardan oluşan döngüler olduğunu savunurken küreselleşmenin geçmişte ve gelecekte döngüler halinde gerçekleşen bir süreç olduğunu dile getirir. Dönemler yaklaşımında küreselleşmenin dinlerin küreselleşmesi, sömürgecilik faaliyetleri, emperyalizm, I. ve II. Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş gibi dünya tarihinin dönüm noktaları referans alınmaktadır. Olaylar yaklaşımında ise (döngüsel ya da dönemsel olmayan) Viking seferleri, Amerika'nın keşfi, İspanyol gribi salgını, bankalar arası takas sistemi, 11 Eylül saldırıları gibi birbirinden bağımsız olaylar eşliğinde küreselleşme ele alınmaktadır. Son yaklaşımda ise ABD'nin küresel gücü eline geçirmesi, çok uluslu şirketlerin kurulması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi güncel ve kapsamlı değişimler ile küreselleşmenin kökenleri sorgulanmaktadır (Ritzer, 2020a, s. 57-63).

Her ne kadar tek tanrılı dinler, coğrafi keşifler, emperyalizm, sömürgecilik, Dünya Savaşları, Batılılaşma ve Amerikanlaşma küreselleşme kavramını doğrudan etkileyen süreçler olsa da küreselleşme, bu süreçlerden herhangi birine indirgenemeyecek bir olgudur. Küreselleşmenin kökenine dair yaklaşımlar onu ne şekilde tanımladığımızla doğrudan ilişkilidir. Küreselleşmeyi *temas etme* düşüncesi eşliğinde ele almak elbette onun kökenlerini yüzyıllar öncesine götürecektir. Ancak küreselleşmenin sınırlarını serbest piyasa ya da çok uluslu şirketler ile çizmek, onun kökenini yakın geçmişe (1990'lı yıllara) taşımayı gerektirecektir. Bu noktada küreselleşmenin başlangıcından ziyade araştırmacıların onu ne şekilde tanımladığı önem arz etmektedir.

1.5.2 Küreselleşmenin Geleceği

Küreselleşmenin geçmişi kadar geleceği üzerine de tartışmalar yapılmış, onun ilerleyen dönemlerde neye evrileceği hakkında çeşitli fikirler ortaya konmuştur. Söz konusu tartışmalarda küreselleşmeden sonra *post-küreselleşme*, *küyerelleşme* (glocalization) ya da *neo-küreselleşmenin* gelip gelmeyeceği sorularını soran Turner ve Khondker (2019, s. 17), küreselleşmenin sonuna tanıklık etmediğimizi dört argüman eşliğinde açıklamaktadırlar. Bu argümanlardan ilki üretim ve yatırımların akışının geri döndürülmesinin oldukça zor olduğu üzerinedir. Bunun yanında insan hakları ve insani yardımların yaygınlaşması, destek görmesi de bu tür küresel oluşumların varlığı devam ettirecektir. Küresel düzeydeki salgın ve hastalıklardan (SARS, Ebola, HIV/AIDS gibi) korunmak yine küresel bir eylem gerektirmektedir. Son olarak çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi küresel yıkımların çözümlerinde yine küresel çözümlerin uygulanması gerekmektedir (2019, s. xvi-xvii).

Steger da (2020, s. 206) dünyanın bugün karşı karşıya kaldığı küresel eşitsizlik, insan güvenliği ve çevre/iklim sorunlarını küresel düzlemde mi yoksa küreselleşmenin tersine dönerek milliyetçi çatışmaları körükleyebileceği üzerine düşünmüş ve küreselleşmenin geleceği üzerine küreselleşme karşıtlarının argümanlarını temel alan bir çözümlenme yapmıştır.

“Dizginsiz küresel piyasa entegrasyonunun olumsuz sonuçlarına karşı popülist tepkiyle karşı karşıya kalan, 2020’lerde yeni güçlenen piyasa küreselcileri, daha dikkatli davranabilir ve nihai hedefleri olan tek bir küresel serbest piyasanın yaratılması konusunda bazı ılımlı ayarlamalar yapabilir. Büyük olasılıkla, geçmişin savaş sonrası liberal uluslararası düzenini yeniden kurma sözü verecekler ve halka daha ‘sosyal olarak sorumlu’ neo-liberal küreselleşme biçimleri önereceklerdi. 2020’ler için bu tür reforme edilmiş piyasa küreselciliğinin programatik taslağı, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) gibi küresel kapitalizmin önemli ideolojik yerlerinde şimdiden hazırlanıyor. Dijital küreselleşmenin lanse edilen faydalarına ilişkin iddialar üzerine inşa edilen yeni vizyon, ‘Küreselleşme 4.0’ olarak adlandırılmış ve WEF’in Alman kurucusu ve yönetim kurulu başkanı Klaus Schwab tarafından yoğun bir şekilde desteklenmiştir. Nitekim İsviçre’nin Davos kentinde düzenlenen 2019 WEF Yıllık Toplantısı’nın resmi teması, Küreselleşme 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi Çağında Küresel Mimariyi Şekillendirmek olmuştur.” (Steger, 2020, s. 211)

Steger (2020, s. 211), küreselleşmenin günümüzde karşılaştığı sorunları aşmak üzere yapay zekâ, otonom araçlar, kuantum hesaplama, 3D baskı gibi 21. yüzyılın yeni lider teknolojileri aracılığıyla küreselleşmeyi yeniden düzenlemenin bir çözüm olabileceğini de ifade etmektedir.

Dünya kaynaklarının büyük kısmını elinde bulunduran zenginler ile yoksullar arasındaki uçurumun gittikçe derinleşmesi, tüketim kültürleri, değişen metalaştırma biçimleri, artan bireycilik ve bireysel özgürlükler vurgusu, cinsiyet eşitsizliklerine verilen küresel tepkiler, değişen üretim ve pazarlama biçimleri ya da küresel salgınlar (Coupland, 2010, s. 2-3) gibi günümüz dünyasında yaşanan gelişmeler küreselleşmenin geleceğine yön verecek dinamiklerdir.

1.6. Küreselseverlik (Globophilia) ve Küreselfobiklik (Globophobia)

Tanımı, kökeni ve kapsamı ile literatürde kimi tartışmalara ortam hazırlayan bir kavram olarak küreselleşmeyi kategorik olarak olumlayan ve olumsuzlayan çeşitli araştırmacılar mevcuttur. Küreselleşmeyi kategorik olarak olumlu ve olumsuz bir fenomen olarak değerlendirenleri sırası ile *küreselseverler* ve *küreselfobikler* olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Ritzer'e göre (2020a, s. 70) *küreselseverler*, küreselleşmenin ekonomik başarısını temele alarak -ve bu süreçte kaybedenleri görmezden gelerek- onun insanları kazançlı çıkaran bir sistem olduğunu, kazançlı çıkamayanların da sabrettikleri takdirde ekonomik kazanca ortak olabileceğini savunurlar. *Küreselseverler*, ekonomik kazanç temelinde artan refah düzeyinin dünyaya demokrasiyi getirdiğini/getireceğini de ifade ederler. Küreselleşmenin sivil toplum kuruluşlarını yaygınlaştırdığı gerekçesi de *küreselseverler* için oldukça önemlidir. Bu argümanlara karşılık *küreselfobikler* ise küreselleşme ve kapitalizm ilişkisi çerçevesinde demokrasinin yaygınlaştırılmasının arka planında ABD gibi ülkelerin askeri müdahalelerinin (savaş, darbe gibi) olduğunu öne sürmektedirler (2020a, s. 71).

Küreselsever ve *küreselfobik* ayrımı yanında kimi araştırmacılar, Ritzer'in (2020a, s. 74) deyimi ile orta yolu bulma arayışındadırlar. Bu araştırmacılara göre küreselleşme her koşulda insanlığa iyi ya da kötü sonuçlar sunmaz. Küreselleşmeyi yönetmek ya da

yönlendirmekten vazgeçerek, onu kendi haline bırakmanın daha iyi bir çözüm olabileceğini savunanlar da mevcuttur.

Axford (2013) küreselleşmeye dair bu tartışmalı gündemin, bir dizi araştırma sorusunu da ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Bu sorular, küreselleşmenin ne olup ne olmadığı, onun toplumsal değişimlerdeki rolü, ekonomik ve politik bağlamda meydana gelen dramatik değişikliklerdeki payı, tek merkezli dünya sisteminin var olup olmadığı, küreselleşmenin çağdaş ya da tarihsel bir fenomen olup olmadığı ve onun dünyayı tekipleştirmesi üzerine temellenmektedir. Axford (2013, s. 9), söz konusu araştırma sorularına verilen yanıtların küreselleşmeyi eksik biçimde değerlendirmemize neden olabileceğini, bu bakımdan küreselleşme araştırmalarının disiplinlerarası yaklaşımla yürütülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Küreselleşmenin kategorik olarak olumlu ya da olumsuz olduğuna dair yapılan varsayımlar, araştırmacıların küreselleşme karşısında nerede konumlandığı ve gelecekte beklentilerinin ne olduğuna göre değişebilecek niteliktedir. Bu noktadan hareketle küreselleşmeyi, çeşitli durum ya da olgulara göre hem olumlu hem de olumsuz bir fenomen olarak değerlendirmek mümkündür. Küreselleşmeyi “dünyanın kaçamayacağı bir kader” (Bauman, 2020, s. 7) olarak betimleyenler ile “evrensel bir çare olarak görenler”in (Turner ve Khondker, 2019, s. 23) onun dönüştürücü gücü üzerinde mutabık kaldıklarını söylenebilir.

Küreselleşmenin sonuçlarından yola çıkarak onu olumlu ya da olumsuz bir fenomen olarak nitelendiren kuramcılar, literatürde birbirinden farklı küreselleşme pozisyonlarının oluşmasında önemli rol oynamışlardır.

1.7. Küreselleşme Pozisyonları ve Ana Kuramlar

1.7.1. Küreselleşme Pozisyonları

Küreselleşmenin “çok boyutluluğu ve küreselleşme olgusunun heterojenliği” (Turner ve Khondker, 2019, s. 24) hacimli bir literatürü de beraberinde getirmiştir. Gün geçtikçe büyüyen literatür, zaman içinde yeni tartışmalara neden olmuş ve araştırmacılar küreselleşme söylemi karşısında çeşitli pozisyonlar almışlardır.

Beck (2000) küreselleşmenin arkasındaki itici gücü araştıran kuramcılarının temelde ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. İlk grupta yer alanlar, küreselleşmenin baskın ekonomik yönüne vurgu yaparken diğer gruptaki araştırmacılar, küreselleşmenin karmaşık nedenler kümesine sahip bir fenomen olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Literatürdeki bu çatallanmayı şekillendiren motivasyon ise ilk grupta yer alan araştırmacıların küreselleşmeyi ekonomik bağlamda değerlendirmeleri iken diğer gruptakilerin toplumsal ya da kültürel yaklaşımları da içeren “kuramsal bir çoğulculuk” (2000, s. 42) düşüncesi etrafında küreselleşmeyi tanımlamaları olmuştur.

Beck’in (2000) ayırımından daha farklı olarak Fairclough (2006, s. 12), küreselleşme karşısında kuramcılarının aldıkları pozisyonları *nesnelci* (objectivist), *retorikçi* (rhetoricist), *ideolog* (ideologist) ve *sosyal yapılandırmacı* (social constructivist) pozisyonlar şeklinde sınıflandırmıştır. Bunlar içinde nesnelci pozisyonda yer alanlar küreselleşmeyi nesnel bir olgu/süreç olarak ele alırken retorikçiler, farklı küreselleşme söylemlerinin siyasetçiler tarafından insanları belirli politikaları kabul etmeye ikna etmek için ne şekilde kullandıklarını incelemektedirler. İdeolog pozisyonunda ise kuramcılar, belirli küreselleşme söylemlerinin ülkeler arasında asimetrik güç ilişkileri üreten küresel düzenin meşru kılınmasına ne şekilde katkıda bulunduğu odaklanmaktadır. Sosyal yapılandırmacılar da küreselleşme söylemlerinin sosyal inşa süreçlerindeki nedensel etkilerine dikkat çekmektedirler.

Axford (2013) ise söz konusu pozisyonları “birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga” şeklinde sınıflandırmaktadır (s. 11-15). Axford’un birinci dalga olarak adlandırdığı küreselci/hiper-küreselci pozisyonlar, erken dönem küreselleşme kuramları (1980’lerden 1990’ların ortalarına kadar) ile doğrudan ilgilidir. Birinci dalgada küreselleşme, neo-liberalizm ile ilişkilendirilerek ekonomik bir fenomen olarak ele alınmıştır. İkinci dalga (veya şüpheciler) ise dünyanın (özellikle de ekonominin) küreselleştiği yönündeki tezlere şüphe ile yaklaşarak devletleri ve ulusal ekonomileri küresel bir sistem içine yerleştirmekten ziyade uluslararası bir çerçeve içinde birer aktör olarak tanımlamaktadırlar. Axford (2013, s. 15) üçüncü dalga küreselleşme kuramlarının sosyal yapılandırmacılık eşliğinde şekillendiğini ve bu pozisyonun küreselleşmeyi düşünce ve eylemleri çerçeveleyen ideolojik bir söylem olarak ele aldığını ifade etmektedir.

Küreselleşme pozisyonları, araştırmacıların temel motivasyonları doğrultusunda çeşitlense de -Beck'in (2000) ayırımına koşut olarak- ilgili pozisyonları ekonomik ve toplumsal/kültürel temellere indirgemek mümkündür. Ancak her ne kadar bu türden bir ayrımı yapmak mümkün olsa da -küreselleşmenin çok boyutluluğu ve söz konusu boyutların birbirine öncelenemeyeceği savından hareketle- pozisyonların, kuramcılarının paradigmalarına göre çeşitlilik gösterdiğini, ontolojik olarak hem ekonomik hem de toplumsal/kültürel pozisyonların birbirinden tam olarak ayırışamayacağı ifade edilebilir.

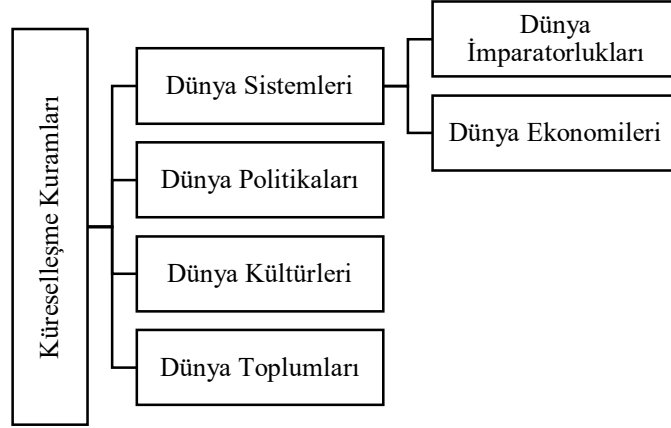
1.7.2. Ana Küreselleşme Kuramlarının Tasnifi

Günümüzde hâlâ dinamik bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkan küreselleşme üzerine oldukça geniş ve kapsamlı bir literatür oluşmuştur. Söz konusu literatür uluslararası ilişkiler ve sosyoloji disiplinlerinde farklı kuramlar eşliğinde çeşitlenmiştir.

“Marshall McLuhan tek tük birkaç yazar dışında küreselleşme tartışmaları birbirinden çok ayrı iki literatür kümesi içinde belirme eğilimi gösterir. Bunlardan biri uluslararası ilişkiler literatürü, diğeri ise özellikle Wallerstein ile ilişkilendirilen ve Marksist yaklaşıma oldukça yakın duran dünya sistemi kuramıdır.” (Giddens, 2020, s. 69)

Giddens'in da (2020, s. 69) ifade ettiği üzere küreselleşme literatürüne dair bir disiplinlerarası ayırışmadan söz etmek mümkün olsa da Axford'un (2013, s. 36) vurguladığı üzere küreselleşme literatürünü birbirinden bağımsız parçalar olarak değerlendirmek mümkün değildir. Hem sosyoloji hem de uluslararası ilişkiler disiplinlerine ait küreselleşme literatürü, söz konusu fenomenin farklı boyutlarına öncelik verse de ilgili literatürler, birbiri ile ilişki hâindedirler. Ancak bu ilişki sürekli olmayıp *fail* (agency) ve *yapı* bakımından birbirlerinden ayırışabilmektedirler. Axford (2013), bu düşüncesinden hareketle küreselleşme kuramlarını *dünya sistemleri* (world-systems), *dünya politikaları* (world politic), *dünya kültürleri* (world culture/globalization) ve *dünya toplumları* (world society) kuramı olmak üzere dört farklı başlık altında değerlendirmeyi uygun bulmuştur.

Şekil 1.1. Küreselleşme kuramları

Kaynak: (Axford, 2013)

Kökenlerini, eşitsizlik üzerine temellenen *bağımlılık* (dependency) kuramlarında bulabileceğimiz *dünya sistemleri kuramları*, Marksist bir miras üzerine temellenen sömürü ilişkileri ile merkezin çevre ya da yarı çevreyi az geliştirerek, ülkelerde çeşitli kalkınma sorunları ürettiğini dile getirmiştir. Axford'a göre (2013, s. 42) dünya sistemleri kuramlarının toplumsal kurama en önemli katkısı, ulusal toplumların dünya sistemleri denilen toplum dışı ve toplumlar arası değişim ağları ile bağlantılı oldukları üzerindeki ısrarı olmuştur. Dünya sistemleri kuramları bu bakımdan farklı kuramlar için de (sosyal evrim ve modernleşme kuramları gibi) entelektüel bir arka plan sağlamıştır.

Dünya sistemlerini tarihsel bağlamda dünya imparatorlukları ve dünya ekonomileri olmak üzere iki farklı başlığa ayırmak mümkündür (Axford, 2013, s. 42). Kültürel ve ekonomik anlamda çeşitlilik sergilemesine rağmen dünya imparatorlukları sistemleri, coğrafi kısıtlamalar nedeni ile küresel olmayıp daha sınırlı bir düzeyde etkileşim/alışveriş içermekteyken, kapitalizm güdümündeki modern dünya ekonomisi sistemleri (birçok devlet ve kültürü bünyesinde barındırmasına rağmen) tek bir ekonomik iş bölümünü (kapitalizmi) içermektedir. 20. yüzyılda liberalizm, *küresel* nitelendirmesi ile dünyaya yayılmış (2013, s. 43) ve uluslararası iş bölümü, dünyayı merkez, çevre ve yarı çevreye bölmüştür (Wallerstein, 1974).

Ekonomik temelli dünya sistemleri kuramını takiben küreselleşme literatürü, 1980 ve 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik bağlamdan kültürel olana kaymıştır. Dünya sistemleri temelli kültürel kuramlar, kültürel emperyalizmden farklı olarak yerel ile

küreselin birbirini ne şekilde etkilediğine odaklanarak ekonomik ve kültürel temasların küreselleşmenin yeni kültürel formlarını nasıl yarattığını ele almıştır (Radhakrishnan, 2010, s. 26).

Küreselleşmeye dair *dünya politikaları kuramı* ise dünya sistemlerinden farklı olarak, küresel sistemin sosyo-kültürel yanı üzerine yoğunlaşmaktadır. John Meyer'in mirası üzerine temellenen dünya politikaları kuramı, küreselleşmeyi yapısal olmaktan ziyade ulusal pratikleri kapsayan yaygın kültürel bir fenomen olarak ele almaktadırlar (Axford, 2013, s. 48). Dünya politikaları kuramının geniş, karşılaştırmalı, disiplinlerarası ve deneyselliği yanında *dünya kültürleri (küreselleşme) kuramları*, gündelik yaşama dâhil olan ve insan deneyimlerini etkileyen düşünce, sembol, kavram ve modellerin kaynağı olarak dünya kültürüne odaklanmaktadır (2013, s. 49).

Dünyanın sıkışması ve yoğunlaşmasına atıfta bulunan Robertson (1992) ve McDonaldlaştırma kavramı ile “karamsar bir hiper-küreselci” (Axford, 2013, s. 51) olarak nitelendirilebilecek George Ritzer gibi küreselleşme kuramcılarının dâhil olduğu *dünya kültürleri (küreselleşme) kuramları*, toplumsal eylemleri ulus-devletten bağımsız bir politik ve kültürel bağlam içinde ele almaktadır. Axford (2013, s. 49), sosyolojik ve kültürel bağlamdaki küreselleşme kuramları içinde en gelişmiş çalışmaların Robertson'a ait olduğunu ifade etmiştir. Robertson'un (1992) *küyerelleşme* (glocalization) yaklaşımı eşliğinde küreselleşmenin yerelin karşıtı olmadığı görüşleri Appadurai (1996) tarafından *uzantılar* (scapes) kavramı eşliğinde daha da ileriye götürülmüştür (Beck, 2000, s. 66).

Luhmann (1995) ve Beck (2006) gibi araştırmacılar ile karakterize edilebilecek *dünya toplumu kuramları* ise literatürde, dünya toplumunun ne olduğu, ulusal ve küresel toplumun sınırları, devletsiz toplum tahayyülü, kozmopolitik, toplumlar arasındaki bağlantı ve akışlar üzerine temellenmektedir. Dünya toplumları kuramları, toplumsal kuramları ulus-devlet sınırları ötesine taşımış ve küresel toplumu, belirli toplumların toplamından farklı olarak daha geniş bir toplumsal bütün olarak algılamamıza imkân sağlamıştır (Axford, 2013, s. 55).

Küreselleşmenin ana kuramları her ne kadar ekonomik ve politik düzlemde şekillense de küreselleşmenin kültürel yansımalarını farklı açılardan ele alan çok sayıda araştırmacı mevcuttur. Çalışmanın ikinci bölümde farklı yaklaşımlar doğrultusunda küreselleşmenin kültürel boyutu ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTU

Her ne kadar medeniyetler arasında kültürel alışverişlerin tarihi oldukça eskiye dayansa da Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, sermayenin dünya üzerindeki serbest akışı ve diğer yandan yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde ağ üzerinde farklı kültürlerin serbest dolaşımı, toplumsal yaşamda kimi değişikliklere yol açmıştır. Bu değişimlerden yola çıkarak kültürel bağlamda küreselleşmeyi “dünya çapında kültürel akışların yoğunlaşması ve genişlemesi” (Steger, 2020, s. 69) şeklinde tanımlamak mümkündür. Kültürel akışları oluşturan ulusal/yerel yemeklerin, modanın, müziğin, dansın veya dillerin dünya üzerindeki dolaşımı, kültür ve küreselleşmeyi karşı karşıya getirerek kimi kuramcıları küreselleşmenin kültürel sonuçlarını düşünmeye itmiştir. Bu kuramcılardan biri olan Tomlinson (1999, s. 1) için modern kültürün kalbinde nasıl küreselleşme bulunuyorsa, küreselleşmenin kalbinde de kültürel pratikler bulunmaktadır. Turner ve Khondker (2019, s. 45) de benzer şekilde küreselleşmeyi kültürel yayılma biçimi olarak tanımlamaktadırlar.

Küreselleşme mefhumu ile kültür bu denli bir arada olsa da literatürdeki genel eğilim, üretim hatları ve serbest piyasanın genişlemesi öncülüğünde küreselleşmeyi karakterize etmek olmuştur. Bu türden dar kapsamlı çözümlerinin nedeni, ekonomik ve politik bağlamda küreselleşmenin sonuçlarını ortaya koymanın nispeten daha kolay olmasına karşılık, onun kültürel sonuçlarını ortaya koymanın her daim zorlayıcı olmasıdır (Radhakrishnan, 2010, s. 23). Kültürel sonuçların kesin bir biçimde ortaya konamaması, kimi kültürlerin küreselleşme tarafından kurban edildiği (Axford, 2014, s. 91) düşüncesini doğurmuştur. Bu bağlamda *modernite*, *Amerikanlaşma*, *Batılılaşma* ve *kültürel emperyalizm* küreselleşmenin kültürel sonuçlarını tartışırken sıklıkla ön plana çıkan kavramlardan olmuştur.

Küreselleşmenin kültürel sonuçları üzerine yapılan araştırmalar, çoğunlukla benzerlikler ve farklılıklar üzerine temellendirilmiştir. Bu dikkatle kuramcıların küreselleşmenin kültürel boyutu üzerine düşünceleri, küresel kültürün varlığı, küresel ve ulusal/yerel kültürlerin iç içe geçmesi, kültürel yakınsama, farklılaşma ve melezleşme ya da kültürün medya ve tüketim yolu ile sembolik üretimi (Axford, 2014, s. 91; Gökalp, 2020) şeklinde çeşitlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, küreselleşmenin kültür ile olan ilişkisi üzerine ortaya konan “kültürel farkçılık/kutuplaşma, kültürel homojenleşme/çakışma ve kültürel melezleşme paradigmaları” (Gökalp, 2020) kutuplaşma, yerlileşme, küyerelleşme, melezleşme, kopma-kırılma, McDonaldlaşma, globalizasyon, hiçbir şeyin küreselleşmesi ve yersiz-yurtsuzlaşma metaforları eşliğinde ele alınacaktır.

2.1. Kültürel Küreselleşme Paradigmaları

Ana küreselleşme kuramlarının oldukça çeşitlilik arz ettiği küreselleşme literatüründe kültürel küreselleşme kuramları da benzer biçimde çeşitlilik göstermiştir. Kültürel küreselleşme üzerine görüş bildiren araştırmacılar, çoğunlukla kendilerine bir taraf belirlemiş ve kendilerini konumlandıkları noktadan hareketle kültür ve küreselleşme arasındaki karmaşık ilişkileri sorgulamışlardır.

Kültürel küreselleşme kuramlarını bir araya getiren ve söz konusu kuramları paradigmalar eşliğinde ele alan Pieterse (2009), ilgili literatürü kültürel farklılıklar üzerinden özetlemiştir. Kültürel farklılığa dair üç paradigmanın her birinin belirli kuramsal ilkeler ve farklı perspektifler içerdiğini ifade eden Pieterse’ye göre (2009, s. 44) *kültürel farklılaşma* en eski paradigma iken *kültürel yakınsama*, evrenselciliğin en eski biçimleri kadar eski olup *kültürel farklılaşma* gibi Aydınlanma ve modernite aracılığı ile yeniden canlandırılan bir paradigma olmuştur. *Kültürel karıştırma* paradigması ise çoğunlukla seyahat kültürüne atıfta bulunmaktadır (2009, s. 44).

Tablo 2.1. *Küresel bağlamda kültürel farklılığı görmenin üç yolu*

Boyutlar	Farklılaşma	Yakınsama	Karıştırma
Kozmolojiler	Safılık	Yayılma	Sentez
Analitikler	Bölgesel kültür	Kültür merkezleri ve yayılma	Yerel-ötesi kültür
Kökenler	Dilde, dinde ya da bölgede farklılıklar. Kast.	Emperyal ve dini evrenselcilikler. Antik “merkezcilik”.	Teknolojilerin, dillerin, dinlerin kültürel olarak karışması.
Modern Zamanlar	Romantik farkçılık. Irk düşüncesi, şovenizm. Kültürel görecelik.	Rasyonalist evrenselcilik. Evrimcilik. Modernizasyon. Coca-kolonizasyon.	Melezleşme, yerlileşme, bağdaştırma.

Şimdiki Zaman	Medeniyetler çatışması. Etnik temizlik. Etno-gelişme.	McDonalddlaştırma, Disneyleştirme, Barbieleştirme. Homojenizasyon.	Kültürün postmodern görüntüleri, kültürel akışlar, atlama, kes-karıştır.
Gelecek zamanlar	Değişmez şekilde farklı kültür ve medeniyetlerin mozaığı.	Küresel kültür homojenliği	Açık uçlu devam eden karıştırma.

Kaynak: (Pieterse, 2009, s. 57)

Pieterse (2009) için bu üç paradigma, küreselleşme kavramına farklı bir bakış açısı getirmektedir.

“Kültürel farklılığa göre küreselleşme yalnızca yüzeysel bir olgudur: Bölgeselleşme ya da uygarlık kümelerine tekabül etme eğiliminde olan bölgesel blokların oluşumudur. Bu nedenle küreselleşmenin geleceği bölgelerarası rekabettir. Yakınsama paradigmasına göre günümüz küreselleşmesi, klasik emperyal ve modernleşme tezlerinin parçalar halinde gerçekleşmesi, Batılılaşma veya Amerikanlaşmadır. Karıştırma paradigmasına göre ise küreselleşme süreçlerinin sonuçları açık uçludur ve küreselleşme, birçok bölgelerarası etkinin yanı sıra Batılılaşma kadar bir Doğululaşma sürecidir.” (Pieterse, 2009, s. 59)

Küreselleşmenin standartlaştırıcı ve farklılaştırıcı boyutlarını tüketim kavramı çerçevesinde inceleyen Gökalp (2020), Pieterse'nin (2009) ayırımına koşut olarak küreselleşmenin kültürel sonuçlarına dair yapılan araştırmaları *kültürel farklılık/kutuplaşma*, *kültürel homojenleşme/çakışma* ve *kültürel melezleşme* paradigmaları etrafında tartışmaktadır (2020, s. 58-72).

Tablo 2.2. Kültürel küreselleşme paradigmaları ve metaforlar

Kültürel Farkçılık/Kutuplaşma		
Kültürel Küreselleşme Paradigmaları	Kültürel Homojenleşme/Çakışma	McDonalddlaşma
		Grobalizasyon
		Hiçbir Şeyin Küreselleşmesi
		Yersiz-Yurtsuzlaşma
	Kültürel Melezleşme	Yerlileşme
		Küyerelleşme
		Melezleşme
		Kopma-Kırılma

Bu paradigmalardan ilki olan kültürel farkçılık (kutuplaşma), kültürlerin küreselleşmeden etkilenmediğini ve küreselleşme sürecinde kültürlerin özgün kalabildiğini iddia ederken, kültürel homojenleşme/çakışma paradigması dünya kültürlerinin zaman içinde birbirine benzediğini, bu benzeşimde tüketimin de önemli rol oynadığını dile getirmektedir. Kültürel melezleşme paradigması ise diğer iki paradigmadan farklı olarak, küreselleşme süreçlerinde birbiri ile karşılaşan farklı kültürlerin ne küresel ne de yerel olarak nitelendirilebilecek melez biçimler meydana getirdiğini savunmaktadır.

2.1.1. Kültürel Farkçılık/Kutuplaşma

Küreselleşme ve kültür arasındaki ilişkiyi politik söylem eşliğinde ele alan Huntington (1996) için kültür ve kültürel kimlikler, Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen bütünleşme, parçalanma ve çatışma kalıplarını doğrudan şekillendirmiştir. Bu bağlamda politik bakımdan *çokkutuplu* (multipolar) olan dünya aynı zamanda çokkültürlü de olmuştur.

Çokkutuplu dünya düzeninde artık Batı'nın etkisi azalmış ve medeniyetler arasındaki güç dengeleri de değişmiştir. Değişen dengeler kültürel yakınlıkları paylaşan toplumları yaratmış, hiçbir kültürün öncelenmediği çokkültürlü bir ortam oluşturmuştur. Huntington, politik anlamda küresel bir savaştan kaçınmanın yolunu dünya liderlerinin

küresel politikanın çok medeniyetli ve çokkültürlü karakterini devam ettirmeyi kabul etmesi ve bu yolda iş birliği yapmasına bağlamıştır (1996, s. 20-21).

Huntington'un küreselleşmenin başlangıcı için Soğuk Savaş'ı işaret etmesi onun önceki yüzyıllardaki temasları kabul etmediği ya da yeterli bulmadığını göstermektedir.

“Soğuk Savaş sırasında küresel siyaset iki kutuplu hale geldi ve dünya üç parçaya bölündü. (...) 1980'lerin sonlarında komünist dünya çöktü ve Soğuk Savaş uluslararası sistemi tarih oldu. Soğuk Savaş sonrası dünyada insanlar arasındaki en önemli ayrımlar ideolojik, politik veya ekonomik değildi. Bu ayrımlar artık kültürel oldu. Halklar ve uluslar, insanların karşılaşılabileceği en temel soruyu yanıtlamaya çalışıyor: Biz kimiz?” (Huntington, 1996, s. 21)

İnsanların artık kendilerini dil, din, etnisite, tarih gibi unsurlar eşliğinde tanımladığını savunan Huntington için Soğuk Savaş sonrasındaki dünyada kültür hem bütünleştirici hem de bölücü bir güce sahiptir. Böylelikle kültürel anlamda birbirlerine yakın olan ülkeler hem politik hem de ekonomik anlamda iş birliği içinde bulunmaktadır. Ülkelerin politik ve ekonomik bakımdan değişen güçlerinin arka planında ise kültürel farklılıklar yer almaktadır (1996, s. 28-29).

Medeniyetlerin çatışması tezi ile yeni dünya düzenine dair düşüncelerini geniş bir perspektifle sunan Huntington (1996), toplumlar arasındaki en önemli ayrımın kültürel ayrım olduğunu söyleyerek, birbirinden farklı kültürlerin kendi aralarında bir çatışma ortamı yaratacağını ifade ederken; modernleşme, Batılılaşma, politika, ekonomi ve dine dair referanslarla medeniyetlerin geleceğine dair çarpıcı görüşler sunmuştur.

2.1.2. Kültürel Homojenleşme/Çakışma

2.1.2.1. McDonaldlaşma, Globalizasyon ve Hiçbir Şeyin Küreselleşmesi

Ritzer'in (1993) Max Weber'in toplumsal rasyonelleşme tezinden ilham alarak ortaya koyduğu *McDonaldlaşma* (McDonaldization) argümanı, dünyaca ünlü fast-food zincirine ait ilkelerin dünyanın çeşitli bölgelerinde hâkim olması ve bu hâkimiyet sonucunda ortaya çıkan çeşitli toplumsal ve kültürel süreçleri karşılamaktadır. *McDonaldlaşmaya* göre Starbucks, McDonald's ve KFC gibi küresel ölçekli markaların dünya üzerindeki yayılımı ve gelişimi, popüler kültür ve yaşam tarzları üzerindeki Amerikan etkisinin ikna edici kanıtı niteliğindedir (Turner, 2009, s. 5)

Ritzer (2020b, s. 17), bir süreç/süreçler dizisi olarak nitelendirdiği *McDonalddlaşmayı* dünyanın dış etkilere kapalı bölgeleri ya da din, dil gibi daha kapalı kurumlara yayılan amansız bir süreç olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda akılcı/sıvı olarak betimlenen McDonalddlaşmayı insanların, söylemlerin, mekânların ya da bilginin küresel akışı olarak da tanımlamak mümkündür (2020b, s. 326-327).

Süreç her ne kadar rasyonel görünse de Steger (2020, s. 110) McDonalddlaşma sonucunda ortaya çıkan bir dizi sorunu şu şekilde sıralamıştır.

“Birincisi, fast-food öğünlerinin genel olarak düşük besin değeri (özellikle yüksek yağ içeriği) kalp hastalığı, diyabet, kanser ve obezite gibi ciddi sağlık sorunlarının artışında rol oynamıştır. Dahası, ‘rasyonel’ hızlı servis kuruluşlarının kişisel olmayan, rutin operasyonlarının aslında dünyanın geri kalanına uygulandığı fikri, kültürel çeşitlilik ifadelerinin altını oymaktadır. Uzun vadede dünyanın McDonalddlaştırılması, insan yaratıcılığını gölgede bırakan ve sosyal ilişkileri insanlıktan çıkaran tek tip standartların dayatılması anlamına gelir. Küresel kapitalistler, pazarları genişletmek ve daha fazla kar elde etmek için dünya çapında özellikle gençleri ve zenginleri hedefleyen homojen küresel ürünler geliştiriyor, çocukları çok erken yaşlardan itibaren hevesli tüketicilere dönüştürüyorlar. Böylece, küresel tüketimcilik giderek ruhsuz ve etik olmayan bir kültürel çerçeve haline geliyor.” (Steger, 2020, s. 110)

Ritzer’in *McDonalddlaşma* tezinde *küyerelleşme*³ de önemli bir yer tutmaktadır. Erken dönem çalışmalarında Ritzer için *McDonalddlaşma* ile *küyerelleşme* eş zamanlı süreçlerdir. Ancak ilerleyen zamanlarda Ritzer, *küyerelleşmenin* antitezi olarak *groballeşme* terimini önermiştir. Bu çerçevede *groballeşme* ülkelerin, şirketlerin ya da çeşitli kurumların “emperyalist bir hırsıyla” (2020b, s. 334) kendilerini farklı bir bölgeye/coğrafyaya dayatma arzuları ile ilişkilidir. Ryan (2017) *groballeşmenin*, *küyerelleşmenin* aksine homojenleştirici bir bakış açısı sunduğunu şu sözler ile ifade eder.

“Küyerelleşme, küresel ve yerelin iç içe geçmesinden kaynaklanan benzersiz kombinasyonları temsil ederken, *groballeşme* ‘ulusların, şirketlerin, kuruluşların ve benzerlerinin emperyalist hırslarını ve onların kendilerini çeşitli coğrafi alanlara dayatma arzularını, aslında ihtiyaç duyduklarını’ temsil eder. Bu nedenle, *groballeşme* daha modern, emperyalist ve homojenleştirici bir perspektifi temsil ederken, *küyerelleşme* en çok postmodern, çoğulcu heterojenlik fikirleriyle ilişkilendirilir.” (Ryan, 2017)

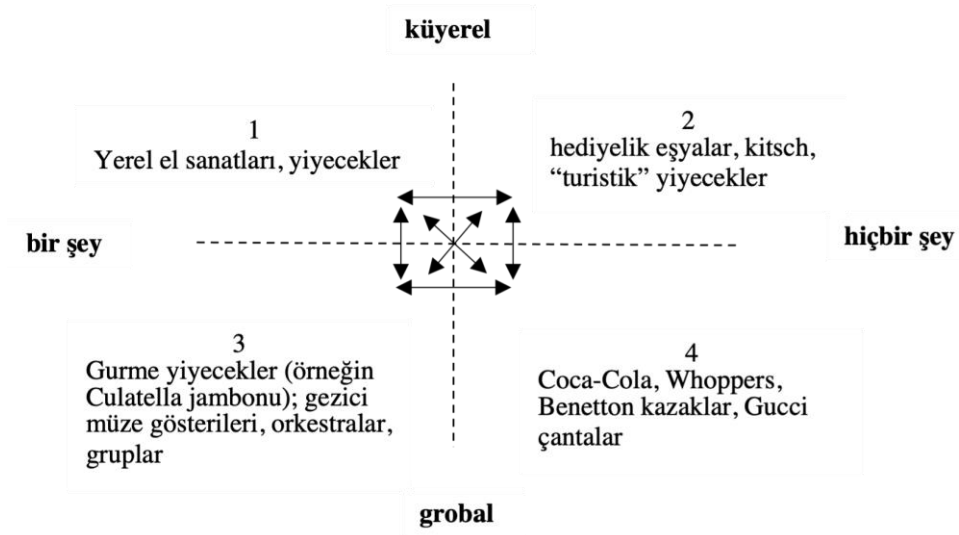
³ Küyerelleşme, giderek homojen ve tek mekân haline gelen dünyada farklı kültürel formların sıkışma neticesinde birbirine giderek yaklaşmasıdır.

Ritzer (2003) sonraki yıllarda bir adım daha öne çıkarak *hiçbir şeyin küreselleşmesi* (globalization of nothing) kavramı ile hiçbir şeyin küresel bir fenomen haline geldiğini savunmaktadır. Ritzer bu noktada *küyerelleşme* ile bir karşılaştırmaya gitmektedir.

“Grobalizasyon hiçbir şeyin çoğalmasıyla (örneğin alışveriş merkezi) ilişkilendirilme eğilimi gösterirken, küyerelleşme bir şeye (örneğin çiftçi pazarına) bağlı olma eğilimindedir ve bu nedenle yerelin kendisiyle birlikte hiçliğin yayılmasına karşı durur. Bu iki süreç, geniş küreselleşme başlığı altında bir arada var olur ve bir dereceye kadar çatışır olduklarından, bir bütün olarak küreselleşmenin hiçliğin yayılması üzerinde tek yönlü bir etkisi yoktur. Grobal yönleriyle küreselleşme hiçbir şeyin yayılmasını desteklerken, küyerel yönleri bir şeyin yayılmasını desteklemektedir.” (Ritzer, 2003, s. 193)

Küyerelleşme bir şeyin gelişmesi ve çoğalması için elverişli bir zemin yaratırken *grobalizasyon*, hiçbir şeyin gelişmesi ve yayılması için elverişli bir zemin yaratır ve böylelikle hiçbir şey kolay bir biçimde küreselleştirilmez (Ritzer, 2003, s. 193). Bu bağlamda Coca Cola ya da Whoppers örnekleri, grobal niteliği ile hiçbir şeyin küreselleşmesine örnek gösterilirken küyerel yerel el sanatları ya da yerel yiyecekler bir şeyin küreselleşmesine örnektir.

Şekil 2.1. Temsili örneklerle “küyerel-grobal” ve “bir şey-hiçbir şey” sürekliliği

Kaynak: (Ritzer, 2003, s. 194)

Grobalizasyon ile küyerelleşme çatışması eşliğinde yaşayabildiği ölçüde yerelin giderek daha da önemsiz hale geldiğini ve yerelin küresel dinamiklerde yer almadığını

öne süren Ritzer (2003) için küresel etkilerden etkilenmeyen çok az yerel unsur bulunmaktadır. Yerel olarak düşünülen şeylerin çoğu esasında küreseldir. Küreselleşmenin temas etmediği saf yerellikler ise giderek yerel toplulukların içine itilmektedir. Bu bağlamda toplulukların yapabileceği tek şey *küyerel* ile *globalizasyon* süreçleri arasında bir seçim yapmak olacaktır. Ritzer'e göre küreselleşme dünya üzerinde zaferini ilan etmiştir (2003, s. 198). Küreselleşmeye karşı koymanın yolu da küyerelleşmeden geçmektedir.

“Grobale bir alternatif olarak küyerel olanı desteklemek, küresel olanın sadece kültürel çeşitliliğin değil, aynı zamanda kültürel yeniliğin de giderek artan önemli bir kaynağı olduğu gerçeğini kabul ederek daha başarılı bir strateji olabilir.” (Ritzer, 2003, s. 199)

Beck'e göre (2000) küreselleşmenin Ritzer'in dile getirdiği ölçüde kültürel tekdüzelik getirdiği tartışmalıdır. Tekdüzelikten ziyade küreselleşme “çok sayıda kombinasyona izin veren, belirsiz bir olası yaşamlar tahayyülü olarak değerlendirilmelidir” (2000, s. 68). Beck için toplumda bireylerin yaşamları ve grup kimlikleri keskin farklılıklar gösteren koleksiyonlar eşliğinde bir araya getirilmektedir.

2.1.2.2. Yersiz-Yurtsuzlaşma

Kültürü küreselleşmenin merkezinde konumlandıran Tomlinson (1999), küreselleşmenin kültürel sonuçları üzerine dikkatini yoğunlaştırırken diğer kuramcılardan farklı olarak, kültür ile mekân ilişkisi çerçevesinde *yersiz-yurtsuzlaştırılmış* (deterritorialization) küresel kültürel formlardan bahsetmiştir. Küreselleşme ile dünya üzerinde artan bağlantılar, zamansal ve mekânsal sıkışma ile sermaye akışı için uygun kültürel mekânlar üretmektedir (1999, s. 7).

Modern hayatı karakterize ederek, giderek yoğunlaşan karşılıklı bağ/bağımlılık ağı olarak tanımladığı küreselleşme ile kültürü ontolojik bağlamda birbiriyle ilişkilendiren Tomlinson (1999, s. 12), küreselleşmeyi kültürün merkezine konumlandırır. Bu noktadan hareketle Tomlinson için küreselleşme ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklamak, küreselleşmenin diyalektik yapısını ortaya koymak olacaktır (1999, s. 26).

Tomlinson kültürel emperyalizm tezlerine karşı çıkararak çok yönlü akışa sahip olan kültürün, maddi ürünlere indirgenemeyecek kadar farklı mutasyon ya da yerelleştirme örnekleri içerdiğini ifade etmektedir. Tomlinson'a göre (1999, s. 84) alıcı kültürler, kültürel ithalleri her daim kendi kültürel kaynakları üzerinden kendilerine mal etmektedirler.

“Ancak, bazı kapitalist firmaların (...) dünya çapında geniş pazarlara hâkim olma gücünden başka, tek tip kültürel mallarının dağılımı gerçekte ne anlama geliyor? Bu malların küresel varlığının başlı başına kapitalist bir mono-kültüre yaklaşmanın göstergesi olduğunu varsayarsak muhtemelen oldukça kısıtlı (kültürü maddi mallarına indirgeyen) bir kültür kavramı kullanıyoruz demektir.” (Tomlinson, 1999, s. 83)

Tomlinson (1999) kültürel fenomenleri tanımlama ve adlandırmada *yersiz-yurtsuzlaştırma* kavramına sıklıkla başvurmuştur. Tomlinson'ın paradigmasında bu kavram hem küresel hem de modern kültürü olanaklı kılan koşulları belirleme ve kültürel fenomenleri tanımlamada oldukça önemlidir.

“O halde, yersiz-yurtsuzlaşma kavramı, aynı anda, küresel-modern kültürün altında yatan ‘mümkün kılan koşulları’ kuramsallaştırmanın ve modernite aşamamızın şaşırtıcı derecede hızlı dönüşümlerinde karşımıza çıkan ampirik kültürel fenomenleri tanımlamanın ve anlamlandırmanın bir yoludur.” (Tomlinson, 1999, s. 130)

Tomlinson'a göre her ne kadar küreselleşmenin kültürel sonuçlarında melezleşme düşüncesi cazip gelse de küreselleşme ve kültürü yersiz-yurtsuzlaşma eşliğinde ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü yersiz-yurtsuzlaşma yerelin sonu değil onun karmaşık bir kültürel forma dönüşünü ifade etmektedir (1999, s. 149).

Küreselleşme sonucunda yeni bir melez kültür ortaya çıkmaz, yerel kültürler yaygınlaşan küresel modernlikler ile mekâna bağlı olmaktan çıkarlar. Tomlinson (1999) için kültür ile mekân arasındaki bağın zayıflaması ile karakterize olan yersiz-yurtsuzlaşma ile homojen bir küresel kültür meydana gelmez.

2.1.3. Kültürel Melezleşme

2.1.3.1. Yerlileşme

Dilbilimden ödünçlediği *yerlileştirme* (creolisation) kavramını kendi küreselleşme kuramında yeniden yorumlayan İsveçli antropolog Hannerz (1987), kültürün makro-antropolojisini yapma motivasyonu ile yerlileştirme kuramını Wallerstein'in (1974) *dünya sistemleri* tezi etrafında şekillendirmiştir. Hannerz (1987) için çevrede yer alan ülkeler, merkezin dönüştürücü etkisi ile politik ve ekonomik olduğu kadar kültürel olarak da kümülatif bir biçimde gelişmiştir. Böylelikle kültürel akışlar sonucu sömürge öncesi kültürler, sömürge kültürlerine; sömürge kültürleri ise sömürge sonrası kültürlere dönüşmüştür (1987, s. 548).

Dünya sistemlerinin küresel bağlamda bir kültürü diğeri ile değiştirmedini ifade eden Hannerz (1987, s. 555) için meydana gelen kültürel çeşitlilikler daha çok karşılıklı ilişkilerle şekillenmiştir. Bu düşünceden yola çıkarak yabancı kültürel etkilere açık olmanın yerel ve ulusal kültürleri yok etmediğini dile getirerek yerlileştirmeyi kaçınılmaz bir son olarak tarif etmiştir: “Sonunda hepimiz yerlileştiriliyoruz gibi görünüyor” (1987, s. 557).

Hannerz (1992) için kültürel yerlileştirme, merkez-çevre ilişkisi içinde etkileşimde olan kültürel akıntıların bir sonucudur. Tıpkı yerlileştirilmiş diller gibi yerlileştirilmiş kültürler de temelde karmaşık bağlantılara sahiptir. Merkez-çevre ilişkisi etrafında etkileşime giren iki ya da daha fazla farklı tarihsel akıntının birleşmesi sonucunda yerlileştirilmiş kültürler ortaya çıkmaktadır. Kültürel ve tarihsel akıntılar ile kültürler artık geçmiş dönemlerde olduğu gibi sınırlı ve özerk değildir. Karmaşık ve asimetrik akıntılar kültürleri yeniden şekillendirmektedir. Böylelikle çevrenin kendini temsil yeteneği gelişmekte ve merkez ile çevre arasındaki sınırlar belirsizleşerek yeni kültürel metalar küresel pazarda daha cazip bir hâle gelmektedir (s. 264-265).

Kültürlerin yerlileştirilmesi tezini savunan Hannerz (1987; 1992), bu savunmayı yaparken merkez-çevre arasındaki ekonomik ve politik süreçleri göz ardı ettiği ve kültüre karşı özcü bir şekilde yaklaştığı için kimi çevreler tarafından eleştirilere maruz kalmıştır (Risager, 2006, s. 70).

2.1.3.2. Küyerelleşme

Küreselleşmeyi kavram olarak dünyanın sıkışması ve dünya bilincinin yoğunlaşması olarak yorumlayan Robertson (1992), yerel ile küresel arasındaki ilişkileri *küyerelleşme* (glocalization) metaforu ile sorgulamıştır. Robertson için küreselleşme yerellikleri geçersiz kılan bir süreç olduğu için (1995, s. 26) söz konusu kavram küreselleşme tartışmaları için oldukça önemli bir role sahiptir.

Evrensel-tikel ve homojenleşme-heterojenleşme ikilikleri ile doğrudan bağlantılı olan *küyerelleşme* kavramı çerçevesinde Robertson (1992), dünyanın sıkışması sonucunda dünya üzerindeki kültürel alanlarda ortaya çıkan çeşitli gerilimleri açıklamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde *küyerelleşme*, küresel insanlık durumunu anlamlandırmaya yönelik bireysel ve toplumsal girişimleri içermektedir (1992, s. 26). Giderek homojen ve tek mekân haline gelen dünyada farklı kültürel yaşamlar da sıkışma neticesinde birbirine giderek yaklaşmaktadır.

Robertson (1992) için küresel kültüre dair ekonomik temelli açıklamalar, başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Küresel kültürü, küresel ekonomi ile açıklamaya çalışmak, küresel kültürün, Batı hegemonyası⁴ gölgesinde yorumlanarak Batılı olmayan kültürleri öneleme düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Batılılaşma ile küreselleşme arasında ayırım yapan Robertson'a göre ulusal ya da yerel kültürler küresel sistemdeki başka kültürler ile karşılıklı etkileşime girmesi sonucunda değişebilmektedir (1992, s. 185-187). Robertson'ın eşzamanlı süreçler olarak değerlendirdiği homojenleştirme ve heterojenleştirme, birbiri ile iç içe geçen ve dünyayı sıkıştıran süreçler olmuştur.

Küresel kültür hakkındaki yakın dönem çalışmasında ise Robertson (2016, s. 11) günümüzde İnternetin sağladığı yeni iletişim biçimlerinin bizleri küresel kültür nosyonu hakkında daha derinlikli düşünmeye ittiğini ifade etmektedir. Geçmişteki düşüncelerine teknolojik dayanaklar sunan Robertson, İnternet sayesinde artan bağlantıların insanları bütünleştirdiğini ve dünya üzerindeki radikal eylemlerin bu sayede gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda yeni teknolojiler, küresel kültürün homojenleşmesi ya da heterojenleşmesi tartışmalarından daha önemlidir. Çünkü bu teknolojiler eşliğinde artık

⁴ Yönetici grubun yönetilenlerin rızasını güvence altına aldığı süreç olarak tanımlanabilecek bu terim literatürde Antonio Gramsci ile özdeşleştirilmiştir (Turner, 2006, s. 268).

bizler “kültürel, ulusal, yerel, dini, etnik ve diğer bağılıkların arttığı bir dünyada yaşamaktayız” (2016, s. 14).

Küyerelleşme, melezleşme metaforu ile benzerlik gösterse de küyerelleşmenin merkezinde yerel ve küresel kültür ikiliği/bir aradalığı yer almaktadır. Küyerelleşme sürecinde küresel kültür ile yerel kültürler benzersiz formlar meydana getirirken melezleşme, toplumda kanıksanan ne küresel ne de yerel kültürel formlara karşılık gelmektedir.

2.1.3.3. Melezleşme

Küreselleşmenin kültürel sonuçları literatüründe sıklıkla karşımıza çıkan homojenlik ve heterojenlik tartışmaları küreselleşmenin kültürel bağlamda bir ayrışma ya da karşıt görüşü savunanlar için bir bütünleşme getirdiği üzerine temellendirilmektedir. Ancak Featherstone için (1992, s. 2) kültürü, birbirini dışlayan ikili zıtlıklar (homojenlik/heterojenlik, bütünleşme/ayrışma gibi) ile anlamaya çalışmak, küresel bir kültürden bahsetmeyi imkânsız kılacağı için oldukça hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Küresel kültür üzerine düşüncelerini sonraki çalışmalarında detaylandıran Featherstone (1995), küreselleşmenin aynı anda iki kültür imgesi resmettiğini dile getirir. Bunlardan ilki, belirli bir kültürün dışına uzanmayı gerektiren imgedir. Böylelikle heterojen hale gelen kültürler, baskın bir kültüre dâhil olarak o kültür ile bütünleşir. Bir diğer imge ise kültürlerin sıkıştırılmasına dairdir. Kültürler örgütlenme olmaksızın yığınlar halinde üst üste yığılmaktadırlar. Bu imgeler eşliğinde Featherstone için küresel kültür, gelişmiş teknolojik iletişim araçları ile farklı kültürlerin bir araya geldiği ya da çatıştığı bir biçim ya da alan olarak düşünülmelidir (1995, s. 6).

“Küresel bir kültür varsa onu ortak bir kültür olarak değil, farklılıkların, güç mücadelelerinin ve kültürel prestij yarışmalarının yapıldığı bir alan olarak düşünmek daha doğru olacaktır. (...) Dolayısıyla küreselleşme, kültürün büyük hacminin, çeşitliliğinin ve çok yönlülüğünün farkına varmamızı sağlamaktadır.” (Featherstone, 1995, s. 14)

Ancak küresel kültür her zaman kültürel çeşitlilik hoşgörü ya da kozmopolitlik üretmez. Featherstone (1995, s. 91) ‘öteki’ ile artan ilişkilerin kimi zaman rahatsız edici

olabildiğini ifade etmektedir. Çünkü küresel bir kültür, beraberinde küresel rekabet biçimlerini de getirmektedir.

Birden fazla küreselleşme süreci olması nedeni ile kültürel homojenleşme tezini reddeden Pieterse (1994) ise küresel ile yerel olanın etkileşimi sonucunda karmaşık aynı zamanda dinamik bir *melezleşmeden*⁵ (hybridity) bahsetmektedir. Pieterse için küreselleşme, Batı kaynaklı teknolojik, ekonomik ya da kültürel standartlaşma sürecinden oldukça farklıdır. Pieterse aynı zamanda küreselleşmenin modernite temelli okumalarına da katılmadığını belirtmiş ve küreselleşmeyi tıpkı Featherstone (1992; 1995) gibi bir ‘melezleşme süreci’ olarak değerlendirmiştir (1994, s. 161).

Pieterse (1994) *yerlileştirme* (creolisation), *mestizo* (mestizaje), *karışım* (melange) ya da *doğululaştırma* (orientalisation) gibi terimleri tartışarak bu terimleri, küresel ilişkilerdeki eşitsizliği ve asimetrinin yeniden üretildiği görür ve bu nedenle melezlik kavramını önerir (s. 170). Melezleşme, birbirinden farklı olarak kabul edilen fenomenlerin karışımı ile kültür, millet, etnisite ya da toplumsal sınıf gibi farklı kategoriler arasındaki süreci karşılamaktadır. Melezleşme ayrıca merkez ile çevre ya da hegemonya ile azınlık arasındaki güç ilişkisinin bir parçası olarak işlev görmekte ve söz konusu hiyerarşik ilişkiler arasındaki sınırların bulanıklaşmasına (hatta yıkılmasına) neden olmaktadır (1994, s. 171-172).

“Kültürel melezleşme, Asya, Afrika, Amerika ve Avrupa kültürlerinin karışmasını ifade eder. Melezleşme, küresel kültürün küresel bir karışım olarak yapılmasıdır. Bir kategori olarak melezlik, karışıma giren kategoriler, formlar, inançlar arasındaki fark varsayımı temelinde bir amaca hizmet eder. Yine de melezleşme sürecinin kendisi, farklılığın göreceli olduğunu gösterir ve hafif bir bakış açısı değişikliği ile aralarındaki ilişki, benzerliğin bir olumlaması olarak da tanımlanabilir.” (Pieterse, 1994, s. 176)

Pieterse’nin (1994) bahsetmiş olduğu bu türden kültürel melezleşme süreçleri, en çok moda, müzik, dans, film, yemek, spor ve dilde görünür hale gelmiştir (Steger, 2020, s. 113).

⁵ Kültürel anlamda melezleşme, biçimlerin mevcut uygulamalardan ayrılarak yeni uygulamalarda yeni biçimlerle yeniden birleşme yolları olarak tanımlanmıştır (Rowe ve Schelling’ten akt. Pieterse, 1994, s. 165).

Geç tarihli bir başka çalışmasında Pieterse (1996) kültür ve küreselleşme arasındaki ilişkiye dair üç temel paradigmayı “medeniyetler çatışması, kültürel standartlaşma ve kültürel melezleşme” olarak ele alır (s. 1389). Pieterse için melezleşme paradigması diğer iki paradigmaya göre daha yenilikçidir. Çünkü melezleşme fikri ırkçılık, özgünlük gibi öğretilerin karşısında yer almaktadır. Yakınsamanın asimilasyon politikasına dönebilme ihtimaline karşın melezleşme kültürel kimliklerden vazgeçilmeden entegre etme politikasına atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda kültürel çeşitlilik ile küreselleşme arasındaki çatışmalar yıkıcı olmaktan ziyade yaratıcıdır (1996, s. 1393). Bu yaratıcılık kültürler arası diyalogu mümkün kılacak niteliktedir. Pieterse, *Globalization and Culture, Global Melange*'da (2009) melezliğin getirilerini şu şekilde açıklar:

“Mezlik mücadeleyi engellemez, mücadeleye çok odaklı bir bakış açısı kazandırır ve her iki tarafa da çoklu kimlik göstererek kültürel ve politik arenalarda hüküm süren ‘biz onlara karşı’ ikiliğini aşar.” (Pieterse, 2009, s. 145)

Küreselleşmeyi tarihsel bir süreç olarak ele alan Turner ve Khondker (2019) de Featherstone (1992; 1995) ve Pieterse (1994; 1996; 2009) gibi küreselleşmenin Batılılaşma ya da kültürel emperyalizm olarak yorumlanmasına karşı çıkmaktadırlar.

“Küreselleşme kavramının tarihini izleyerek küreselleşmenin sadece dünya çapında kültürel homojenleşme yol açan dünyayı saran ekonomik sistemin yaratılması anlamına gelmediğini ve sözde kültürel emperyalizmin yeni bir farklı biçim olmadığını iddia ediyoruz.” (Turner ve Khondker, 2019, s. 23)

Bu bağlamda Turner ve Khondker için küreselleşme, dünyanın daha homojen hale gelmesi değildir (2019, s. 23). Küreselleşme, yerel kültürleri ortadan kaldırmaz bilakis küresel koşullar yerel kültürler için oldukça önemlidir. Turner ve Khondker de Featherstone (1992) gibi ikili zıtlıklar eşliğinde küresel kültürü açıklamanın yanlış olacağını savunurlar. Yerel ve küresel ikilemi Robertson'un (1992) *küyerel* teriminde olduğu gibi eş zamanlı olarak hem yerel hem de küreseldir (Turner ve Khondker, 2019, s. 39). Küreselleşme sonucunda ortaya çıkan melezleşme kültürel özgülüğün azalması ile ilgili olup en çok küresel pazarın çeşitli bölgelerinde görülmektedir.

“Çok kültürlülüğe, göçe, kültürel parçalanmaya ve melezleşmeye en çok maruz kalan toplumlar paradoksal olarak kültürel çatışmalara küresel pazarın çevresindeki toplumlardan daha açıktır.” (Turner ve Khondker, 2019, s. 96)

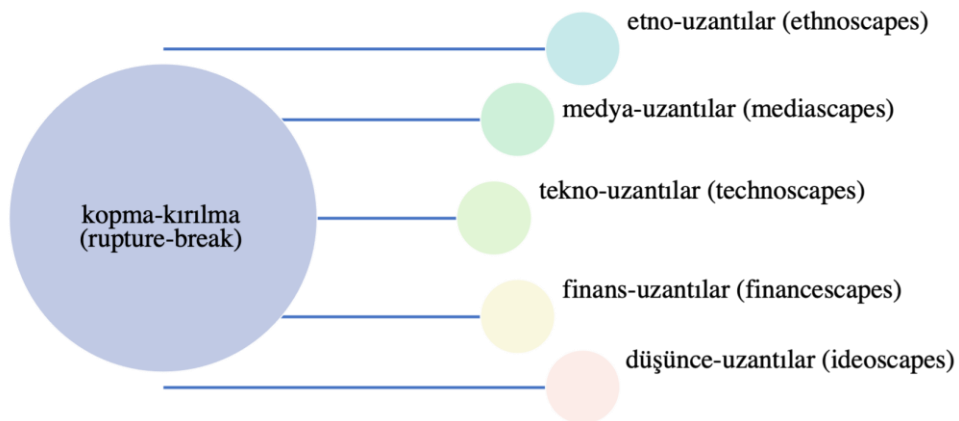
Dünya üzerindeki her türlü küresel akıntının aynı zamanda kültürel de olması, melezleşmeyi gündelik hayatımızın birçok alanına (dil, yemek, dans, müzik gibi) dâhil etmiştir. Toplumun artık kanıksadığı melez kültürel pratikler, yerel kültürlerin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı inancını da beraberinde getirmiştir.

2.1.3.4. Kopma-Kırılma

Küreselleşmenin kültürel sonuçlarını kopma ve kırılma metaforu ile ele alan Appadurai (1996), ekonomik bağlamda küreselleşmenin kültürel sonuçlarından ziyade kültürün coğrafya üzerindeki akışını temel almıştır. Küreselleşme ve kültür üzerine ortaya konan homojenleşme ve heterojenleşme tezleri arasındaki gerilimi bir sorun olarak ele alan Appadurai (1996, s. 32) için küresel kültür, söz konusu tezlerde ele alındığı gibi merkez ve çevre modelleri ile artık ele alınamayacak kadar kompleks ve ayrık bir düzlemde bulunmaktadır.

Küresel dünyanın karmaşıklığını bütüncül bir bakış açısı ile ekonomi, kültür ve politika arasındaki temel kopuşlar ile ilişkilendiren Appadurai (1990) söz konusu *kopmaları-kırılmaları* (rupture-break) farklı boyutlar eşliğinde ele almaktadır.

Şekil 2.2. Küresel bağlamda kopma ve kırılmalar

Kaynak: Appadurai (1990, s. 296)

Appadurai (1996, s. 33) küresel kültür akış modelini geliştirdiği *Modernity at Large*'da söz konusu boyutların akışkanlığına ve düzensizliğine vurgu yaparak ilgili boyutların tarihsel, dilsel ve politik konumlanışlar ile doğrudan etkilendiğini dile getirmektedir. Appadurai'nin (1996) kültürel akış modelinde etno-uzantılar turist, mülteci, sığınmacı ya da göçmenler gibi hareket halinde olan insanları, tekno-uzantılar, küresel düzlemle hızlı bir şekilde akan teknolojiyi, medya-uzantılar dünya çapında sayıları gittikçe artan bilgi üretmek ve yaymak için kullanılan medya araçlarını, finans-uzantılar bölgeler arasındaki para akışı ile küresel iş ağlarını, düşünce-uzantılar politik ve çoğunlukla devlet ideolojileri ya da ilgili ideolojilerin ele geçirmeye yönelik karşı ideolojileri temsil etmektedir (1996, s. 33-36).

Küresel kültürel süreç farklı küresel akışlar ve kopmalar ile sonsuz sayıda çeşitlilik göstermektedir (1996, s. 308). Küresel düzlemde söz konusu akışlar eş biçimli ya da uzamsal olarak tutarlı değildir. Appadurai (1999, s. 230) için dünya tarihinde kültür ya da toplumlar arasındaki karşılaşmalar mevcut olsa da küreselleşen dünyada bu tür karşılaşma ve temaslar onu hem emperyal dünya ya da dünya sistemlerinden ayırmaktadır. Bu ayrışmanın temel motivasyonu ise küresel sermayenin işleyişinde gizlidir.

Appadurai, yerel ile küresel arasındaki değişen dengelere bağlı kalmadan ikisi arasındaki gerilimi sorgularken kimliklerin, metaların, düşüncelerin ya da sermayenin akışı, ulusal ile küresel arasındaki etkileşimi anlamak üzere bir araç olarak kullanmış ve evrensel sorgularken dinamik bir tikellik görüşü sunmuştur (Radhakrishnan, 2010, s. 28). Appadurai'nin karmaşık ve düzensiz olarak nitelendirdiği küresel kültür üzerine sunduğu düşünceler, küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiyi sorgulayan toplum dilbilimsel literatüre de katkı sağlayarak dil-ötesi (trans) yaklaşımlara zemin hazırlamıştır.

Küreselleşmenin kültürel sonuçlarına dair paradigmalara benzer biçimde küreselleşmenin dilsel sonuçlarında da dillerin standartlaştırıcı özelliğine vurgu yapan ya da dilsel temaslar sonucu melez dilsel formların meydana geldiğini varsayan yaklaşımlar yanında dillerin politik, ekonomik, teknolojik ya da ekolojik faktörlerden yalıtılamayacağını ve farklı bağlamlarda farklı dilsel sonuçlardan bahsedilebileceğini dile getiren dil-ötesi yaklaşımlar olmak üzere üç farklı paradigmadan söz etmek mümkündür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde küreselleşme ve dil arasındaki ilişki hem toplum dilbilimsel hem de sosyolojik bakış açısı ile ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞME VE DİL

Ethnologue'un 2022 yılı verilerine göre bugün dünya üzerinde 7151 dil konuşulmaktadır. Bu dillerden 3045'i ise yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır (http-4). Ethnologue'un sunduğu veriler, bize dilbilimsel ya da toplum dilbilimsel bağlamda farklı şeyler söylese de her 40 günde bir dilin yok olması, akıllara küreselleşmenin diller için bir tehlike yaratıp yaratmadığı sorusunu getirmektedir. Bu soruya yanıt aramadan önce düşünce tarihinde bir fenomen olarak dilin konumuna değinmek yerinde olacaktır.

Dünya üzerinde konuşulan 7151 dil her ne kadar birbiri ile ayrı sesbilimsel, biçimbilimsel, anlambilimsel ya da sözdizimsel özelliklere sahip olsa da ünlü düşünür Platon (MÖ 5. yüzyıl) ile filizlenen, Descartes (1596-1650) ve ardından Chomsky (1928-) ile sistematik hale getirilen *evrensel dilbilgisi* (universal grammar) ile dillerin temelde aynı ilkeleri paylaştığı tezinin öne sürülmesi, dilsel farklılıkların yorumlanmasında da farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Dile dair evrensel bir görüşe sahip olanlar için diller arasındaki farklılıklar yüzeyseldir; diller temelde aynı kuralları paylaşırlar. Ancak diğer taraftan bu görüşe karşı çıkanlar için dil çeşitliliği yapısal değildir. Diller çeşitlidir çünkü dil, kültür ve düşünce arasında bir ilişki söz konusudur.

Özellikle 18. yüzyıl romantikleri, mekanik bir aygıt olmaktan öte dilin, ulusal ruhu ve kültürü yansıttığını savunmuşlardır. Karşılaştırmalı dilbilimin ilk çalışmalarına imza atan Humboldt (1769-1859) için dillerin çeşitliliği doğası gereği iyidir ve her dilin kendine özgü bir iç düzenlemesi bulunmaktadır. 19. yüzyılda Franz Boas (1858-1942) ile antropolojik bir karakter kazanarak kültürü de bünyesine dâhil eden dil araştırmaları, Humbolt geleneğindeki Hint-Avrupa dillerini önceleyen yaklaşımı reddederek herhangi bir dile ayrıcalık tanımadan dil, ırk ve kültür arasındaki zorunlu bağlantıyı reddetmiştir. Amerikan toplum dilbilim geleneğinin kurucularından Edward Sapir (1884-1939) ve Benjamin Lee Whorf'un (1897-1941) -Einstein'in göreceliğinden hareketle- ortaya koydukları *dilsel göreceliğe* (linguistic relatives) göre (*Sapir-Whorf Hipotezi*) her dil kendi içinde bir düşünce yapısını meydana getirmektedir. Bu görüşe göre diller kültür ile

değil, düşünce ile doğrudan irtibatlı olup zihinsel süreçlerde oldukça önemli rol oynamaktadırlar.

Ferdinand de Saussure'ün (1857-1913) 20. yüzyılda yapısalcılığın temellerini atması ile dil, düşünce ve kültür arasındaki ilişkiye dair yapı odaklı değerlendirmeler, sonraki yıllarda Rus biçimcilerinden Lev Vygotsky (1896-1934), Bronisław Malinowski (1884-1942) ve nihayet Noam Chomsky ile hâkim söylem konumuna yeniden geçmiştir. Saussure'ün ikili zıtlıkları ile yola çıkan Chomsky, Skinner (1904-1990) gibi dönemin davranışçılara karşı çıkararak dil yetisinin doğuştan olduğunu, temelde her dilin aynı ilkelere ve farklı parametrelere sahip olduğunu dile getirmiştir. Bu önemli gelişmeler yanında 19. yüzyılın diğer popüler söylemlerinden biri olan *evrimcilik* (evolutionism) de dile dair çeşitli argümanlar geliştirmiştir. Evrimcilerin geliştirdiği *ilkel dil* (primitive language) nosyonu, tipolojik dilbilimsel araştırmalar eşliğinde yanlışlanmıştır. Bu araştırmalara göre tarım toplumu, sanayi toplumu ya da ilkel toplum fark etmeksizin dünya üzerinde konuşulan her dil, kendi dizgeselliği içinde konuşucuları için yeterli düzeydedir (Leavitt, 2006, s. 54).

Her ne kadar 20. yüzyılda dilsel görelilik düşüncesi popülerliğini yitirse de günümüz dilbilim literatüründe -bilişsel araştırmaların da etkisi ile- parçacıl düzeyde de olsa dilsel görecelik araştırmaları artış göstermektedir (Leavitt, 2006, s. 79). Bu araştırmaları günümüzün *çoğulculuk* (pluralism) söylemi ile de ilişkilendirmek mümkündür. İçinde bulunduğumuz dönemde artan küresel hareketlilikler, söz konusu çoğulcu söylem çerçevesinde çeşitli araştırmaların yapılmasına neden olmuştur. *İkidillilik* (bilingualism) ve *çokdillilik* (multilingualism) 19. yüzyılda ulus-devletlerin kurulması ile aşılması gereken bir problem olarak görülse de artan göç dalgaları, İnternetin kullanımındaki artış, küresel ticari ilişkiler gibi etmenler ile çokdillilik ve *çokkültürlülük* (multiculturalism) hala dinamik bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Çalışmanın 2. bölümünde tartışılan küreselleşmenin kültürel sonuçlarına dair literatürde de homojenlik, heterojenlik ya da standartlaşma kavramları sıklıkla kullanılmış; kimi kuramcılar küreselleşmeyi çeşitliliği öldüren, kültürleri standartlaştıran (Ritzer, 1993, 2003, 2020) bir fenomen olarak ele alırken, kimileri karşı karşıya kalan kültürlerin birbirlerini etkileyerek yeni bir kültür meydana getirdiklerini (Robertson, 1992; Featherstone, 1992, 1995; Pieterse, 1994, 1996 gibi) savunmuştur. Küreselleşme ve dil ilişkisi arasında da benzer bölünmeyi kurgulamak mümkündür. Bu noktada

araştırmacının üzerinde bulunduğu düzlem oldukça belirleyici olacaktır. Küreselleşme dilleri öldürür mü yoksa küreselleşme ile diller çeşitlenir mi gibi sorulara verilecek yanıt, dilsel görecelik ya da evrenselci konumda yer alan araştırmacılar için değişiklik gösterebilecek niteliktedir.

Küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiyi, dilbilimsel/toplum dilbilimsel argümanlarla yorumlamaktan başka sosyolojik araçlarla da küreselleşme fenomeninin dilsel tezahürlerini izlemek, daha bütüncül bir yaklaşım sağlaması adına önemli olacaktır. Bu noktadan hareketle, çalışmanın bu bölümünde dil ve kültür ilişkisi, toplum dilbilimsel bağlamda küreselleşme ve dillerin küreselleşmesine yer verildikten sonra, sosyolojik çerçevede küreselleşme ve dil arasındaki karmaşık ilişkiler ağı politik, ekonomik, teknolojik ve ekolojik bakımdan ele alınacaktır.

3.1. Dil ve Kültür İlişkisi

18. yüzyıla kadar medeniyet ile birbirinin yerine kullanılan *kültür* (culture) sözcüğü, 19. yüzyıl ile entelektüel kültür anlamında kullanılarak Batı düşüncesine egemen olmuştur. Dönemin politik ve ekonomik ortamında farklı bir anlama bürünen kültür, zaman zaman edebiyat, sanat, demokrasi gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. 20. yüzyılda yapılan antropolojik ve etnografik araştırmalar ile kültürün önceki yüzyıllardan daha farklı biçimlerde tanımlandığını görmek mümkündür (Sarangi, 2009, s. 82).

Etnografik bakış açısı ile kültür, insanın biyolojik olmayan tüm yönlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda kültürü bireyin toplumda edindiği tüm alışkanlık ve yetenekleri içeren karmaşık bir bütün ve bireylerin toplumsal yapı ile süreçleri yorumlama modeli olarak tanımlanabilir (Şvejcer, 1986, s. 13; Kecskes, 2014, s. 114). Bireyin toplumsallaşma sürecinde önemli rol oynayan dil ve kültür ikilisi arasındaki ilişki etnografik bakımdan süreklilik arz ettiği ve dilin bütünün bir parçası olarak kültür ile ilgili olduğu ifade edilse de kimi çevrelere göre dil ve kültürün ayrılmaz bir şekilde bir arada olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Çünkü kültürler diller gibi doğrusal/dizgesel değildir ve kültürler her zaman dilsel ifade ya da metinler aracılığı ile aktarılmaz (Sarangi, 2009, s. 96).

Kültürün tanımı ya da dil ile olan ilişkisi her ne kadar tartışmalı olsa da kültürün toplumsal ilişkiler tarafından üretildiği (Jourdan, 2006, s. 140) ve toplumsal ilişkileri kurmada dilin öncelikli konuma sahip olduğu ortadadır. Kültür daha kompleks, dil ise daha sistematik (dizgesel) olarak tasavvur edilse de diller de kültürler kadar karmaşık olabilme ya da değişebilme özelliklerine sahiptir.

“Bu ifadenin anahtarı bir kurallar sistemi olarak dil ile kültürel pratik olarak dil arasındaki farkta gizlidir. Bir kurallar sistemi olarak dili oluşturan ve kullanan konuşmacılardan bağımsız olarak incelendiğinde dil, sadece insan zihninin bir ürünüdür. Ancak dilin üretim koşulları, dilin oluşumunda ve kullanımında merkezi konumdadır. Bu koşullar göz ardı edilemez. Dilin toplumsal pratiği olarak tanımlanan söylemin kendisi, gerçekliği üretmesi bakımından güç inşa edendir. Dili, konuşmacıların aracı olduğu, toplumsal olarak kontrol edilen bir sözcük alanına demirler: Diller ifade ederler, insanları harekete geçirirler, dünyayı ve toplumsal grupların diğer üyelerini birbirlerine bağlarlar.” (Jourdan, 2006, s. 147)

Modern öncesi dönemde kültürel bağlamda küreselleşme daha çok dinlerin özellikle de Hıristiyanlık ve İslam’ın küreselleşmesi ile karakterize edilirken Aydınlanma, sanayileşme ve demokratik yönetim biçimlerinin yaygınlaşması ile küreselleşme çoğunlukla milliyetçilik, liberalizm ya da sosyalizm gibi ideolojik hareketler ile ilişkilendirilmiştir. Bu noktada diller de ön plana çıkmış; küreselleşmenin kültürel sonuçları genel olarak yersiz-yurtsuzlaşma kavramı çerçevesinde tartışılmıştır (El-Ojeili ve Hayden, 2006, s. 134). Benzer biçimde dil ve küreselleşme literatürü de çoğunlukla bir *geçer dil* (lingua franca) olma özelliği gösteren İngilizce ve küreselleşme ile yersiz-yurtsuzlaştırılmış dilleri (Blommaert, 2010, 46) inceleyen bir literatür olma özelliği göstermiştir.

Her ne kadar dünya üzerindeki küresel akıntılar her daim dilsel nitelik göstermişse de küreselleşme literatürüne katkı sunan Huntington (1996) ve Featherstone (1995) gibi kuramcılar, dillerin küreselleşmesine dair düşüncelerini sınırlı biçimde ifade etmişlerdir. Featherstone (1995, s. 8) küresel kitle kültürünün dilinin İngilizce olduğunu söyleyerek; Huntington (1996, s. 62) ise İngilizcenin dünya üzerinde farklı biçimlerde yerleştiğini ileri sürerek esasında Robert Phillipson, Alastair Pennycook, Braj Kachru, Tove Skutnabb-Kangas ya da Jan Blommaert gibi literatürde büyük yer tutan dilbilimcilerin araştırmalarına kaynaklık etmiştir.

Dilbilim literatürü küreselleşme ve dil arasındaki karmaşık ilişki ağını anlamaya yönelik büyük katkılar sağlasa da karşılaştığı çeşitli “ontolojik, epistemolojik ve metodolojik engeller” (Blommaert, 2010, s. 2) bu çalışmalarını tek boyutlu kılabilmektedir. Bu nedenle dilleri dilbilimsel yöntemler dışında sosyolojik yöntemler ile de yorumlamak ve çok boyutlu bir bakış açısı sunmak gerekmektedir.

3.2. Dilbilim (Toplum Dilbilim) Literatürü ve Küreselleşme

İngilizcenin dünya üzerinde geçerdil olarak yaygın bir şekilde kullanılması ve dünyanın farklı yerlerinde kullanılan melezleşmiş İngilizceler, araştırmacıları küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiyi sorgulamaya itmiştir. Öyle ki Steger (2020, s. 115) küreselleşmenin getirdiği kültürel değişiklikleri ölçme ve değerlendirmenin bir yöntemi olarak değişen küresel dil kullanım kalıplarını incelemeyi teklif etmiştir.

Toplum dilbilim, kapsamı gereği çoğunlukla diyalektler, dilsel değişimler, dilsel temaslar, çokdillilik gibi konulara odaklansa da dil ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar da mevcuttur. Bu ilişkiye dair söylemsel bir yaklaşım sunan Fairclough (2006) için küreselleşme, uzamsal sınırları aşan ağlar ve etkileşimler ile ortaya çıkan uluslar ya da bölgelerarası iletişim biçimleri, akışları ve *söylemleri* (discourse) içine alan bir fenomendir. Küreselleşen şeyin esasında dilin hatta söylemin kendisi olduğunu dile getiren Fairclough (2006, s. 3) toplum dilbilimsel küreselleşme süreçlerini ele alırken dilden çok söylemlerin incelenmesi gerektiğini öne sürer.

Küresel İngilizceler ve Kültürlerarası Akışlar ile toplum dilbilimsel açıdan küreselleşmeyi ele almada mevcut yöntemlerin yetersizliğini vurgulayan ve *küresel dilsel akıntılar* (global linguistic flows) kavramını öneren Pennycook (2007, s. 6) ise sınırlar arasında akışkan bir biçim alan İngilizce ile ne şekilde baş edilebileceğini aktaran homojenlik ve heterojenlik tezlerinin ötesine geçerek yerelliğe ve *kültürlerarası akışlara* (transcultural flows) odaklanmayı önemli bulur (2007, s. 5-6). Bu bağlamda İngilizcenin dünya üzerinde birden fazla bölgede nasıl bu denli yaygın bir şekilde kullanıldığını anlamak için dilbilimsel çözümlerden ziyade popüler kültür, politika, uluslararası sermaye, yerelleşme, diplomasi, sekülerleşme gibi çoklu bakış açıları gerekmektedir (2007, s. 19). *Yerel Bir Pratik Olarak Dil*'de ise Pennycook (2010), küreselleşmenin

sınırlar ötesine dayanan bir fenomen olmasına rağmen onun her daim yerel bir biçimde gerçekleştiğini; dillere yerel bir pratik olarak bakmanın “dilin toplumsal ve yerel faaliyetlerin bir parçası olduğunu hem yerelliğin hem de dilin ilgili faaliyetlerden ortaya çıktığını” kabul etmek anlamına geldiğini söyler (2010, s. 128). Böylelikle Pennycook (2010), yerel bir pratik olarak dilin, yalnızca dili içeren ve tekrarlanan toplumsal faaliyetler olmadığı, aynı zamanda uzay ve zamanda yeniden konumlanması yoluyla bir dilin değişim sürecini yansıttığını da savunmuştur.

Dil ve küreselleşme arasındaki ilişkiye toplum dilbilimsel açıdan bakan bir diğer araştırmacı Blommaert (2010), dili küreselleşme süreçleri ile doğrudan bağlantılı bir fenomen olarak ele almaktadır. Blommaert (2010), yavaş ve derin küreselleşme süreci olarak tanımladığı *jeopolitik küreselleşmeyi* (geo-political globalization) “toplumların derin sosyal, politik ve ekonomik dokusunu etkileyen eski bir süreç olarak” değerlendirmektedir. Diğer yandan yeni iletişim teknolojileri ile karakterize ettiği *jeokültürel küreselleşmeyi* (geo-cultural globalization), “artan ve yoğunlaşan küresel kapitalist birikim, iş bölümü süreçleri ve yeni göç akışlarıyla artan/yoğunlaşan küresel eşitsizlikler” süreci olarak değerlendirmektedir (2010, s. 14). Blommaert, diller için jeokültürel küreselleşme süreçlerini daha önemli bulmaktadır.

Blommaert (2010) için dil hem küreselleşme hem de dilbilim alanyazını için statik değil dinamik bir fenomen olarak ele alınmalıdır. Dile karşı kültürel, toplumsal, politik ya da tarihsel bir bakış açısı kazandıran toplum dilbilimin statik ve dinamik olarak paradigmaları, dil temasları ya da dil değişimleri gibi unsurları incelerken uzamsal ve zamansal bir ayrıma gitmiştir. Blommaert (2010, s. 12), küreselleşme ve dil arasındaki ilişkiyi sorgularken statik paradigma yerine değişime odaklanan dinamik paradigmanın daha işlevsel olduğunu dile getirerek toplum dilbilimin önündeki ontolojik, epistemolojik ve metodolojik engelleri kaldırmayı amaçlamıştır.

3.3. Dillerin Küreselleşmesi Kavramı

Platon (MÖ 428-348), Descartes (1596-1650) ve Kant (1724-1804) gibi düşünürlerin entelektüel mirasıyla şekillenen ve Saussure ile Chomsky'nin günümüze taşıdığı yapısalcı yaklaşım karşısındaki Aristotelesçi gelenek (deneyci geleneği)

toplumsal bir etkinlik olarak dilin edimselliği ve değişkenliğini ön plana çıkarmıştır (Pennycook, 2010, s. 135). Küreselleşme süreçlerinde yaşanan her türlü hareketlilik insanlar tarafından gerçekleştirildiği için dil de bu süreçte değişmekte, yaygınlaşmakta hatta geçmişte Latince ya da günümüzde İngilizcede olduğu gibi diğer diller üzerinde hakimiyet kuran bir fenomen haline gelmektedir.

Hayatta kalabilmesi/yayılması ekonomik, politik ve kültürel faktörlere bağlı (Chiang, 2009, s. 21) olan dillerin küreselleşmesi süreci, uluslararası iletişimde kimi dillerin giderek daha fazla tercih edilmesi ve diğer bazı dillerin önemini yitirdiği hatta konuşucu eksikliğinden dolayı yok olduğu bir sürece karşılık gelmektedir (Steger, 2020, s. 115). Dillerin küreselleşmesini etkileyen temel faktörler ise dil sayısı, insan hareketleri, göç kalıpları, yabancı dil öğretimi ve turizmdir (2020, s. 115).

Coupland (2003) küresel bir çağda dilleri incelerken dört temel sürecin dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Hegemonik nitelik gösteren bu süreçler, karşılıklı bağlantılılık, zaman ve mekânın sıkıştırılması, yerinden çıkarma ve metalaştırma (2003, s. 467). Blommaert (2010, s. 59) ise dilbilimsel bağlamda küreselleşmeyi temel bir yapı ve tarihsel derinliğe sahip olan süreçlerin epifenomeni (ikincil fenomen) olarak değerlendirmektedir. Küreselleşmenin hem yerelleştirici hem de küreselleştirici güce sahip çok boyutlu doğası, uluslararası düzeyde baskın olma ya da ulusal düzeyde yerelleşmeden çok farklı dilsel ve kültürel uygulamalara ortam hazırlamaktadır (Pennycook, 2007, s. 24).

Dovchin vd. (2018, s. 13-14) için dillerin küreselleşmesini anlamamanın anahtarı popüler kültürü doğru bir biçimde analiz etmekten geçmektedir. Popüler kültür aynı zamanda dil kullanıcılarının kimi dil pratiklerini ödünç alma aracıdır. Bu bağlamda popüler kültürün rolünü hem yüksek kültür hegemonyasına hem de baskıcı toplumsal biçimlere karşı bir muhalefet gücü olarak ele almaktadırlar.

3.3.1. Küresel Dil Tasavvuru ve İngilizce: Globish mi geçerdi mi?

Küreselleşmenin ekonomik ve politik boyutları göz önüne alındığında dünya üzerindeki her türlü akıntıda kültür ve dil de hareket halinde olmuş; ekonomik ve politik gücü elinde bulunduran toplulukların/ulusların dilleri, diğer diller üzerinde her daim etki

sahibi olmuştur. Tarih içinde baskın geçerdiller (Sabir dili ya da Latince gibi) çeşitlense de daha çok 19. ve 20. yüzyıldaki gelişmelerle şekillenen küreselleşme ile İngilizce tarih sahnesine çıkarak *toplum dilbilimsel dil*⁶ (sociolinguistic language) olma özelliği göstermiştir.

Dünya tarihinde dil yayılımı yeni bir fenomen olmasa da küreselleşmenin dinamizmi sayesinde dilsel akıntıların ölçeği ve hızının artmasıyla İngilizcenin⁷ küresel bir dil haline gelip gelmediği 1990'lı yıllardan itibaren tartışma konusu olmuştur (Mufwene, 2010, s. 33). Çünkü İngilizcenin dünya üzerindeki konumunu anlamak, küresel dünyadaki akışları anlamının anahtarı olarak değerlendirilmiştir (Dailey-O'Chain, 2017, s. 41).

İngilizcenin günümüzdeki yayılımı ile benzerlik gösteren Latince, Roma İmparatorluğu sınırlarını aşarak dünyaya yayılmış; Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında da özellikle sanat ve bilimde geçerdil olarak seçkinler tarafından kullanılmaya devam etmiştir.

İngilizcenin Latincenin yerini alarak dünyaya yayılmasında patates yetiştiriciliğinin önemini hatırlatan Mufwene'e göre (2010), patatesin Avrupa topraklarında yetiştirilmesi ile İngilizce, Britanya üzerinden Avrupa'ya yayılmıştır (a.g.k., s. 35-38). Sonraki süreçte I. Dünya Savaşı ile hâkim güç olarak tarih sahnesine çıkan ABD sayesinde, İngilizce iş ve ticaret dili olarak hâkimiyetini daha da güçlendirmiştir (Skutnabb-Kangas ve Phillipson, 2010, s. 80). ABD'nin 20. yüzyılın askeri ve ekonomik bağlamda süper gücü haline gelmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından İngilizce küresel bağlamda hızla yayılmaya başlamıştır (a.g.k., s. 42).

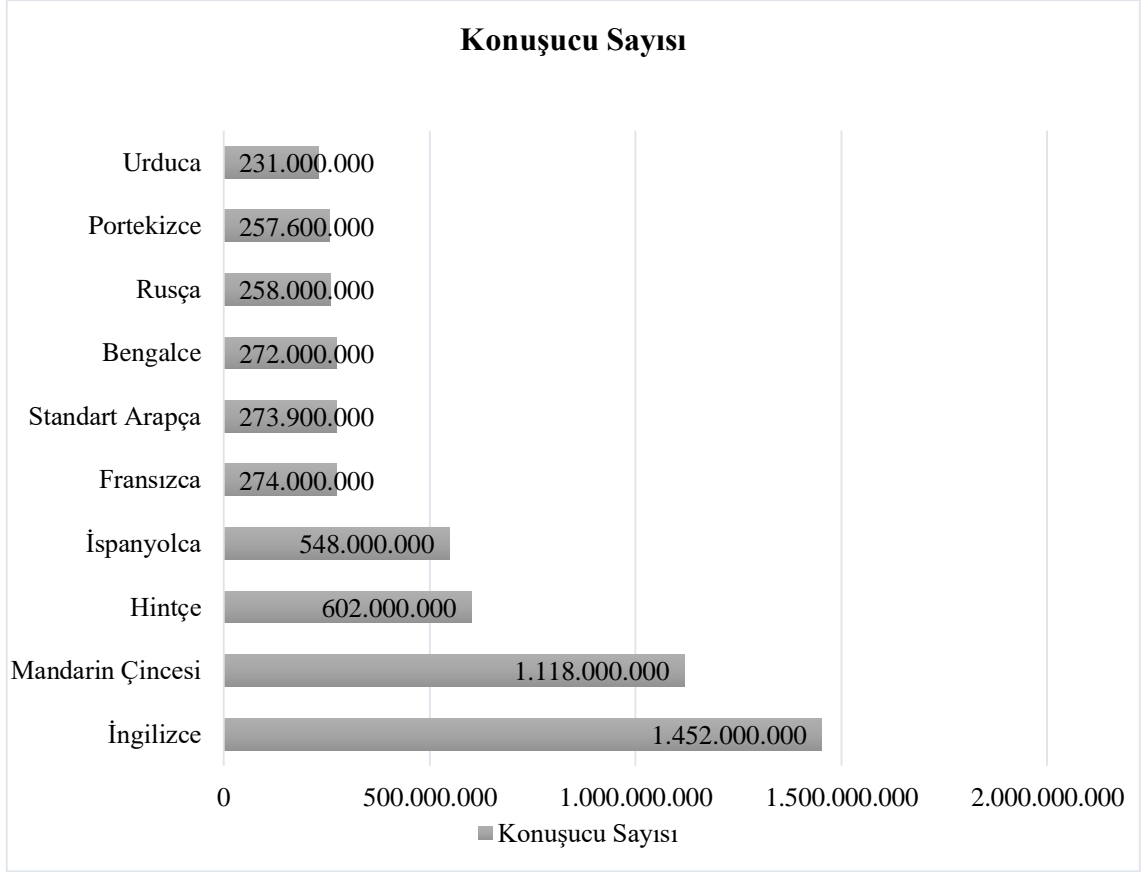
Bugün dünyada en fazla konuşucu sayısına İngilizce sahip olsa da dillere dair demografik veriler başlı başına küresel dil olma ölçütü sayılmamaktadır. Bir dilin küresel

⁶ Toplum dilbilimsel dil, çok merkezli bir ortamda üretilen ve genellikle geçici aktörler tarafından kullanılan dildir (Blommaert, 2010, s. 60).

⁷ İngilizcenin söz konusu tartışmalı konumu onun *globish* (Steger, 2020), *lingua frankensteinia* (Phillipson, 2008), *tiranozor* (Swales, 2003), *dünya dili* (Kachru, 1992) ya da *hiper-merkez dili* (Ammon, 2010; De Swaan, 2018) gibi terimler ile adlandırılmasına neden olmuştur.

dil olabilmesi, konuşucularının çokluğunun yanında politik, ekonomik ve teknolojik olarak da diğer dillerinden öne çıkması ile bağlantılıdır.

Grafik 3.1. *Dünyada en çok konuşulan 10 dil*

Kaynak: (http-5)

Grafik 3.1’de de görüldüğü üzere 2022 yılı itibariyle bir milyardan fazla dil kullanıcısı Mandarin Çincesi konuşmaktadır. Ancak Mandarin Çincesi, dünya üzerinde -daha çok politik ve ekonomik nedenlerle yayılım gösteremediği için küresel dil olarak adlandırılmamaktadır. İngilizcenin demografik bağlamda diğer dillerden önde olması, her ne kadar onun uluslararasılığı ya da küreselliği için yeterli bir ölçüt değilse de bu verileri onun baskın bir geçirdil olmasıyla ilişkilendirmek de mümkündür (Ammon, 2010, s. 104). İngilizcenin diplomatik dil olması yanında bilim, teknoloji, ekonomi ve popüler kültür üzerinde de etki sahibi olması (Edwards, 2011, s. 165) onu küresel bir dil olarak değerlendirmemize olanak tanımaktadır.

3.3.2. İngilizcenin Küreselliğine Dair Konular

Parçacıl ve bütüncül düzeyde birçok değişkenin bir araya gelmesi ile günümüzde İngilizcenin göstermiş olduğu küresel niteliğe dair görüşler, homojenlik ve heterojenlik tartışmalarıyla paralel olarak, çoğunlukla *Küresel İngilizce* ve *Dünya İngilizceleri* paradigmaları üzerine temellendirilmiştir. Phillipson (2010) literatüre hâkim olan bu iki paradigmayı çeşitli değişkenler eşliğinde ayrıntılı biçimde karşılaştırmıştır.

Tablo 3.1. *Küresel İngilizce ve Dünya İngilizceleri paradigmalarının karşılaştırılması*

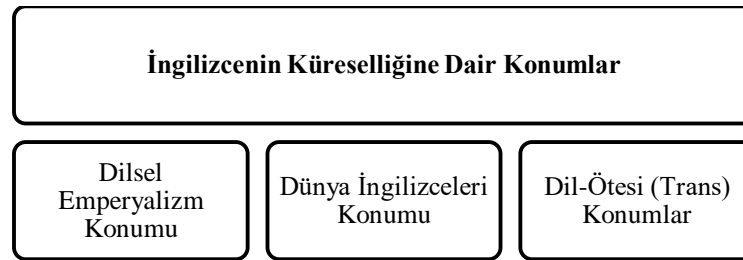
Küresel İngilizce Paradigması	Dünya İngilizceleri Paradigması
asimilasyoncu	çeşitliliği kucaklar ve destekler
tekdilli yönelim	çokdilli, çok lehçeli
ABD/İngiltere normlarını benimseyen ‘uluslararası’ İngilizce	iki ya da daha fazla ulus arasında ‘uluslararası’ bir dilsel ortak öz
dünyada standart konuşulan İngilizce	geçerdil olarak İngilizce
Anglo-Amerikan dil normları	yerel, bölgesel ve ulusal dil normları
norm dışı İngilizce	norm içi İngilizce
post-ulusal, neo-emperyal yayılmacı küreselleşme	yerliyi benimseme ve dilsel emperyalizme karşı direniş
laissez faire İngilizce dil politikası piyasaya hizmet eder	proaktif dil politikaları çeşitli dilleri güçlendirmeye hizmet eder
İngilizce prestij alanlarını tekelleştirir	yerel diller yüksek prestije sahiptir
İngilizce odaklı dilbilim	dengeli dil ekolojisi
ideoloji bireysel ‘seçimi’ vurgular	dilsel hiyerarşilerin gerçekliğini ele alır
İngilizce dışındaki diller güvendedir	dilsel bir insan hakları yaklaşımı önemlidir
çıkarmalı İngilizce öğretimi	eklemeli İngilizce öğretimi
tek yönlü kültürlerarası iletişim	tarafsız çift yönlü kültürlerarası iletişim
standart dil yönelimi	çoklu yeterlilik formlarına yönelim
hedef norm ‘anadili’	hedef norm iyi ESL (ikinci dil olarak İngilizce) kullanıcısı
tekrarlayan müfredat	öğrenci tarafından oluşturulan müfredat
yüzeysel izlenec	öğrenci merkezli etkinlikler ve söylemler
öğretmenler tekdillidir	ikidilli ve ikikültürlü öğretmenler
İngilizcenin yayılması paradigmasına yakın	dil ekolojisi paradigmasına yakın

Kaynak: (Phillipson, 2010, s. 89)

Phillipson (2010) söz konusu paradigmaları homojen ve heterojen söylemler içine yerleştirerek neo-emperyalist vizyona sahip olduğunu söylediği Küresel İngilizce paradigmasını standartlaştırma, sınıfsallaştırma, tekyönlü iletişim ya da eğitimde tekrarlayan müfredat argümanlarıyla değerlendirirken; heterojen söylemle ilişkilendirdiği Dünya İngilizceleri paradigmasını yerli dilleri kucaklayan, dil ekolojisine ve kültürlerarası iletişime önem veren ayrıca eğitimde de çoklu yaklaşımları kullanan bir paradigma olarak değerlendirmiştir.

Phillipson'un (2010) söz konusu ayrımı literatürdeki temel çatallanmayı karşılama da İngilizcenin küreselliği üzerine dil-ötesi (trans) yaklaşımlar da mevcuttur. Sosyolojik ve toplum dilbilimsel literatürde İngilizcenin diğer diller arasındaki konumu üzerine yapılan tartışmaları bu bağlamda üç farklı konumda ele almak mümkündür. Bu konumlardan ilki dilsel/kültürel emperyalizm söylemi eşliğinde İngilizceyi diğer dilleri tehlikeye atan dil olarak tanımlayanlardan oluşmaktadır. İkinci konumda yer alanlar, dünyada konuşulan birden fazla İngilizce çeşidinin olduğunu, İngilizcenin de küreselleşme sürecinden etkilenerek çeşitlilik gösterdiğini dile getirmektedirler. Üçüncü konum araştırmacıları ise Dünya İngilizcesi paradigmasına yakın bir noktada durarak, kültürlerarası akış nosyonu ile İngilizce ve diğer dünya dillerine karşı dil-ötesi yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Şekil 3.1. İngilizcenin küreselliğine dair konular

İlk konumda yer alan ve İngilizceyi dilsel emperyalizm eşliğinde değerlendirenler (Eriksen, 2007; Phillipson, 2010; Skutnab-Kangas-Phillipson, 2010 gibi) için İngilizce, küresel kapitalizmin merkezinde yer almakta ve hâkim güçler, İngilizce ile küresel homojenleşmeye neden olmaktadır. İngilizcenin dünya üzerinde yaygın bir şekilde kullanılmasını *Dünya İngilizceleri* (World Englishes) kavramı ile ele alan ikinci konumda yer alanlar (Kachru, 1985, 1992; Mufwene, 2010), dünyada konuşulan İngilizceleri (İngiliz İngilizcesi, Hint İngilizcesi, Pakistan İngilizcesi ve Sri Lanka İngilizcesi gibi) iç,

dış ve genişleyen çemberler içine yerleştirmişlerdir. Üçüncü konum araştırmacıları ise (Pennycook, 2007, 2010; Dovchin, 2020 gibi) Appadurai'nin (1996) kültürel akış modelinden (bk. Şekil 2.2.) ilham alarak İngilizcenin çift yönlü akışlar ile hem dilleri değiştirdiği hem de akışta olduğu coğrafyada kendi bünyesine yeni şeyler eklediğini savunmaktadırlar.

Küreselleşmenin diyalektik ve dinamik nitelikleri göz önüne alındığında dil-ötesi konumların, küreselleşme ile dil arasındaki kompleks ilişkileri açıklamada oldukça işlevsel olduğunu söylemek mümkündür. Kültür ve küreselleşme ilişkisinde olduğu gibi dilsel temasları da merkez-çevre modelleri ya da kültürel emperyalizmin ötesinde değerlendirmek gerekmektedir. Appadurai'nin (1996, s. 308) de dile getirdiği üzere küresel bağlamda kültürel süreçler, farklı küresel akış ve kopmalarla sonsuz sayıda çeşitlilik sergilemektedir. Küreselleşme sürecindeki dilsel temaslarda kültür yanında ekonomi, politika, medya gibi faktörler de önem kazanmakta ve bu faktörler bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle küreselleşme ve dil arasında doğrusal bir ilişkiden bahsetmek mümkün değildir.

3.3.2.1. Dilsel Emperyalizm Konumu

Dilsel emperyalizm⁸ konumundaki araştırmacılar özellikle İngilizce gibi ekonomik ve politik anlamda güçlü dillerin ulusal ya da azınlık dillerini yok ettiğini varsayarlar⁹. Bu bağlamda dilsel emperyalizm çalışmaları, İngilizcenin özellikle ABD himayesinde hareket eden neo-liberalizmin bir aracı olup olmadığı sorularına cevap aramaktadır (Dailey-O'Cain, 2017, s. 26). Dilsel emperyalizm için İngilizce, küresel kapitalizmin bir parçasıdır ve bu düşünceye sahip araştırmacılar, İngilizce ile diğer homojenleştirici eğilimler arasında her daim koşutluklar aramaktadır.

⁸Yaklaşık üç bin yıllık süreçte imparatorlukların tarihinde ve son yüzyıllarda dünya üzerinde hâkimiyet kuran imparatorlukların mevcudiyetlerinde dillerin rolünün analitik biçimde keşfi ile kültür/dil emperyalizmi fikri ortaya çıkmıştır (Phillipson, 2010, s. 54). Özellikle 1960'lardan itibaren literatürde kendisine yer bulan kültürel emperyalizm, 1980'lerden itibaren McDonalddlaştırma, Disneyleştirme ya da Starbuckslaştırma gibi kavramlar eşliğinde görünürlüğünü arttırmıştır. Kültürel/dilsel emperyalizmi Amerika ya da Batı menşeli ürün ya da zincirlerin küresel akıntılar sonucunda dünya üzerine yayılarak yerel biçimleri standartlaştırma ya da kültürel anlamda bir homojenleştirme ya da türdeşleştirme olarak tanımlanabilmektedir (El-Ojeili ve Hayden, 2006, s. 139).

⁹Blommaert (2010, s. 43) dilsel emperyalizm fikri küreselleşmeyi yalnızca mekâna indirgediği için eksik/yanlış olarak değerlendirmektedir.

Edwards (2011) için dilsel emperyalizm terimi oldukça yanıltıcıdır çünkü bu terim, dilin emperyalist bir biçimde dünya düzeninde belirleyici bir araç olduğunu ima eder. Ancak arka planda işleyen daha derin güçler vardır; bu noktada diller, bu güçlerin yalnızca birer göstergesidir (Edwards, 2011, s. 170).

“Her halükârda, tek başına dile odaklanmanın daha büyük ve daha önemli ekonomik, sosyal ve kültürel güç faktörlerini gözden kaçıracağını bir kez daha görüyoruz. Gerçekten de ‘emperyalizmin’ dilsel biçimlerini vurgulamak ve onlara direnmek, elçiyi vurmaya benzeyebilir.” (Edwards, 2011, s. 173)

İngilizce başlangıçta özellikle ticari ve askeri anlamda yayılım göstermişse de emperyalizm tarafından desteklenmiş, emperyal güçler -dolaylı ya da doğrudan- kendi dillerini, hâkim oldukları dil topluluklarına kimi zaman ‘çekici hale getirirken’¹⁰ kimi zaman da İngilizceyi bu topluluklara ‘dayatmışlardır’. Sömürge topraklarında sömürge yönetiminin değişmesi ile resmi olarak tanınan diller de değişmiş, bu nedenle *kırmadil* (creole) biçimleri dâhi zaman içinde yönetime bağlı olarak değişiklik göstermiştir (Mufwene, 2010, s. 41).

İngilizlerin dili yayma yolu kolonyal süreçlerle izlense de II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya üzerinde askeri ve ekonomik anlamda hâkim güç olan ABD’nin İngilizcenin yayılmasındaki rolü doğrudan değil dolaylı bir şekilde olmuştur. ABD’nin küresel serbest ticareti benimsemesi ile Amerikan ürünleri tüm dünyaya yayılmış, bu ürünler ile (Hollywood, McDonalds, Walt Disney gibi) Amerikan kültürü, küresel ticari akışla dünya üzerine yayılmıştır (Chiang, 2009, s. 21).

Dilsel emperyalizmi İngiliz egemenliğinde yayılan İngilizce eşliğinde değerlendirmek gerekirken, küresel dil nosyonunu dilsel ya da kültürel emperyalizminden farklı olarak tamamıyla küreselleşme süreçleri eşliğinde ele almak gerekmektedir. Günümüzde küresel bir geçerdil olarak adlandırılan İngilizce, kolonyal ya da emperyalist süreçlerden farklı olarak ABD menşeli küresel akıntılarla yayılımını gerçekleştirmektedir. Pennycook’un (2007, s. 8) da ifade ettiği üzere akışkanlık ve durağanlık arasında sıkışan kültürel ve dilsel biçimler, her daim akış ve değişim halinde olmuş ve her zaman kimliklerin yeniden şekillendirilmesi sürecinin bir parçası olmuştur.

¹⁰Geçmişte Latince olduğu gibi İngilizce de kültürel anlamda prestij sahibi olmakla ilişkilendirilmiştir (Edwards, 2011, s. 163).

Dilsel emperyalizm tezlerinde kültürel bağlamda dillerin değişime uğraması yanında, ekonomik bir değer olarak İngilizcenin küresel dil piyasasında eleştiriye tabi tutulmadan meşru kabul edildiği de savunulmaktadır. Phillipson (2010) bu noktada dil piyasasına hâkim olması sebebi ile İngilizceyi bir dilden (dizgesel sistemden) öte dilsel emperyalist bir güç olarak değerlendirmektedir. Bu güç, İngilizcenin dünya üzerindeki çoğunluk tarafından tercih edilmesi ile değil emperyal bir şekilde İngilizcenin dayatılması ve üstünlük kurularak diğer dillerin ötekileştirilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında İngilizceyi *lingua franca* (geçerdi) yerine *lingua frankensteinia* (Phillipson, 2008) olarak değerlendirmek mümkündür.

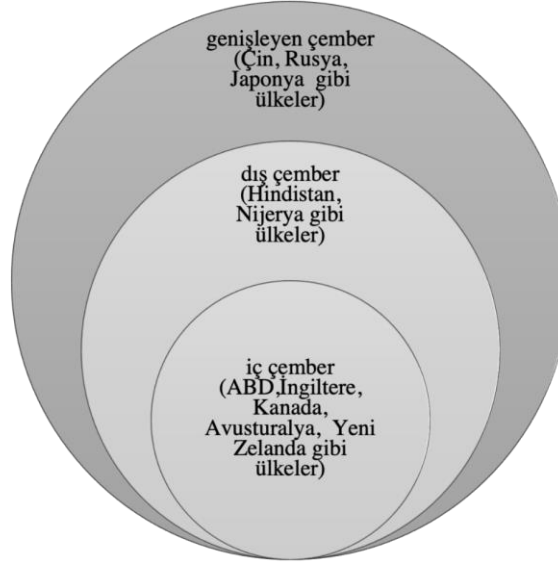
Phillipson'un (2008) tam karşısında yer alan Pennycook (2007) için İngilizce her ne kadar küreselleşme süreçleri ile yakından ilgili ise de onun dünya üzerine yayılması neo-emperyalizm ya da Amerikanlaşma ile bağlantılı değildir. Yerel formlarda izlerine rastlansa da İngilizce aynı zamanda bir akışkanlığın dilidir. Kültürlerarası akışlar, yeni küresel kimlik ve dil biçimlerini ortaya çıkarmaktadır (2007, s. 5-8).

Küreselleşme sonucu, yeni melez biçimlerin ortaya çıkması ile gelişen kültürel ya da dilsel emperyalizm tezleri El-Ojeili ve Hayden (2006, s. 149) ve Blommaert (2010, s. 43) için dünya üzerindeki karmaşık ilişkileri anlamlandırmada yetersiz kalmaktadır. Bugün yapılacak araştırmalarda küyerelleşme, melezleşme, yerlileşme gibi kavramları hegemonya olgusu eşliğinde yorumlamak, melezleşme sürecinde hegemonyanın yeniden üretildiği ve yeniden yapılandırıldığı durumlarla ilgilenmek gerekmektedir.

3.2.2.2. Dünya İngilizceleri Konumu

Dünya İngilizceleri konumu tamamen İngilizcenin dünya üzerinde konuşulan biçimlerine odaklanmıştır. Bu konumda İngilizcenin birden fazla biçime sahip olmasını literatüre *Dünya İngilizceleri* (World Englishes) kavramıyla tanıtmayı açısından Kachru'nun (1985; 1992) çalışmaları oldukça önemlidir. Kachru (1992) İngilizcenin yayılımını -onun konuşulduğu ülkeleri temel alarak- Üç Çember Modeli eşliğinde yorumlamıştır.

Şekil 3.2. Kachru'nun İngilizcenin üç çemberi modeli

Kaynak: (Kachru, 1992)

Kachru'nun (1992) iç çemberinde yer alan ülkelerde İngilizce norm yani birincil dil olma özelliği gösterirken, dış çemberde yer alan kolonyal ülkelerde, İngilizce hâkim dil olmasına rağmen ikincil konumdadır. Genişleyen çemberde ise kolonyal bağlamdan farklı olarak İngilizce norm dışıdır ancak bu çemberde yer alan ülkelerde İngilizcenin uluslararası konumu kabul görmüş ve bu ülkelerin eğitim sisteminde İngilizce önemli bir yer tutmuştur.

Kachru'nun Üç Çember Modeli (1992) her ne kadar literatüre önemli katkı sağlamışsa da kimi araştırmacılar bu modelin zaman içinde çeşitli dil politikaları eşliğinde değişebileceğini ve ülkeleri bu şekilde kesin sınırlar içinde tasnif etmenin doğru olmayacağını dile getirmişlerdir (Edwards, 2011, s. 165).

“İngilizce küresel olmasına rağmen dünya çapında eşit bir şekilde dağıılmamaktadır. ‘Dış Çember’ ülkelerinde İngilizceyi akıcı bir şekilde konuşan ortalama nüfus yüzde 20’yi geçmiyor. Çemberin en kalabalık ülkesi olan Hindistan’da İngilizce konuşanlar yalnızca yüzde 30 oranı ile öne çıkıyor (...) Genişleyen Çember ülkelerinde ise yabancı dil olarak İngilizce konuşanların sayısı daha da az. (...) Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerde yabancı dil olarak İngilizce öğretmek ve öğrenmek için harcanan tüm enerji, zaman ve para göz önüne alındığında, kendinden emin konuşmacıların oranının beklenen verimin çok altında olması daha da çarpıcıdır.” (Mufwene, 2010, s. 45)

Dış ve genişleyen çemberde çokdillilik bir norm olduğu için bu ülkelerde yabancı dil öğretimine önem verilse dahi İngilizce ortak dil olmaktan oldukça uzaktır (Mufwene, 2010, s. 48).

Dünya İngilizceleri kavramını odağına alarak çeşitli argümanlar geliştiren Mufwene (2010) ise daha geniş bir bakış açısıyla küreselleşme ve dil ilişkisine odaklanmıştır. Tarihte dil yayılımının yeni bir fenomen olmadığını söyleyen Mufwene (2010, s. 31), dilsel biçimlerin insanlarla birlikte hareket etmesi sonucu çeşitlilik sergilemesinin, İngilizceyi baskın dil yapmayacağını dile getirir. Her ne kadar kültürel uygulamalarda daha güçlü olanın daha zayıf olan tarafından benimsenmesi gerekiyorsa da insanlık tarihinde her daim tahakküm ilişkileri kurulmamıştır. Bu noktada küresel şehirlerden örnek veren Mufwene (2010), yüksek küyerelleşme endeksine sahip şehirlerde bile (New York, Londra, Paris, Frankfurt gibi) kültürel anlamda standartlaşmanın önüne geçen yerelliklerin bulunduğunu ifade eder.

“Bu nedenle ‘küresel şehirlerin’ İngilizceye dönüştüğü veya Amerikanlaştığı iddia edilse de bu şehirler küreselleşme süreçlerini tek tipte veya aynı oranda geçirmemektedirler. Tokyo’da ortak dil olarak İngilizcenin geçerliliği (en azından bugün) Paris veya Amsterdam ile aynı değildir.” (Mufwene, 2010, s. 35)

Mufwene (2010, s. 47) için küresel İngilizceden bahsetmek mümkündür çünkü İngilizce coğrafi anlamda farklı alanlarda uluslararası bir dil niteliği göstermektedir. Ancak bu küresel İngilizcenin diğer diller üzerinde standartlaştırıcı bir etkiye sahip olduğu tezi, bir an önce unutulması gereken bir distopya/ütopyadır. Çünkü İngilizcenin küresel anlamda yayılmasını hızlandıran ekonomik süreçler, dünya üzerinde eşzamanlı biçimde gerçekleşmemektedir. Küresel ticaret yapanlar bugün çoğunlukla kendi ulusal dillerini kullanarak alım-satım işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Örneğin bir Amerikan şirketi Almanya’da ticaret yaparken çoğunlukla Almancayı kullanmaktadır. Gündelik hayat pratiklerimizde küresel bir zincirden (McDonald’s gibi) alışveriş yaparken İngilizce kullanmadığımız argümanını öne süren Mufwene için standartlaşma tezleri “sözde McDonaldlaştırma tezleri”dir (2010, s. 47).

Mufwene (2010) İngilizceyi katil dil olarak değerlendirenlerin onu dünyayı tekdilliliğe doğru götürdüğü argümanlarını da eleştirmektedir. Kachru’nun (1992) genişleyen çemberinde (bk. Şekil 3.2.) çokdilliliğin norm olduğunu dile getiren Mufwene

(2010) İngilizcenin dünyayı tekdilli olmaya götürdüğü söylemini doğrulanmamış bir efsane olarak nitelendirir. İngilizce dünyayı tekdilli kılmaktan ziyade dillere yeni bir çeşitlilik biçimi sağlamaktadır (a.g.k., s. 48-50).

Skutnabb-Kangas ve Phillipson (2010, s. 81) ise taban tabana zıt bir yaklaşımla İngilizcenin dilsel homojenleştirme eğilimi göz ardı edilerek, küresel ve uluslararası bir dil olarak İngilizcenin adeta kutsanmış olduğunu, onun yayılımının arkasındaki nedenlerin henüz keşfedilemediğini ifade etmişlerdir. Skutnabb-Kangas ve Phillipson (2010, s. 81) bu bağlamda Mufwene'in (2010, s. 47) "Fransa ya da Brezilya'daki bir McDonalds'ta yemeğinizi sipariş etmek için İngilizcenize güvenmeyin!" düşüncesini yüzeysel ve indirgeyici bularak böylesi bir yaklaşımın homojenleştirmenin yapısal ve sürece dayalı yanlarının tamamen göz ardı edilmesi olduğunu vurgulamışlardır.

Kachru'nun (1985, 1992) geliştirdiği Dünya İngilizceleri kavramı, literatürde bir 'kod' ya da çeşitli coğrafi ve kültürel açıdan farklı kullanıcıların oluşturdukları topluluklarda kullanılan biçimler olarak bir 'ürün', çeşitli araçlar tarafından dilin kullanımının genişletildiği bir 'süreç' veya normatif amacı uluslararası iletişim dili olarak dünya üzerinde İngilizcenin baskın hale gelmesini amaçlayan bir 'proje' olarak görülse de Phillipson (2010, s. 106) için İngilizcenin dünyanın dili (aynı zamanda da bilimin dili) olduğunu iddia etmek -günümüz tekdilli dil politikalarını düşününce- dayanaksız görünmektedir. İngilizcenin çeşitlilik arz eden bir dünya dili olduğuna dair söylem, İngiliz ve Amerikan egemenliğini, küresel çıkarları destekleyen yapı ve ideolojileri oluşturmaya hizmet etmektedir.

3.3.2.3. Dil-Ötesi Yaklaşımlar

Akıcı ve dinamik yönlerine odaklanarak İngilizceyi bireylerin deneyimleri eşliğinde inşa edilen mobil, dinamik ve somut bir kaynak olarak ele alan araştırmacılar (Pennycook, 2007, 2010; Dovchin, 2020 gibi) literatürde dil-ötesi yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlar, İngilizceyi distopik/ütopik bir unsur olarak görmekten ziyade onun yerelleştirici ve yeniliğe açık yönlerine odaklanmaktadır. Dil-ötesi yaklaşımlar dil ölümü, dil katliamı gibi kavramları gerçekçi bulmazlar çünkü bu tür

söylemler dilleri sabit, değişmeyen bir yapı olarak görme eğilimine sahiptir (Dovchin, 2020, s. 13).

Dil-ötesi yaklaşımların önemli bir temsilcisi olan Pennycook (2007, 2010), dillerin akışkanlığı ve değişimine vurgu yaparak Küresel İngilizce ve Dünya İngilizceleri paradigmalarından farklı bir yerde kendisini konumlandırmıştır. Çünkü diller sabit olmayan, dinamik, değişime hatta ölüme bile açık olan fenomenlerdir.

(...) Dünyanın İngilizce aracılığıyla homojenleştirildiğini öne süren bir konumdan ya da İngilizcelerin heterojenleşmesine odaklanan Dünya İngilizceleri ile önerilen bir dil görüşünden ziyade ben küresel İngilizcenin hem eleştirel bir küreselleşme anlayışına hem de eleştirel bir dil anlayışına odaklanan görüş sunuyorum. (Pennycook, 2007, s. 20)

Küresel İngilizceleri *kültürlerarası akış* olarak değerlendiren Dovchin de (2020) söz konusu homojenleşme ya da dilsel emperyalizm tezlerinin ötesine geçilerek İngilizcenin analiz edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda Dovchin'in önerdiği *dil-ötesi İngilizceler* (translingual Englishes) kavramı, diller için bir tehlike ifade etmekten öte İngilizcenin yerelleştirme ve yenilenme gücünü karşılamaktadır. Dillere karşı geliştirilen ekolojik yaklaşımlar ise dil ve kültür arasındaki kusurlu anlayışa dayanmaktadır. Dovchin'e göre (2020, s. 14) diller kültürler üzerinde belirleyici etkiye sahip değildir. Bu bakış açısında İngilizce baskın dil ya da homojen dil olmanın ötesinde "konuşucuların zihninde bulunan ve çevresel faktörlere duyarlı bir biçimde yeniden inşa edilen toplumsal bir süreçtir" (2020, s. 14). İngilizcenin dünya üzerinde kullanımını anlamak için politika, popüler kültür, uluslararası sermaye, dini propagandalar, barışçı söylemler ya da sekülerleşme üzerine daha fazla mesai harcamak gerekmektedir (s. 15). Dil-ötesi yaklaşımlar için diller dizgesel bir yapıdan ya da sistemden öte bir sürece ve uygulamaya karşılık gelen dinamik toplumsal fenomenlerdir.

Dil ötesi yaklaşımlar her ne kadar dil ve küreselleşme arasındaki doğrusal olmayan ilişkilere vurgu yapsa da dillerin doğal seyirleri içinde zamanla değişeceği hatta ölebileceği düşüncesi, dillerin politik ve ekonomik hatta ekolojik arka planını görmezden gelmekle eşdeğerdir.

3.3.3. Bilim Dili Olarak İngilizce

II. Dünya Savaşı'na kadar bilimsel yayınlarda Almancanın diğer dilleri domine etmesine karşılık ABD'nin küresel güç olarak dünya üzerindeki varlığını kabul ettirmesi ile İngilizcenin bilimsel araştırmalardaki görünürlüğü de artmıştır (Ammon, 2010, s. 129) Bugün uluslararası düzeyde yayın gerçekleştirmek için İngilizce bir gereklilik olmuştur. Bu noktada Kachru'nun Üç Çember Modeli'nde (bk. Şekil 3.2.) iç çember ülkelerinde yaşayan ve anadili İngilizce olan akademisyenler, bilimsel yayın yaparken avantajlı bir konuma sahip olmuşlardır.

Tardy (2004, s. 249) için İngilizcenin mevcut konumu iki şekilde yorumlanabilmektedir. İlki, İngilizcenin bilimsel düzlemde araştırmacılara kolaylık sağlayan bir geçerdil olmasıdır. Diğer yorumu ise İngilizcenin dünya üzerinde ekonomik, politik ya da kültürel akışlarla yayılması yanında bilimsel çalışmalarla (dil ile) da yayılımını gerçekleştiriyor olmasıdır.

İngilizcenin bilimsel dil olarak hâkimiyeti, pozitif bilimler yanında sosyal ve beşerî bilimlerde de gözlemlenebilmektedir. Ammon'a göre (2010, s. 130) bilim insanların kullanabileceği tek 'serbest piyasa' seçeneği, İngilizce yayın yapmak olmuştur. Sınırlı İngilizce yeterliliğine sahip bir araştırmacının hem akademik ihtiyaçlarını karşılaması hem de akademik başarı kazanması oldukça zordur.

Drubin ve Kellogg (2012), İngilizce yeterliliğe sahip olmayan araştırmacılar için editörü oldukları *Molecular Biology of the Cell* dergisi için yönerge niteliğinde bir editöryal not kaleme almışlardır.

“İngilizce artık neredeyse yalnızca bilim dili olarak kullanılmaktadır. Fiili evrensel bir bilim dilinin benimsenmesinin bilimsel iletişim üzerinde olağanüstü bir etkisi oldu: Tek bir dil öğrenerek, dünyanın dört bir yanındaki bilim adamları, geniş bilimsel literatüre erişiyor ve dünyanın herhangi bir yerindeki diğer bilim insanlarıyla iletişim kurabiliyor. Bununla birlikte, İngilizcenin evrensel bilim dili olarak kullanılması, ana dili İngilizce olmayanlar için belirgin zorluklar yaratır. Bu yazıda, araştırmacıların, hakemlerin ve dergi editörlerinin karşılaştığı bu zorlukları en aza indirmeye, böylece oyun alanını eşitlemeye ve uluslararası bilimsel iletişimi teşvik etmeye nasıl yardımcı olabileceğini tartışıyoruz.” (Drubin ve Kellogg 2012, s. 1399)

İlgili yönergede anadili İngilizce olmayan akademisyenlerin makale değerlendirme sürecinde hakemlerden onların dil bilgisel yanlışlarına odaklanmamaları,

yalnızca metinlerin bilimsel dayanaklarına odaklanmaları gerektiği dile getirilmektedir. Bunun dışında makale yazarları ise dilbilgisi denetimi için uzman kuruluşlara yönlendirilmelidir.

“Anadili İngilizce olmayan kişiler, hakemlerin, editörlerin ve dergi personelinin makaleleri kapsamlı bir şekilde düzenlemek için gerekli zamana veya kaynaklara sahip olmadığının ve hakemlerin ve editörlerin neyin rapor edildiğini anlayabilmesi gerektiğinin farkında olmalıdır. Bu nedenle, anadili İngilizce olmayan kişilerin, uluslararası bilimsel girişime katılma yeteneklerinin, açık, basit, mantıklı ve özlü İngilizce metinler üretme yetenekleriyle doğrudan ilişkili olduğunu anlamaları önemlidir. İngilizcenin fiili olarak küresel bilim dili olduğu gerçeğinin yakın zamanda değişmesi muhtemel değildir. Uluslararası bilim adamları topluluğunun üyeleri arasındaki iletişimi optimize etmek ve böylece bilimsel ilerlemeyi ilerletmek, anadili İngilizce olmayan kişilerin karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu ideale en iyi, bilim camiasının tüm üyeleri birlikte çalıştığında ulaşılabilir.” (Drubin ve Kellogg 2012, s. 1399)

Bilim çevrelerinde İngilizce profesyonel ağ oluşturma, araştırma bulgularını paylaşma ya da bilimsel kongrelere katılım için bir ön şart niteliğindedir. Bugün Asya, Güney Amerika, Afrika ya da bazı Avrupa ülkelerinde araştırmacılar, kendi ulusal dilleri ile yayın yaptıklarında bu yayınları takip edenlerin sayısı oldukça düşüktür (Chiang, 2009, s. 17-18).

“Küreselleşmenin tarihsel gelişimi nedeniyle İngilizce varsayılan dil haline geldi. Daha önce belirtildiği gibi, bilimsel yayınlarım ve konferanslarım / toplantılarımda da kanıtladığı gibi, bilimsel mesleki yaşamda İngilizcenin kullanımını kişisel olarak destekliyorum.” (Chiang, 2009, s. 22)

Bilim dili olarak İngilizce geniş çevreler tarafından kabul görmüş ve meşruluğu herhangi bir şekilde sorgulanmamıştır. Pragmatik bir işleve sahip gibi görünen ve geçerdil statüsü atfedilen bu dili bilmek (anadili İngilizce olmayan bir akademisyen için) yeterlilikten ziyade bir zorunluluk olmuştur. Dergi editörleri her ne kadar hakemleri tarafsız olmaya çağırırsa da İngilizceyi fiili bilim dili olarak ilan etmeleri ve yazarları çeviri hizmeti veren kuruluşlara sevk etmeleri, İngilizcenin hegemonyasını pekiştirirken aynı zamanda ona bir piyasa alanı da açmaktadır.

3.4. Küreselleşme ve Dil: Politik, Ekonomik, Teknolojik ve Ekolojik Boyutlar

Küreselleşme ve dil ilişkisine dair literatür, Küresel İngilizce ve Dünya İngilizceleri paradigmalarının etkisi ile çoğunlukla dilbilimsel nitelik gösterse de dil bir sistem olmasının yanında politik, ekonomik, teknolojik ve ekolojik boyutlara da sahip toplumsal bir fenomendir. Çalışmanın bu bölümünde küreselleşme ve dil arasındaki ilişkileri farklı açılardan ele almak adına dil kimliği, dil çeşitliliği, çokdillilik, dil politikaları ve ideolojileri; dilin ekonomik boyutu ve küresel markaların dil stratejileri; teknoloji ve dil arasındaki ilişki ile ekolojik bağlamda dil ve dilsel/biyolojik çeşitlilik konularına yer verilecektir.

3.4.1. Politika ve Dil

Küreselleşme ve dil arasındaki ilişkileri tüm yönleri ile tahlil edebilmek için, dillerin kültürel ya da toplumsal fenomen olmaları yanında, onların aynı zamanda politik araçlar olmaları gerçeğine de değinmek gerekmektedir. Dilsel anlamda egemenlik her daim hâkim dili yücelten ideolojiler tarafından desteklenmiştir. Tarihi seyir içinde bu hâkim ideolojiler dinler, rasyonalite, hümanizm, milliyetçilik (özellikle romantik milliyetçilik), modernite ya da post-kolonyal söylemler eşliğinde değişmiştir (Phillipson, 2010, s. 3).

Özellikle çeşitlilik ortamının yer aldığı topraklarda/ülkelerde gücün merkezinde bulunan dil, her daim devlet-iktidar mekanizmalarının temel bir bileşeni olmuş; küreselleşme ile iktidar, dil üzerindeki etkilerini güçlendirmiş; geçmişteki dilsel eşitsizlikleri sürdürmenin yanında, uyguladıkları çeşitli politikalar ile yeni dilsel biçimler de yaratmışlardır (Blommaert, 2010, s. 154).

Ulus-devlet inşasında önemli rol oynayan ulusal dil nosyonu, çeşitli modernist standartlaştırma süreçleri ile yazılı olmayan dilleri ya da politik desteğe sahip olmayan yazı dillerini marjinalleştirmiştir (Eriksen, 2007, s. 57). Bir ulusun tam üyeliği, tekdilli ve tekkültürlü olarak tanımlanabilecek etno-dilbilimsel bir topluluğun tam hatta özel üyeliğine dayanmıştır. Bu bağlamda ulusal dilden başka bir dili konuşan topluluklar, asimilasyon politikaları ile entegre etme, dışlama hatta yok etme gibi uygulamalar eşliğinde ötekileştirilmişlerdir. Böylelikle ulus-devletler çeşitli toplumsal, kültürel ya da

politik karşı çıkma ya da baskılama biçimlerini dil ile örgütlemişlerdir (Blommaert vd., 2012, s. 3).

“Bu uygulamaların kanıtları yeterince bilinmektedir. Yerli Amerikalı çocuklar anadillerini konuştuklarında ağızlarını sabunla yıkamak zorunda kaldılar. Avustralya’daki Aborijinlere ve sömürge imparatorluklarındaki Afrikalılara da benzer cezalar uygulanmıştır.” (Blommaert vd., 2012, s. 3)

Her ne kadar başlangıçta (ulus-devlet inşasında) tekkültürlülük ya da tekdillilik norm olsa da sonraki dönemlerde eğitim, göç ya da özgürlükçü, çoğulcu söylemler zaman içinde tekdilli devlet politikaları için zorlayıcı hale gelmiştir (Blommaert vd., 2012, s. 8). Devletler kimi zaman bu zorlayıcı unsurlar karşısında yeni dil politikaları geliştirmek durumunda kalmışlardır.

Phillipson (2010, s. 137-138) için insan hakları ilkelerine dayalı olarak açık dil politikalarına ihtiyaç vardır. Dünyadaki dilsel çeşitliliğin sürdürülebilir olması ve dil konuşucularının dilsel insan haklarından yararlanması için hem ulus-üstü hem ulusal hem de ulus-altı düzeylerde dil politikaları oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda dilbilimciler -özellikle toplum dilbilimciler- dilsel eşitlik yaratma sürecinde rol almalı, tehlike altındaki diller için çalışmalar yapmalılardır.

3.4.1.1. Dil Kimliği

Dil, sistemli bir yapı olarak belirli kurallara sahip olsa da aynı zamanda bilişsel ve çevresel etmenler ile sürekli olarak yeniden inşa edilen toplumsal bir süreçtir (Dovchin, 2020, s. 14). Diller diğer yandan toplum üyelerinin grup kimliği inşasında da önemli rol oynamaktadır (Edwards, 2011, s. 225).

“Kimliğin inşası, bir sosyal aktörün yerel bağlamda kendi kimliğini inşa ettiği belirli bir söylem düzenine katkıda bulunan söylemsel kaynaklar tarafından sınırlandırılır. Bu şekilde, sosyal aktörler, kimlikleriyle müzakere ederken, belirli bağlamlarda kullanabilecekleri veya kullanamayacakları belirli dil kümelerini kullanmaya eğilimlidirler. Bu yatkınlık, belirli kimlik konumlarını diğerlerinden daha olası kılar.” (Meinhof ve Galasiński, 2005, s. 51)

Dil kimliği bireyin benlik duygusu ile dil, lehçe veya sosyolekt olarak bilinen bir iletişim aracı arasındaki varsayılan ya da atfedilen ilişki olarak tanımlanabilmektedir. Dil

kimliği için literatürde *uzmanlık*, *bağlılık* ve *miras* olmak üzere üç farklı ilişki türü belirlenmiştir. Uzmanlık, bir dil konuşucusunun konuştuğu dil, lehçe ve sosyolekti diğer dil konuşucuları tarafından kabul edilecek seviyede kullanabilmesi iken bağlılık bireyin bir dil, lehçe ya da sosyolekte yönelik duygusal bağları ve tutumlarıdır. Miras ise dil, lehçe ya da sosyolekt ile ilişkilendirilen bir topluluk ya da aile ortamında doğmak ile ilgilidir (Block, 2006, s. 36). Bu ilişkilerden yola çıkarak dil kimliğinin bütünüyle toplum içinde şekillendiği söylenebilir.

Tablo 3.2. *Bireysel/ortak kimlik türleri*

Atıf/İlişki	Temel
Etnik	bir kültürel grupla ilişkili ortak tarih, köken, inanç sistemleri, uygulamalar, dil ve din
İrk	biyolojik/genetik yapı, ör. ırkçı soytür (fenotip)
Ulus	bir ulus-devletle ilişkili ortak tarih, köken, inanç sistemleri, uygulamalar, dil ve din
Cinsiyet	toplumsal olarak inşa edilmiş kadınlık ve erkeklik kavramlarına uygunluğun doğası
Toplumsal Sınıf	gelir düzeyi, meslek, eğitim ve sembolik davranış
Dil	kişinin benlik duygusu ile farklı iletişim araçları arasındaki ilişki: dil, lehçe veya sosyolekt

Kaynak: (Block, 2006, s. 37)

Bir dilin (lehçe ya da sosyolektin) sözcük listesi ya da dilbilgisel öğelerinden ibaret olmayan dil kimlikleri de diğer kimliklerde olduğu gibi yaşam boyunca değişiklik gösterebilmektedir (Meinhof ve Galasiński, 2005, s. 65). Göç ve eğitim gibi etmenler ile dil konuşucuları bağlılık gösterdikleri dile karşı tutumlarını değiştirebilirler. Kimi zaman da bireyler miras aldıkları dile ya da lehçeye karşı bağlılık hissetmeyebilir ya da uzmanlığa sahip olmayabilirler.

Dilsel kimlikleri toplum dilbilimsel bir kaba sığdırmak doğru değildir. Dilsel kimlik, etnik kimlik, ulusal kimlik ya da cinsel kimlik gibi diğer kimlik türleri ile sürekli olarak etkileşim halinde olup çok boyutlu bir özellik göstermektedir (Block, 2006, s. 36).

Devletler için dilsel bakımdan çeşitlenmeyen kimlikler normatif ve otantik bir nitelik sunuyor iken; çeşitlilik gösteren ancak modernist söylem¹¹ çerçevesinde ‘anormal’ olarak tanımlanan dillerden oluşan dilsel kimlikler, baş edilmesi gereken politik bir sorun olarak görülmüş ve dilsel bakımdan otantikliği denetleyen üç farklı eksen belirlenmiştir. Bunlar dillerin hiyerarşik olarak düzenlendiği modernist dil politikaları, dillerin saflığını ve kalitesini ölçen modernist değerlendirme ölçütleri ve normal/anormal dil kullanımlarını doğrudan kimlik ile ilişkilendiren yaklaşımlardır (Blommaert vd., 2012, s. 6).

3.4.1.2. Dil Çeşitliliği ve Çokdillilik

Ulus-devletin sınırları etrafında tekdilli politikaların rağbet görmesi ile çokdillilik baş edilmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Modernist söylem ile çokdilliliğin anormalleştirilerek patolojik bir duruma indirgenmesi ve modern toplumlar tarafından çokdilliliğin reddi ile 1960’lı yıllardan itibaren özellikle toplum dilbilimde çokdilliliğin toplumu ve bireyleri zenginleştirici bir fenomen olarak ele alma eğilimi artmıştır (Blommaert vd., 2012, s. 1).

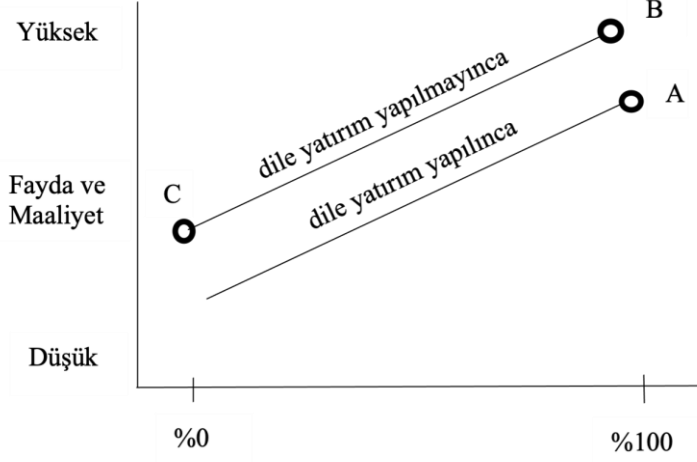
“Böylelikle tehlikeli çokdillilik sorunsalını yüksek modernite ile post/geç modernite arasındaki süregiden ve çözülmemiş gerilimleri yansıtan anakronizmler olarak tarihsel çerçeveye yerleştiriyoruz. Bu bir dereceye kadar tartışmayı değiştirir ve onu başka bir entelektüel güç alanına taşır: Tarihsel ve politik bir alan. Bu alan sadece eşzamanlı -toplum dilbilimsel- değil esas olarak eğitim, politika veya medya gibi şeylerin operasyonel talepleriyle de ilgilidir.” (Blommaert vd., 2012, s. 2)

Sınırları içinde dilsel çeşitlilik olmasına rağmen tekdillilik politikasında ısrarcı olan devletler için çokdilliliği teşvik eden dilbilimsel araştırmalar açık hedef haline gelmiştir (Phillipson, 2010, s. 147). Ancak diğer yandan dil çeşitliliğini desteklemek kimi dillerin ölümüne sebebiyet verebilme potansiyeline de sahiptir. Dilleri desteklemek adına kaybolma tehlikesi yaşayan dilleri öğrenme, kullanma, belgeleme ya da zenginleştirmeye

¹¹“Modernitenin ortaya çıkışı bağlamında, düzen ile meşguliyet temel bir politik, sosyal, kültürel ve bilimsel hedef haline gelmiştir. ‘Düzen, kaos değildir; kaos, düzenli olmayan şeydir’ önermesindeki düzen ile kaos arasındaki bu ikili karşıtlık, modernliğin farklı projelerinin arkasındaki itici güç haline gelmiştir. Düzen veya düzen arayışı, modernitenin başka bir baskın ikili karşıtlığının bir özelliği doğurmuştur: ‘Normallik’ ve ‘anormallik’.” (Blommaert vd., 2012, s. 5)

yönelik teşvikler ile dillere müdahale edildiğinde, dünya üzerindeki dil dengelerinde değişiklik yaşanabilir.

Grafik 3.2. Uzun yoğunluklu dil ikilemi grafiği

Kaynak: (Poll, 2010, s. 144)

Pool (2010) için tüm kaynaklar bir dili geliştirmek üzere kullanılırsa Grafik 3.2.'de herkes A noktasında olacak, kimsenin bunu yapmadığı durumda ise herkes C noktasında olacaktır. Genel itibari ile A'da olmak C'de olmaya tercih edilmektedir. Eğer dil konuşucuları söz konusu teşvikleri kabul ederlerse herkes C noktasında olur ve ilgili dil kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalır ya da dil ölümü gerçekleşir.

Küreselleşme ile dil çeşitliliği arasındaki karmaşık ilişkide dengeli bir politikanın izlenmesi, teknolojik imkânlardan da yararlanarak hem dilsel çeşitliliğin hem de küreselleşmenin bir arada olabilmesine ve birbirlerini desteklemelerine de olanak sağlayacaktır. Pool'un (2010) *tüm-dilsel küreselleşme*¹² (panlingual globalization) olarak adlandırdığı bu aşamaya gelebilmek için çokdilliliğin pazarlanması, eko-dilbilimsel tazminat, dilbilimsel yetki ikamesi ve tüm-dilsel şeffaflık gibi stratejiler uygulanmalıdır. Ancak bu stratejileri uygulama yetkisinin kimde olacağı ise hala tartışmalı bir konumdadır.

“1. Dünya, dilsel çeşitliliğe daha çok değer vermeye nasıl ikna edilebilir? 2. Eko-dilbilimsel tazminat ödenmiş olsaydı, kimlerin bu ödemeleri almaya uygun olduğunu ve her birine ne kadar ödeyeceğini nasıl bilebilirdi? 3. Dilsel yetki ikamesini ulaşılabilir kılmak için mevcut yargı

¹² Tüm dilleri içeren ve kapsayan küreselleşme.

sınırlarıyla paralel çok fazla değişmez çıkar yok mu? 4. Yarım asırlık bir çabadan sonra, yüksek yoğunluklu diller arasında hâlâ gülünç olan otomatik çeviriler, çift dilli çevirinin çok zor olduğunu göstermiyor mu? 5. Daha da önemlisi, düşük yoğunluklu dilleri koruma çabaları, istemeden orta yoğunluklu dilleri değersizleştirebilir ve böylece küresel tekdilliliği hızlandırabilir mi?” (Pool, 2010, s. 147)

Her ne kadar tüm dilleri kapsayan küreselleşme biçiminin gerçekleşmesi zor görünse de tüm-dilsel projelerin (PanLex gibi) sayısının artması, artan eko-dilbilimsel literatür, dünya üzerindeki çeşitlilik ve özgürlük söylemleri, çeviri teknolojileri ve dilbilimsel araştırmaların makine öğrenmesine katkıları göz önüne alındığında dilsel homojenleşme ya da heterojenleşme karşısında durabilmek hala mümkün görünmektedir. Pool’un (2010) önerdiği stratejiler uygulandığı takdirde tekdilli küreselleşmeden çokdilli küreselleşmeye doğru bir seyir izlenebilecektir.

Tekdillilik ve çokdillilik strateji ve politikaları arasındaki ayrımı epistemolojik olarak problemlili bulan Pennycook (2010, s. 132) ise günümüzde artık söz konusu politikaları ya da söylemleri yeniden üretmek ve dil eğitimi de politik amaçlar ile şekillendirmek yerine insanların özellikle de çocukların gerçek hayatta ne şekilde dil kullandıklarına odaklanmak gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda homojenliği ya da heterojenliği reddeden ya da çokdilliliği teşvik eden dilbilimsel inançların temelini sorgulamak oldukça önemlidir.

“Yani dil, sosyal pratiklerin gerçekleşmesi için seferber edilmekten çok sosyal pratikten doğar. Bu nedenle dil, uygulama alanı dışında gerçekleşmez; diller bağlamlarda kullanılan araçlar değildir, diller önceden verilmiş varlıklar değil, uygulamanın sonuçlarıdır. Bunu anlamak için, yerel dil uygulamalarının ekolojileri, farklı etkiler için farklı dil kaynaklarının kullanılma yolları hakkında düşünmeye ihtiyacımız var.” (Pennycook, 2010 s. 133)

Tekdillilik, ikidillilik/çokdillilik ya da dilsel çeşitlilik arasındaki ilişkiyi sorgulamak için bütüncül toplum dilbilimsel ve edim bilimsel yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Dil ile küreselleşme arasındaki ilişkileri yalnızca küreselleşmenin politik boyutuna hapsetmek, dillerin gündelik yaşamda insanların toplumsal pratiklerini gerçekleştirme işlevini yerine getirmedeki rolünü göz ardı etmek demektir.

3.4.1.2.1. Avrupa Birliği'nin Çokdillilik Politikası

Çokdillilik terimi akıllara doğrudan çokdilliliği norm olarak benimseyen Avrupa Birliği'ni getirmektedir. Başlangıçta Felemenkçe, Fransızca, Almanca ve İtalyanca ile yola başlayan AB'de bugün 24 ulusal dil (*Bulgarca, Hırvatça, Çekçe, Danca, Felemenkçe, İngilizce, Estonca, Fince, Fransızca, Almanca, Yunanca, Macarca, İrlandaca, İtalyanca, Letonca, Litvanca, Maltaca, Lehçe, Portekizce, Romence, Slovakça, Slovence, İspanyolca ve İsveççe*) resmi olarak kabul etmiş durumdadır. Bu dillerden İngilizce, Fransızca ve Almanca *prosedürel dil* (procedural language) olarak nitelenmiştir: “Avrupa Komisyonu, işişlerini İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere üç ‘prosedürel’ dilde yürütür.” (http-6).

Avrupa'nın politik tarihi göz önüne alındığında çokdillilik Avrupa ülkelerini bir araya getirmede önemli bir rol oynamış, çokdillilik AB'nin temel yapıtaşlarından biri olmuştur. AB Temel Haklar Bildirgesi'nin 22. maddesinde kültürel, dini ve dilsel çeşitlilik “Birlik, kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğe saygı gösterecektir.” (http-7) ilkesi ile güvence altına almıştır. Hukuki çerçevede AB'nin çokdilliliği üye ülkeler için teminat altına alması dışında AB çeviri faaliyetleri için de önemli bir mali kaynak ayırmaktadır (Yazar, 2017, s. 138).

AB'nin çokdilliliği teşviki ile bütçede önemli yer kaplayan çeviri faaliyetleri, onun tekdilli politika izlemesi gerektiği düşüncelerine de neden olmuş hatta İngilizce ya da Esperantonun¹³ bu amaçla kullanılabileceği fikirleri ortaya atılmışsa da AB gündeminde bu öneriler yer almamıştır (Yazar, 2017, s. 140-141). AB, 08.04.2022 tarihli açıklamasında baskın dillerin hâkimiyetini pekiştirmemek adına çokdillilik politikasını hala sürdürdüğünü ifade etmiştir.

“Bugün dünya çapında yaklaşık 7000 dil konuşulmaktadır. Bununla birlikte, dünya nüfusunun yarısı sadece altı anadili paylaşıyor ve yüzyılın sonuna kadar tüm dillerin yaklaşık %90'ının yerini baskın diller alabilir. 24 resmi dilin uyumlu bir şekilde bir arada bulunması, Avrupa projesinin en belirgin özelliklerinden biridir. Çokdillilik sadece AB ülkelerinin kültürel kimliklerinin bir ifadesi değildir, aynı zamanda demokrasinin, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin

¹³ Phillipson (2010) da küresel iletişimi sağlaması adına Esperantonun İngilizceye alternatif olarak tercih edilebileceğini dile getirmiştir. Phillipson (2010, s. 39) için İngilizce, uluslararası kullanıma uygun kolaylıkta değildir. Tomlinson ise (1999, s. 78) Esperantoyu yapay bir dil olması nedeniyle küresel bir dil olarak kabul etmez.

korunmasına da yardımcı olur. Hiçbir mevzuat, tüm resmi dillere çevrilmeden ve AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanmadan yürürlüğe giremez. En önemlisi, AB dil rejimine ilişkin hükümler ancak AB Konseyi'nde oybirliği ile değiştirilebilir. AB, dil öğrenimini teşvik etmeye karardır ancak bunlar bireysel AB ülkelerinin sorumluluğunda olduğundan eğitim ve dil politikaları üzerinde sınırlı etkiye sahiptir. 2016'da AB-28'deki yetişkinlerin üçte birinden fazlası (%35,4) herhangi bir yabancı dil bilmiyordu. Benzer bir oran (%35,2) bu yetişkinlerin bir yabancı dil bildiğini belirtirken, beşte birinden biraz fazlası (%21) iki yabancı dil bildiğini belirtmiştir. Avrupa Parlamentosu, çalışmalarında mümkün olan en yüksek düzeyde çokdillilik sağlamaya karardır. AB'nin kamusal yüzünü oluşturan 24 resmi dile dayanarak, her dil diğer 23 dile çevrilebildiğinden, toplam dil kombinasyonu sayısı 552'ye yükselmektedir. Hâlihazırda, çeviri alanında çalışan 600'ün üzerinde ve sözlü çeviri alanında 270'in üzerinde personel, Avrupa Parlamentosu'nun 705 üyesinin çeviri ve tercüme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Dâhili olarak, AB kurumları çoğunlukla sadece üç çalışma dili kullanır: İngilizce, Fransızca ve Almanca. AB kurumlarında yazılı ve sözlü çeviri hizmetleri sunmanın toplam maliyeti, AB bütçesinin %1'inden daha azını veya vatandaş başına 2 €'nin biraz üzerinde olan, yılda yaklaşık 1 milyar €'dur. Avrupa Diller Yılı'nın (2001) başarısının ardından, Avrupa Konseyi 26 Eylül'ü Avrupa Diller Günü olarak belirlemiştir. Bu brifing, 2019'da yayınlanan brifingin güncellemesidir.” (http-8)

AB'de çokdillilik yasal bir biçimde desteklense de Stevenson ve Carl (2009, s. 8) için üye devletler kendi içinde tekdilli egemen dil ideolojilerinin devam eden kurumsal egemenliği sürdürme eğiliminde olduğunu ifade etmektedirler. AB'de Almancanın hâkimiyeti de sorgulanmış ve özellikle Orta Avrupa'da Almanca, uyum süreçlerinde oldukça önemli rol oynamıştır. İngilizce her ne kadar küresel anlamda dünya üzerinde hâkimiyetini korusa da Almanca ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmada hala önemli bir bölgesel dil olma özelliği göstermektedir (2009, s. 4).

“Polonya'daki Almanca örneği, sosyo-politik dinamizmlerin ve 'öteki'ne dair algıların dilsel uygulamalar üzerindeki önemini göstermek için iyi bir örnektir. 1990'larda hayranlık uyandıran komşu Almanya, Polonya'nın AB'deki en güçlü destekçisi olarak görülüyordu ve bu nedenle Almanca, Avrupa'nın kapılarını ve daha geniş dünyayı açmanın anahtarı olarak görülüyordu.” (Jaworska, 2009, s. 67)

Jaworska (2009) için Orta ve Doğu Avrupa'nın dil toplulukları arasında her daim bir gerilim yaşanmış, bu gerilimler dilbilimsel olarak da çeşitli değişikliklere yol açmıştır. Avrupa tarihi göz önüne alındığında geçmişte prestij sahibi dillerin günümüzde hâkimiyetinin azaldığını gözlemlemek mümkündür. Dilsel hâkimiyetin değişimi ekonomik ve politik değişimler ile doğrudan bağlantılı olmuştur.

3.4.1.3. Dil Politikaları ve Dil İdeolojileri

Dil ideolojisi literatürde dilin yapı ve kullanım bakımından rasyonelleştirilmesi, bir konuşma topluluğunun üyelerinin toplumsal deneyimlerinde dile atfettikleri düşünceler ya da dilin doğası üzerine oluşturulan ortak sağduyular şeklinde tanımlanmaktadır (Woolard ve Schieffelin, 1994, s. 57). Diller farklı kimliklere sahip grupları, kültürleri ya da daha büyük ölçekte ülkeleri (ulus-devletleri) karşı karşıya getirme potansiyeline sahiptir. Politik anlamda gerilim yaratabilecek her türlü duruma karşı ülkeler, çeşitli dil politikaları geliştirmişlerdir.

“Dil politikaları politiktir. Politik ve sosyal sonuçları vardır. Dil politikaları, dil grupları arasındaki çatışmayı güçlendirebilir veya dağıtabilir. Dâhil etme veya dışlama araçları olabilirler. Dayanışmayı teşvik edebilir veya hoşgörüsüzlüğü körükleyebilirler. İç çekişme ve savaşta, emperyalizmde ve küresel hegemonyada yer alabilir veya barışa ve kültürlerarası diyaloga katkıda bulunabilirler. Bunlar, iktidarın kör araçları olabilir veya normatif söylemlerle kuşatılmış olabilirler. Açık veya gizli olabilirler. Okullarda, kamu hizmetlerinde, ekonomide (...) önemli bir etkiye sahip olabilirler. Yerel, bölgesel, ulusal veya küresel bir topluluğa kimin ait olduğunu belirleyebilirler. Dilsel azınlıklara ve göçmen gruplarına karşı ayrımcılık yapabilir veya onları güçlendirebilirler. Dil kaybını hızlandırabilir veya dilin yeniden canlanmasını kolaylaştırabilirler.” (Sonntag ve Cardinal, 2015a, s. 3)

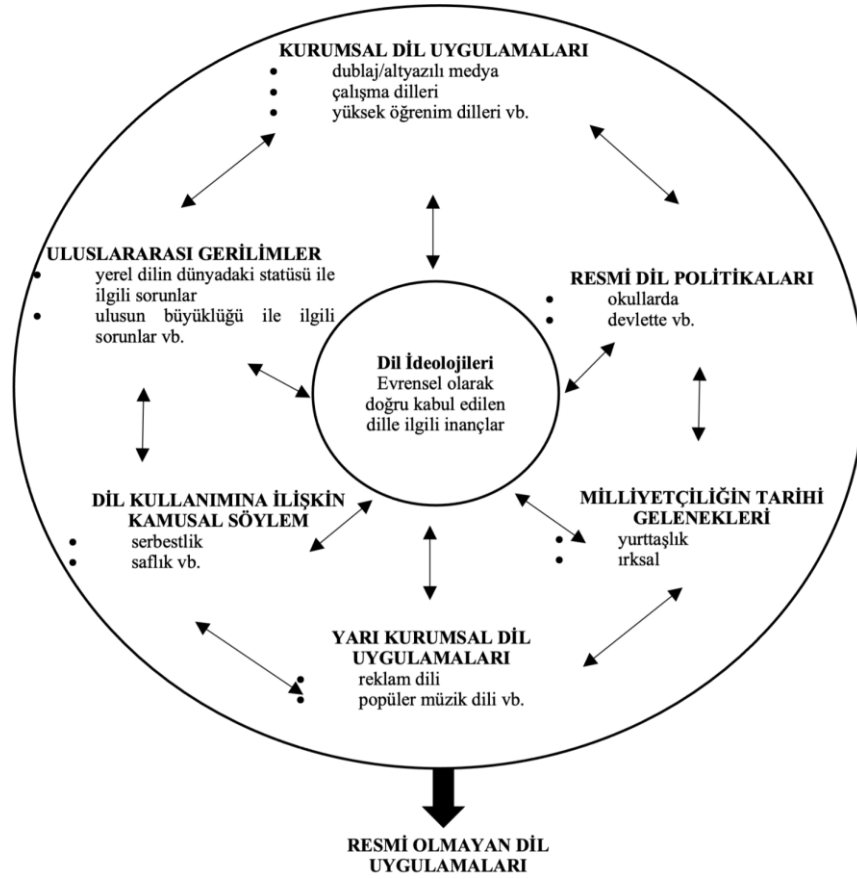
Dilin ulusal, uluslararası ve küresel konumlarını belirleyen dil politikaları ve dil ideolojileri her bölgenin kendi politik dinamizmi içinde değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin AB sınırları içinde çokdillilik norm olarak kabul edilip desteklense de farklı coğrafyalarda (özellikle sömürge topraklarında ya da çokkültürlü devletlerde) çokdilliliğin bir kaos ortamı oluşturduğu düşünülerek dillerin azaltılması ve hiyerarşik olarak sıralanması adına çeşitli politikalar geliştirilmiştir.

“Genel fikir, Kamerun veya Nijerya gibi sömürge sonrası ülkelerdeki yüksek sayıdaki dilin, düzen sağlamak için (modernist) bir çaba gerektiren bir ‘kaos’ biçimi olduğuydu. Yerli dillerin de ‘geliştirilmesi’ gerekiyordu ve bu tür bir gelişme için model eski metropol dili veya Latince gibi klasik dillerdi. Statü ve bütünlük planlaması gibi uygulamalar her zaman planlanması gereken şeyin saf, etkilenmemiş, istikrarlı bir otantik dil olduğu varsayımından yola çıktı. Bu tür planlama biçimleri, ‘tekdilli’ ideolojilerin yaklaşık bir yüzyıl boyunca toplum dilbilimsel sahneye egemen olduğunu ve koyu devlet milliyetçiliklerinin yanı sıra devlet-altı

milliyetçiliklere sahip olan Avrupa ve Kuzey Amerika gibi ‘gelişmiş’ bölgelerde canlı olan dil politikalarının türlerini bir kez daha yansıttı.” (Blommaert vd., 2012, s. 7)

Dailey-O’Cain (2017, s. 24) sadece dili değil toplumdaki güç ilişkilerini ve hiyerarşileri de etkileyen dil ideolojisini, diyalektik bir kavram olarak ele almaktadır. Bu noktada dil ve dil topluluğu arasındaki ilişki iki yönlü nitelik göstermektedir. Dilsel rejimlerin resmi olmayan dilsel pratikler üzerindeki etkilerini de araştıran Dailey-O’Cain’e göre (2017) dil ideolojileri, ulusal dil dışındaki diller üzerinde resmi/resmi olmayan dil politikaları, kurumsal dil uygulamaları, hâkim milliyetçilik söylemleri ve yarı kamusal uygulamalar ile baskı uygulamaktadır.

Şekil 3.3. Bir dil rejiminin resmi olmayan dilsel pratikler üzerindeki etkisi

Kaynak: (Dailey-O’Cain, 2017, s. 286)

Dilbilimsel araştırmalarda ise dil ideolojileri ve politika arasındaki ilişkiye dair yapılan çözümlemelerde, devletlerin rolü çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Oysa dil ideolojileri ya da dil politikaları, sadece toplumsal yaşam tarafından organize

edilmemekte (Şekil 3.3.'te de görüldüğü üzere) devlet kurumlarından ve devletlerin tarihsel geleneklerinden de etkilenmektedir. Literatürde ortaya çıkan *dil rejimi* (language regime) kavramı tam olarak devlet tekelindeki dilsel ideoloji ve politikaları incelemek üzere ortaya konmuştur (Dailey-O'Chain, 2017, s. 34). Dil rejimleri devlet gelenekleri ile dil arasındaki kavramsal bağlantı olup, bu bağlantı dil politikalarına dair seçimlerin nasıl ve neden yapıldığını analitik bir şekilde kavramsallaştırmaktadır (Sonntag ve Cardinal, 2015b, s. 5). İrlanda'da dil rejimleri hakkında geniş bir bakış açısı sunan Walsh (2015) için devletlerin dil politikaları hem *açık* (overt language policy) hem de *örtülü* (covert language policy).

Mevcut İrlanda dil rejimi 1922'den beri önemli ölçüde değiştirilmiştir. Dil rejiminde ideolojik odak liberalizm unsurlarıyla kültürel milliyetçilik üzerine kurulmuş bir devlet geleneğinden liberalizm ve sivil toplumda zaman içinde ortaya çıkan daha radikal felsefi anlayışların ortaya çıkması ile azınlık haklarına doğru kaymıştır. İrlanda dilinin resmi üstünlüğü açık dil politikası eşliğinde korunurken, gizli dil politikası ile İngilizcenin egemenliği ile İrlanda tekdilli bir devleti olmayı sürdürür. Sonuç olarak etno-kültürel kimliğin bir sembolü olarak önemli bir rol oynamaya devam etse de İrlanda, kendi ulus-devletinde giderek daha fazla azınlıklaştırılmış ve marjinalleştirilmiştir. (Walsh, 2015, s. 75-76)

Her ne kadar Latince, Roma İmparatorluğu sınırlarında diğer diller arasında ön plana çıkıp vatandaş olma ile Latince bilme aynı düzlemde değerlendirilse de bu eğilim topluma dilsel dayatmalar şeklinde sunulmamıştır. İmparatorlukların hâkim dillerini fethedilen nüfuslara ya da azınlıklara dayatmaları 18. yüzyıla kadar görülmezken Aydınlanma ile dil ve ulus arasında güçlü bir bağ inşa edilmiştir (Edwards, 2011, s. 162-163). Dillerin Batı'yı kuran önemli rolünü daha önce dile getiren Edward Said (1935-2003), emperyalizmin yayılması ve güçlenmesinde dilin önemine dikkat çekmiş hatta oryantalizmin dil ile yaratıldığını (1978, s. 80) dile getirmiştir. Dil aynı zamanda biz ve onlar ikiliğini yaratmada yani ötekileştirmede de kurucu rol almış, sömürgeciliğin çeşitli bilim dalları dışında dile de sirayet ettiğini dile getirmiştir. Said (1978) için dil oryantalizmin merkezinde konumlandırılmıştır.

Devletlerin izlediği dil politikalarından farklı olarak kimi zaman rıza üretiminde de dil bir araç olarak kullanılmıştır. Dili politik bir sorun olarak sunan Gramsci'nin düşüncesinde dil, rıza ve tahakkümde önemli bir yer tutmaktadır. Gramsci, ülkelerin dil politikaları ile dil eğitimi ve gündelik dil pratiklerine eğilerek dili (özellikle de kültürü)

toplulukların inançlarını, davranışlarını ve hatta oy verme döngülerini analiz etmek adına kavramsallaştırmıştır (Ives, 2011, s. 21).

3.5.2. Ekonomi ve Dil

Dil ve ekonomi arasındaki ilişki ilk bakışta her ne kadar doğrudan bağlantılı olarak görülme de özellikle dillerin küreselleşmesinde, ekonomik süreçler ve akışlar belirleyici rol oynamıştır. Küreselleşmenin zeminini hazırladığı hiper çeşitlilik ortamında diller birer kamusal varlık (kolektif mal) olma özelliği göstermektedir (De Swaan, 2018, s. 47).

Heller ve McElhinny (2017), dilin bir sermaye türü olarak ne şekilde hareket ettiğini, diğer sermaye türlerinin eşitsiz dağılımını yeniden üretmeye nasıl yardımcı olduğu sorusu ile dillerin meşrulaştırma (dilsel anlamda eşitsizlik yaratma) rollerini söylemsel bakımdan incelemiştir. Heller ve McElhinny'ye göre eşitsiz ve değişen bir dünyada kapitalizm ve sömürgecilik, eşitsizlik ve toplumsal farkların üretiminde dilleri de kullanmaktan çekinmemiştir. Bu bakımdan Said (1978) gibi sömürgecilik ve kapitalizmin tarihine dilleri de yerleştirmek, inşa edilen eşitsizlikleri anlamak adına oldukça önemlidir. Diller yalnızca emperyalizm ve sömürgecilik tarafından manipüle edilmemiş, aynı zamanda küreselleşen yeni ekonomide de diller üzerine önemli roller atanmıştır (Heller ve McElhinny, 2017, s. 3-4).

Bir devlet himayesindeki dil ya da dünya üzerinde geçerdil olarak kullanılan İngilizce gibi küreselleşmiş dillerin (büyük diller) güçleri, politik olmanın yanında ekonomik nitelik de göstermektedir. Edwards (2011, s. 222) bu türden büyük dilleri (İngilizce gibi) yolundaki her şeyi ezip geçen, yok eden bir juggernaut¹⁴ olarak değerlendirir. Mufwene (2010, s. 50), küreselleşmenin İngilizceyi geçerdil yapmasının ardındaki itici gücün arka planında, geçmişte sömürgeciliğin dilleri hem coğrafi hem de demografik anlamda genişletmesinin yer aldığını dile getirir.

¹⁴ Sosyoloji literatüründe Anthony Giddens ile tanınan ve modernite ile ilişkilendirilen *juggernaut* metaforu kontrolden çıkan, denetlenemeyen ve durdurulamayan devasa bir makineye gönderme yapmaktadır. Hint mitolojisinde dünyanın efendisi olan Juggernaut bir puttur ve bu put her yıl bir araba üzerine yerleştirilir, arabanın geçtiği yollarda insanlar kendilerini bu putun altına atarak kurban ederler (Bayır, 2021, s. 62).

Küreselleşme sürecinde önemli rol oynayan sermayenin akışı, dilleri doğrudan etkilemiştir. Küresel bağlamda para, üretim, emek gibi akıntıların tümü büyük ölçüde dile bağlıdır ve bu akıntılar dil tarafından oluşturulur. İngilizce bu bağlamda ‘kapitalist neo-emperyal bir dil’ olarak değerlendirilebilir (Skutnabb-Kangas ve Phillipson, 2010, s. 82).

İngilizce, kurumsal dünyanın ve etkilediği hükümetlerin çıkarlarına hizmet eden kapitalist neo-emperyal dil olarak görülebilir. (...) Dilsel neo-emperyalizm söz konusu olduğunda, ‘politik argümantasyon modu’ karar verme, dil politikası ve planlamaya atıfta bulunurken, ‘ekonomik argümantasyon modu’ bu tür kararların her düzeyde derinlemesine çalışılmasına atıfta bulunmaktadır. (Skutnabb-Kangas ve Phillipson, 2010, s. 82)

Dili doğrudan ekonomi ile ilişkilendirebilecek bir başka delil de Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) açıkladığı 2021 yılı gayri safi yurt içi hâsıla verilerinde ABD’nin diğer ülkelere kıyasla üstünlüğünü koruduğunu gösteren sıralamada gizlidir.

Tablo 3.3. IMF 2021 verilerine göre dünyanın en büyük ilk 20 ekonomisi

Sıra	Ülke/Ekonomi	2021 GSYİH (Nominal) (milyar \$)
1	ABD	22,939.58
2	Çin Halk Cumhuriyeti	16,862.98
3	Japonya	5,103.11
4	Almanya	4,230.17
5	Birleşik Krallık	3,108.42
6	Hindistan	2,946.06
7	Fransa	2,940.43
8	İtalya	2,120.23
9	Kanada	2,015.98
10	Güney Kore	1,823.85
11	Rusya	1,647.57
12	Brezilya	1,645.84
13	Avustralya	1,610.56
14	İspanya	1,439.96
15	Meksika	1,285.52
16	Endonezya	1,150.25
17	İran İslam Cumhuriyeti	1,081.38
18	Hollanda	1,007.56
19	Suudi Arabistan	842.59
20	İsviçre	810.83

Kaynak: (http-9)

Bu verilere göre sırasıyla İngilizce, Çince, Japonca, Almanca, Hintçe, Fransızca, İtalyanca, Korece, Rusça, İspanyolca, Endonezya Dili, Farsça, Felemenkçe, Arapça

dünyanın en iyi ekonomisine sahip ülkeler tarafından konuşulan dillerdir. Bu diller aynı zamanda İnternet üzerinde en çok kullanılan diller (bk. Tablo 3.5) ile örtüşme göstermektedir. Dünyada en çok konuşulan 10 dil (bk. Grafik 3.1) göz önüne alındığında dillerin hem ekonomiyle hem de teknolojik gelişmeler ile uyum sağladığını söylemek mümkündür. Heller'in (2010, s. 360) de ifade ettiği üzere dilin sermaye olarak mevcut piyasa koşullarındaki yeni üretim ve dağıtım tekniği şeklinde ortaya çıkması hâkim dil ideolojilerine, dilin bir sistem olduğuna dair yerleşik dilbilimsel literatüre ve dil öğretme/öğrenme yöntemlerine meydan okumaktadır.

Küresel piyasalara hâkim olan İngilizce dışında çokdilliliği destekleyen politikalar da dil ve ekonomi arasındaki ilişkiyi akıllara getirmektedir. Skutnabb-Kangas ve Phillipson (2010) için dil çeşitliliğini ve anadil dışında başka bir dilin öğrenilmesini özendirilen söylemler, dillerin piyasa değerleri ile doğrudan ilişkilidir. Dilsel çeşitlilik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok araştırmmanın da gösterdiği üzere tekdillilikte olduğu gibi çokdillilik de bir piyasa değerine sahiptir (2010, s. 91).

Dillerin piyasa değerini küresel bir markanın dil stratejilerini üzerinden örneklendirmek ve Ritzer'in (1993) McDonaldslaştırma kavramının diller üzerindeki geçerliliğini sorgulamak için McDonalds'ın 2003 tarihli küresel reklam kampanyasını incelemek, küresel ekonomi ve diller arasındaki ilişkiye dair farklı bakış açıları kazandıracaktır.

3.5.2.1. Küresel Markaların Dil Stratejileri

3.5.2.1.1. McDonalds'ın i'm lovin' it Kampanyası

Dilin ekonomik boyutunu incelerken küresel markaların dilsel stratejilerini de göz önüne almak gerekmektedir. Her ne kadar İngilizcenin dünyayı tekdilliliğe götürdüğü düşüncesi literatürde yer alsa da küresel ölçekli markaların reklamlarında ya da bir ülkenin pazarına girmede kullandıkları çokdilli stratejiler mevcuttur.

Ritzer (1993) McDonaldlaştırma sürecini kültürel anlamda standartlaşma olarak ele alsa da küresel ölçekli markalar her daim kültürel ya da dilsel anlamda standartlaşmaya neden olmazlar. Bu markalardan biri olarak ilgili kavrama adını veren

McDonalds'ın reklam kampanyalarında kullandığı stratejiler, standartlaşmadan öte yerel ve küresel birlikteliğinin küresel şirketler için önemini göstermektedir.

Diğer fast-food zincirlerinin aksine 2002 yılında mali anlamda zor bir yıl geçiren ve birçok şubelerini kapatmak zorunda kalan (http-10) McDonalds'ın 2003 tarihli ilk küresel reklam kampanyasında kullandığı “*i'm lovin' it*” (Tr. *onu seviyorum*) sloganı ile marka (kuralcı dilbilgisel yaklaşımla bakıldığında bir dizi yanlışlık içerse de), yazılı dilden ziyade konuşma dilini önceleyen bir tutum sergilemiştir. Bu slogan, ABD'li şarkıcı Justin Timberlake'in aynı adla bir şarkı yapması ile daha da pekiştirilerek hem McDonalds'ı hem de Amerikan İngilizcesine ait bir dilsel kalıbı küresel anlamda dünya üzerinde yaygınlaştırmıştır. Özetle bir ABD'li için *i'm lovin' it* oldukça yerel iken başka bir ülkede -küreselleşme süreci ile- söz konusu sloganın yersiz-yurtsuzlaştırıldığı söylenebilir.

“Daha önce de belirtildiği gibi, eylemleri aracılığıyla küresel ölçekleri kullanan sosyal aktörler, bu dil manzarasını hem sömüren hem de güçlendiren ‘dil peyzajı’ boyunca ‘yersiz-yurtsuzlaştırılmış’ akışları mümkün kılan bu küresel ölçekleri yaratırlar. Dolayısıyla McDonald's, bir yandan hip-hop hareketi ve endüstrisi aracılığıyla kentsel yerel dilin yükseltilmesini istismar ederken diğer yandan bu tür bir dil için küresel bir reklam kampanyasında kullanarak yeni ölçekler yaratıyor.” (Kelly-Holmes, 2010, s. 483-484)

Görsel 3.1. *I'm loving it* sloganlı bir reklam tabelası

Kaynak: (http-11)

Ancak bu küresel kampanya birçok ülkede yerelleştirici uygulamalara tabi tutulmuştur. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti sınırlarındaki Guangzhou Havalimanı'nda

McDonalds'ın ilgili kampanya sloganının Çinceye çevrildiğini görebilmek mümkündür¹⁵.

Görsel 3.2. Guangzhou Havalimanı'nda bir McDonald's reklamı

Kaynak: (http-12)

McDonald's 2003 tarihli küresel kampanyası, Çince dışında Arapça, Fransızca, Almanca, Türkçe gibi dillere de çevrilmiştir. Bu anlamda McDonald's'ın pazarlama stratejisinde çokdillilikten faydalandığını söylemek mümkündür.

Görsel 3.3. McDonald's Türkiye'nin "seviyorsan söyle bence" kampanyasına ait bir görsel

Kaynak: (http-13)

McDonalds'ın 2003 tarihli kampanyasında tercih ettiği diller, dünyanın bir ya da birçok ülkesindeki resmi diller olup bu diller içinde Türkçe, Tagalogca/Filipince ve

¹⁵ Logonun yanında yer alan ifade havalimanındaki McDonalds'a giden yol tarifine yer verilmiştir: "9 numaralı kapıdan çıkın; ileri yürüyün, sola dönün, 100 metre sonra kapı 5'te (WC'nin yanında)."

Ukraynaca dışında olanlar dünyanın en büyük dilleri arasında sayılmaktadır. Ancak kampanyada dünyanın en çok konuşucusu olan dillerinden biri olan Hintçeye yer verilmemesi dikkat çekicidir. McDonalds'ın Hindistan'da İngilizce sloganı kullanmasının nedeni Hindistan'da İngilizcenin politik bakımdan tarafsız bir dil konumunda olmasıdır (Kelly-Holmes, 2010, s. 484). Hindistan'da resmi yazışmalarda Hintçe ve İngilizce kullanılmakta iken 200'den fazla dil çeşitliliğine sahip olan ülkede 22 dil (*Marati, Malayalam, Tamil, Bengali, Telugu, Kannada, Kaşmiri, Gujarati, Punjabi, Assamca* gibi) anayasal statüye sahiptir ([http-14](#)). 2019 yılında Hindistan İçişleri Bakanı Amit Şah'ın Hindistan'ın küresel kimliğini oluşturmak üzere bir ortak dile sahip olması gerektiği demeci ardından ülkede çokdillilik yeniden politik bir sorun olarak gündeme gelmiştir ([http-15](#)).

McDonald's küresel reklam kampanyasında Hindistan'da İngilizce sloganı kullanmayı tercih etmesi yanında Almanya, Türkiye, Ukrayna, İspanya ve Portekiz'de "i'm lovin' it" yerine bu sloganın yerelleştirilmiş biçimlerini kullanmıştır.

Görsel 3.4. *McDonald's Almanya'nın "ichliebes" kampanyasına ait bir görsel*

Kaynak: ([http-16](#))

Kelly-Holmes (2010) McDonalds'ın ülke bazında farklı dilsel stratejiler uygulama hamlesini *pazar bölümlendirmesi*¹⁶ kavramı eşliğinde değerlendirmiştir.

Bu 'küyerelleşme' stratejisinde işaret edilmeye değer görünen bir dizi anormallik var. Örneğin Almanya'da bir Almanca slogan kullanılırken, Avusturya'da İngilizce versiyonu kullanılmıştır. Benzer şekilde İspanyolca versiyonu Güney ve Orta Amerika'da ve ayrıca ABD'nin belirli bölgelerinde kullanılırken İngilizce versiyonu İspanya'da da kullanılmıştır. Diğer yandan Portekizce versiyonu Brezilya'da kullanılırken Portekiz'de kullanılmamıştır. İspanyolcanın Kıta Amerikası kampanyasında (kuzey, merkez ve güney) kullanılması, küresel çokdilliliğin sembolik temsilinde değil, belki de dilin yerel olarak marka tarafından yeniden konumlandırılmasına işaret edebilir. (Kelly-Holmes, 2010, s. 484-485)

McDonalds'ın çok konuşulan küresel kampanyasında izlediği pazarlama stratejileri, küreselleşmenin İngilizceyi hâkim dil konumuna getireceği ve karşıt görüş olan küreselleşmenin çokdilliliği teşvik ettiği tartışmalarını yüz yüze getirmektedir. McDonalds'ın tüm ülkelere İngilizce sloganı dayatmayıp, ülkelerin mevcut politik ve toplumsal alt yapılarını göz önüne alarak İngilizce dışındaki resmi dillere yer vermesi, diğer yandan kimi ülkelerde 'tarafsız' kimliğe sahip olduğu düşüncesi ile İngilizce sloganın kullanılması, tam olarak McDonaldlaştırma (standartlaşma) ile küyerelleşmeyi bir araya getirmektedir.

McDonalds'ın 'i'm lovin' it' kampanyasının dilsel farklılaşma ve özellikle ulusal hükümetler, tarafından statü kazandırılan diller tarafından çizilen sınırları güçlendirmeye hizmet ettiğini iddia ediyorum. Örneğin dünya sitesi olması amaçlanan kurumsal ana sayfasında, kişi hemen belirli ülke ana sayfalarına yönlendirilmektedir. Bireylere homojen veya evrensel bir şekilde hitap etme girişimi yoktur. Bireyleri ülkeye göre kategorize etme ve ülkeye özel bilgiler sağlama arzusu, dünyadaki en büyük markaların hemen hemen hepsinde ortaktır ve World Wide Web, özellikle ulusal Avrupa dilleri açısından, bölümlendirme ve yerelleştirme için daha büyük fırsatlar yaratmıştır (...). McDonalds'ın doğası gereği muhafazakâr bir şirket olduğu ve yeni bir dünya düzeni getirmeye hazır olmadığı söylenebilir. Çünkü ulus-devletlere ve bu devletlerin karşıladıkları istikrar ve güvenliğe ihtiyaç duymakta ve güçlü ulusal dillerin bunun önemli bir parçası olduğunu kabul etmektedir. Kampanya, tekdilliliğin norm olduğu bir ülkenin bir dile eşit olduğu ve çokdilliliğin bu normdan bir sapma olduğu fikrini pekiştirmektedir. (Kelly-Holmes, 2010, s. 489)

¹⁶ *Pazar bölümlendirme* (market segmentation) pazar bölümlerini tanımlama ve geniş bir müşteri tabanını mevcut ve potansiyel müşterilerden oluşan tüketici alt gruplarına bölme sürecidir. Pazarları bölümlere ayırırken araştırmacılar tipik olarak ortak ihtiyaçlar, ortak ilgi alanları, benzer yaşam tarzları ve hatta benzer demografik profiller gibi ortak özellikleri ararlar (Camilleri, 2018, s. 70).

Kelly-Holmes (2010, s. 486) için söz konusu kampanya küreselleşme süreci içinde tanımlansa da esasen küresel koşullardan ziyade ülkelerin toplumsal ve dilsel koşullarına uyum göstermiştir. Kampanya hem homojenleştirici hem de heterojenleştirici bir özellik sergilemektedir. Kampanyada İngilizcenin sözlü diline ait bir sloganın kullanılması İngilizceyi kendi içinde çeşitlendirmiş ancak söz konusu form, resmi dili İngilizce olmayan ülkelerde homojenleştirici bir etki göstermiştir. Markaların küresel pazardaki kampanyalarında kullanılan bu türden sloganlar “yersiz-yurtsuzlaştırılmış dil parçaları” (a.g.k., s. 487) olarak değerlendirilmektedir. Küresel ve yerel arasında hassas bir denge yakalayan bu kampanyada ekonomik çıkar doğrultusunda hem tekdillilik hem de çokdillilik politikalarından faydalanılmıştır.

Küreselleşmenin dilsel bağlamda bir standartlaşma yaratıp yaratmayacağı üzerine sorulan sorulara cevap verebilmek adına dünyanın en büyük ticaret ülkelerinden biri olan ve devlet kapitalizmini¹⁷ benimsemesi ile ön plana çıkan Çin Halk Cumhuriyeti’nin pazarına giren küresel markaların izlediği dil stratejilerinden de bahsetmek gerekmektedir.

3.5.2.1.2. Küresel Markaların Çin Halk Cumhuriyeti’nde İzlediği Stratejiler

Sınırları içinde 56 farklı etnik grup bulunan Çin Halk Cumhuriyeti’nde 290’dan fazla dil konuşulmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti’ne bağlı Hong Kong Özel İdari Bölgesi de önemli sayıda toplum dilbilimsel gruba ev sahipliği yapmaktadır (Shen ve Gao, 2019, s. 2).

Çokdillilik anlamında süper çeşitlilik gösteren Çin Halk Cumhuriyeti’nde küresel markaların Çinceye aktarımında çeşitli dilbilimsel ve kültürel farklılıklar gözetilmiştir. *Disney, Google, Gillette, Sony, Amazon* gibi markalar *sesçil aktarımları* (phonetic transposition) tercih ederken *Toyota, Honda, Samsung, Hyundai ve Nescafe* gibi kimi markalar Çin pazarına girerken *anlamsal aktarımları* (semantic transposition) tercih

¹⁷ Devlet kapitalizmi, devletin ekonomik üretime ve piyasaların işleyişine proaktif müdahale için çeşitli araçlar kullandığı ekonomik sistemdir. Devlet müdahaleleri, iç ve dış piyasalarda yerli firmaların çıkarları ya da çeşitli diplomatik amaçlar doğrultusunda gerçekleşebilmektedir (Wright vd. 2021, s. 2).

etmişlerdir. *Coca-Cola*, *McDonald's* ve *Nike* gibi markalar ise hem sesçil hem de anlamsal aktarımları kullanmışlardır.

Tablo 3.4. Küresel markaların Çinceye sesçil-anlamsal aktarımı

Marka Adı	Çince Karakter	Türkçe Anlamı	Telaffuzu
Coca-Cola	可口可乐	gerçekten lezzetli ve keyifli	kě kǒu kě lè
McDonald's	麦当劳	buğday için emek gerekir	mài dāng láo
Mercedes-Benz	奔驰	hızlan ya da hızlı koş	bēn chí
Nike	耐克	giymesi zor (dayanıklı)	nài kè
Kellogg's	家乐氏	mutlu aile	jiā lè shì
Nivea	妮维雅	kadınları hoş kılar	ní wéi yǎ
Visa	威士	güç adamı	wēi shì

Kaynak: (Chiang ve Mi, 2009, s. 52)

Sesçil ya da anlamsal aktarım süreci, marka adlarının sesletimi yanında markanın ilgili hizmet ya da ürünü ile bağlantılı bir anlam da taşıyan Çince karakterlerin seçilmesine karşılık gelmektedir. Bu türden aktarımlar tam anlamı ile bir çeviri değil, orijinal marka adının Çinceye dönüştürülmesidir (Chiang ve Mi, 2009, s. 51).

Çin pazarına giren küresel markaların söz konusu aktarımları Çin'deki dil kullanıcılarının kültürüne uyum sağlamaktadır. Örneğin bir Alman markası olan *BMW* (宝马, Bǎomǎ) Çinliler için bir arabadan öte “değerli at”tır. Çünkü at (马) Çin kültüründe olumlu bir gönderime sahiptir. *BMW*'nin Çince telaffuzu *bǎomǎ* anlamsal bakımdan “değerli at”ı çağrıştırmaktadır. Bu türden aktarımlarla Çinli tüketiciler markaları daha kolay benimsemekte, bu aktarımlar kulağa daha hoş gelmekte ve aynı zamanda markaya dair kullanıcıların zihinlerinde bir bağlam oluşturmaktadır. Her ne kadar yukarıda adı geçen markalar için yerleştirilmiş marka adları önem arz etse de küresel markaların yerel markalar ile rekabeti de bu noktada zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda küresel markaların yerelleşme eğilimlerinin dengelenmesi, marka değerine zarar vermemesi adına önemli bulunmaktadır (Chiang ve Mi, 2009, s. 56-57).

Küresel markaların reklam kampanyaları ya da pazarlama stratejilerine dayanarak bu markaların, başta İngilizce olmak üzere ekonomik ve politik anlamda güçlü

sayılabilecek dilleri dayatmak yerine çokdillilikten ya da yerellikten önemli derecede yararlandıklarını söylemek mümkündür.

Küresel markaların dilsel stratejileri tam olarak küyerel özellikler göstermektedir: “Küresel düşün; yerel davran”¹⁸. Bu bağlamda hem yerelleşme hem de küreselleşme süreçlerinin bir arada bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan markaların tekdilli stratejilerinin çokkültürlü ve çokdilli ülkelerin politik zeminleri ile örtüşme göstermektedir. Buradan hareketle küreselleşme süreçlerinde dillerin ekonomik bağlamda hem homojenleştirici hem de heterojenleştirici eğilim gösterdikleri söylenebilir.

3.5.3. Teknoloji ve Dil

Küreselleşmenin kültürel sonuçlarını yalnızca kültürel, politik ve ekonomik boyutlar ile sınırlandırmak doğru olmayacaktır. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda gerçekleşen teknolojik devrim, dünya toplumlarını hızlı bir biçimde şekillendirmeye başlamıştır. Ortak bir ağ içindeki toplumsal faaliyetler ve alışverişler hız kazanarak ağ üzerindeki iletişimin yoğunlaşmasına yol açmış ve küresel bir ağ toplumu meydana gelmiştir (Castells, 2010).

Teknolojik anlamda son iki yüzyıl içinde yaşanan gelişmeler, küreselleşme süreçlerinde doğrudan şekillendirici bir etkiye sahip olmuş; dünya üzerindeki her türlü küresel akıntıda teknolojik araçlar kullanılmıştır. Toplumsal yaşamda önemli yer tutan İnternet, uydu, cep telefonu gibi teknolojik aygıt ya da araçlar dolaylı yoldan dilleri de etkilemişlerdir.

Pennycook’a göre (2007, s. 30) küreselleşme, kültür ve dil arasındaki ilişkiyi yalnızca ekonomik bağlamda değerlendirmek, yeni teknoloji ve iletişim biçimlerinin ses ve görüntü akışını gözden kaçırmak olacaktır. Küreselleşme dilsel bağlamda her ne kadar melezeleşmeyi sağlasa da diller küreselleşmenin imkânı ile direnme imkânına da sahiplerdir. Küresel ekonomide İngilizce baskın görünse de Pennycook’un da ifadesi ile

¹⁸ “Küresel düşün; yerel davran.” sloganı 20. yüzyılın başlarında yaşayan İskoç şehir planlamacısı Patrick Geddes’e atfedilmektedir (Tarantola, 2013).

“İngilizceye önsel ontolojik bir statü kazandıran İngilizce mitlerine meydan okumalı” (s. 30) ve küresel bağlamda İngilizcenin tercih edildiği durumlardaki motivasyonların ve gerekliliklerin kaynağı sorgulanmalıdır.

Blommaert vd.’ye göre (2012) teknoloji ile yeni dillerin oluşmasından ziyade çeşitli tür ve stiller karmaşık biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu karmaşık diller, dil olmaktan ziyade parçalı görünüm sergiledikleri için *ağız*¹⁹ (glot) olma özelliği gösterirler (2012, s. 9). Özellikle İnternet ve sosyal medya ile küresel dil uygulamaları bir taraftan yerelleştirilirken diğer taraftan yerel uygulamalar küreselleşmektedir. İnternet üzerindeki dilsel pratikler ulusötesi olsa da yerel ve küresel olan arasında her daim bir diyalektik ilişki mevcuttur (Dailey-O’Cain, 2017, s. 40).

Tablo 3.5. 2020 verilerine göre İnternette en çok kullanılan ilk 10 dil

İnternette Kullanılan Diller	İlgili Dünya Nüfusu (2021 Tahmini)	İlgili Dilin İnternet Kullanıcıları	İnternet Penetrasyonu (%) (Nüfus)	İnternet Kullanıcılarındaki Artış (2000-2021)	Dünyadaki İnternet Kullanıcıları Yüzdesi (Katılım)
İngilizce	1,531,179,460	1,186,451,052	77.5 %	742.9 %	25.9 %
Çince	1,477,137,209	888,453,068	60.1 %	2,650.4 %	19.4 %
İspanyolca	516,655,099	363,684,593	70.4 %	1,511.0 %	7.9 %
Arapça	447,572,891	237,418,349	53.0 %	9,348.0 %	5.2 %
Portekizce	290,939,425	171,750,818	59.0 %	2,167.0 %	3.7 %
Endonezya Dili/Malayca	306,327,093	198,029,815	64.6 %	3,356.0 %	4.3 %
Fransızca	431,503,032	151,733,611	35.2 %	1,164.6 %	3.3 %
Japonca	126,476,461	118,626,672	93.8 %	152.0 %	2.6 %
Rusça	145,934,462	116,353,942	79.7 %	3,653.4 %	2.5 %
Almanca	98,654,451	92,525,427	93.8 %	236.2 %	2.0 %
En Çok Kullanılan 10 Dil Toplamı	5,273,725,132	3,525,027,347	66.8 %	1,188.2 %	76.9 %
Diğer Diller	2,522,890,578	1,060,551,371	42.0 %	1,114.1 %	23.1 %
Dünya Toplamı	7,796,615,710	4,585,578,718	58.8 %	1,170.3 %	100.0 %

¹⁹ Belirli bir bölgeye veya toplumsal gruba özgü bir dilin belirli bir biçimi.

Kaynak: (http-17)

Tablo 3.5.'te yer alan verilere göre İngilizce her ne kadar İnternet üzerinde hakimiyetini koruyor görünse de küresel kapitalizm çerçevesinden bakan Dailey-O'Cain (2017) için bu hâkimiyet son yıllara doğru giderek azalmıştır.

“Daha yakın zamanlarda, veriler, İngilizce web içeriğinin 1998’de yüzde 80’den 2012’de yüzde 55’e düştüğünü ve dünyadaki İnternet kullanıcılarının yaklaşık yüzde 73’ünün İngilizce dışında bir ana dili olduğunu göstermektedir. (...) Öte yandan, İnternette bulunabilen dil çeşitliliği, dünyada bulunabilen dil çeşitliliğiyle aynı değildir. Çünkü dünya dillerinin çoğunluğu çevrimiçi ortamda ‘yoktur veya yalnızca minimum düzeyde temsil edilir’ ” (Dailey-O’Cain, 2017, s. 47)

Küresel kapitalizmin homojenleştirici eğilimleri ile ilgilenmek bu nedenle önemlidir. Çünkü ilgili verilerin de gösterdiği üzere böylesi bir ortamda İnternet üzerinde temsil edilemeyen dillerin akıbeti sorgulanabilir nitelikte olacaktır. Ancak diğer taraftan İnternette özellikle de sosyal medyada diasporik topluluklar varlık alanı sağlamış, çokdilli pratikleri ve politik duruşlarıyla etnik kimliklerini koruyabilmişlerdir (Dailey-O’Cain, 2017, s. 47-48).

Küreselleşme, teknolojik imkânlar ile hem küreseli hem de yereli temsil etme gücünü elinde bulundurmaktadır. Dilsel azınlıkların teknolojik araçlar ile temsili küyerel topluluklarının görünürlüğünü arttırmaktadır. Bu bağlamda Dailey-O’Cain (2017, s. 48) de ifade ettiği üzere küreselleşme ve dil üzerine yapılacak araştırmalar emperyalizm ve çoğulculuk gibi söylemlerin dışına çıkmalı ve gerçek yaşam temelli dilsel pratiklere odaklanmalıdır. Hem toplum dilbilimciler hem de küreselleşme kuramcıları “çokdilli bir dil kullanım kuramı” geliştirmelidir (a.g.k., s. 49). Bu kuram her daim küyerelliğe vurgu yapmalıdır çünkü dillerin çeşitliliği, teknolojik imkânlar sayesinde artık yadsınabilir bir durum olmaktan çıkmıştır.

Küresel teknoloji, İnternette baskın olan dillerin hâkimiyetini güçlendirebilecek güce sahip olsa da bu teknolojiler aynı zamanda dilsel azınlıklar ya da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan dil toplulukları için bir fırsat niteliği göstermektedir. Sömürgecilik faaliyetleri, ulus-devlet sistemi ya da şehirleşme gibi çeşitli faktörler, resmi dil statüsü kazanamayan dillerin konuşucularının giderek azalmasına neden olmuştur. Oysa dilsel çeşitliliğin sağlanması ve kaybolmakta olan dillerin belgelendirilmesi kültürel bağlamdan farklı olarak ekolojik dengeyi korumak bakımından da önem taşımaktadır.

3.5.4. Ekoloji ve Dil

Ekoloji ve dil ilişkisine dair sorgulamaların izlerini dilsel emperyalizm literatüründe takip etmek mümkündür. Bu ilişki çoğunlukla *dil katliamı* ve *dilsel soykırım* gibi bir yandan politik nitelik de gösteren kavramlara dayandırılmaktadır.

Belli bir dil topluluğunun dili uzamsal olarak kendine özgü bir ekolojinin içinde varlık gösterdiğini ifade eden Blommaert (2010, s. 45), küreselleşen dünyada dillerin soyutlanma yolu ile ait oldukları ekolojik habitatlarından çıkarıldığını savunmaktadır (a.g.k., s. 17). Steger ise (2020) kültürün metalaştırılması, dünya üzerine pazarlanması ve tüketim toplumundaki materyalist yaşam tarzının yaygınlaşmasının dil ölümlerine yol açarak dünyanın “ekolojik sağlığını” telikeye attığını dile getirir (2020, s. 116).

“Elbette İngilizcenin artan önemi uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu geçmiş 16. yüzyılın sonlarını bulan İngiliz sömürgeciliğinin doğuşuna kadar uzanmaktadır. O zamanlar sadece yaklaşık 7 milyon kişi İngilizceyi ana dili olarak kullanıyorken 1990'lara gelindiğinde bu sayı 350 milyonun üzerine ulaştı. Diğer taraftan 400 milyon kişi daha İngilizceyi ikinci dil olarak kullanıyordu. Dünyadaki artan yabancı öğrenci nüfusunun neredeyse yarısı, Anglo-Amerikan ülkelerindeki kurumlara kayıtlıdır. 2018'de, World Wide Web'deki en sık kullanılan 100 milyon web sitesinde yayımlanan içeriğin yüzde 54'ünden fazlası İngilizcedir. Bunlardan sadece yüzde 1,7'si Çince'dir. Öte yandan dünyada konuşulan dillerin sayısı 1500'de yaklaşık 14500'den fazla dil varken 2000'de bu sayı yaklaşık 6.700'e düşmüştür. 21. yüzyılın ikinci on yılının sonunda bu sayı 6300'e düşmüş ve bu dillerin 2000'i 1000'den az kişi tarafından konuşulmuştur. Mevcut düşüş hızı göz önüne alındığında, bazı dilbilimciler şu anda mevcut olan dillerin yüzde 50-90'ının 21. yüzyılın sonunda ortadan kalkacağını tahmin etmektedir.” (Steger, 2020, s. 116)

Dünya üzerinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan dillerin büyük bir kısmı yerli dil olma özelliği göstermekte ve sayısal anlamda güçlü olan (örneğin Quechua, Aymara, Bodo, Mapuche) ve/veya resmi statüye sahip olan çok azı dışında bugün konuşulan yerli dillerin çoğunun ortadan kalkacağı (Maori ve bazı Sami dilleri gibi) düşünülmektedir. Dünyanın ekolojik çeşitlilik sergileyen bölgelerinde yaşayan yerli halklar ya da azınlıkların ekonomik ve politik bakımdan güçsüz oluşu, bu bölgelerdeki habitatın tahribi, tarımda yaygın biçimde pestisit ve gübre kullanımı, çölleşme, ormansızlaşma gibi faktörler, söz konusu bölge haklarını zorunlu göçe sürüklemektedir. Göç hareketlilikleri sonucu ilgili topluluklar gittikleri ülkenin baskın dilinde eğitim

almakta ve asimilasyon politikaları ile karşılaşmaktadır. Skutnabb-Kangas ve Phillipson (2010) bu noktada baskın dilde eğitimi, medyayı ve teknolojiyi dilsel soykırımın en önemli nedenleri arasında saymaktadır (2010, s. 78).

Dil, küreselleşme ve ekoloji arasındaki ilişkide şehirler de önemli bir yer tutmaktadır. Küresel dünyada şehirler, küreselleşmenin özgül doğası eşliğinde ekonomik, politik ve toplumsal açıdan giderek daha da önemli bir hale gelmiştir. Şehirler her daim dilsel yeniliklerin, değişmelerin merkezinde olmuştur ancak şehirler aynı zamanda diller için bir mezarlık niteliği de göstermişlerdir (Chríst, 2007, s.1-2).

Chríst (2007, s. 2) bu bağlamda küreselleşme ve dil arasındaki ilişkinin bütün yönleri ile kavranabilmesi için şehirlerin ne şekilde işlev sahibi olduğu, şehirler ve diğer yerleşim birimleri arasındaki küresel bağlantı ya da bağlantısızlıkların doğasını ve dilin dünya üzerinde mekânsal bakımdan nasıl değiştiğini anlamada önemli olduğunu dile getirmiştir. Durağan toplum dilbilimin odakladığı kırsal kesim yerine dinamik toplum diliminin zorunlu olarak kentsel olduğunu düşünen Chríst (2007, s. 6), yaygın bir şekilde kullanılan biyo-çeşitliliğin dilsel çeşitlilik olduğu önermesine karşı çıkararak şehirleri de diller için önemli çeşitlilik ve yenilik mekânları olarak tanımlamakta ama diğer taraftan şehirlerin dilleri öldürebilen mekanlar olarak da ele almaktadır.

Küreselleşmenin merkezinde yer alan şehirler kırsal alanlardan aldıkları göçler ile şekillenmekte ve dilsel çeşitlilik örneği sergilemektedirler. Bu bağlamda şehirler farklı etno-dilbilimsel geçmişe sahip bireylerin kırsal alanlardan şehirlere ya da yaşadıkları şehirlerden daha iyi ekonomik fırsat sunan şehirlere yapılan göç ile dilsel temas ortamları oluşmaktadır. Mufwene (2010) böylesi bir ortamda karmaşık ya da karşılıklı bağlantılı ağlar sayesinde küreselleşme ile küreselleşme mekânları kültürel ve dilsel olarak homojen hale geldiği hipotezinden bahseder (2010, s. 34).

“Şehirler, kültürel etkiyi dışarıdan filtreler ve yerel geleneklere uyarlar. Kültürleri dış etkenler nedeniyle önemli ölçüde değişse bile birbirlerinin kopyası olmalarını engelleyen belirli bir miktarda alt tabaka veya öge tutarlar. Başka bir deyişle ‘küresel şehirler’ bile dünya çapındaki küreselleşmenin gezegenimizi kültürel olarak tek tip hale getirmesini engelleyen, değişikliklere ve dış etkilere uyum sağladıkları özel şekillerde bireysellikleri korurlar. Bu nedenle, bazı ‘küresel şehirlerin’ İngilizceye dönüştüğü veya Amerikanlaştığı iddia edilse de süreci tek tip bir şekilde veya aynı ölçüde geçirmiyorlar. Tokyo’da bir ortak dil olarak İngilizcenin yararlılığına

Paris veya Amsterdam'da olduğu kadar güvenilemez -en azından bugün değil-." (Mufwene, 2010, s. 35)

Londra, New York, Paris, Tokyo gibi yüksek küyerel endeksine sahip şehirler birer finans merkezleri olmalarının yanında dünya üzerindeki kültürel trendlerin yayılma merkezleridir de (Mufwene, 2010, s. 33-34). Bugün Almanca, Fransızca, Çince, Japonca gibi dillere nazaran İngilizcenin dünya üzerindeki baskın konumunda şehirler ve kırsal alanla olan etkileşimi için oldukça önemli mekânlardır.

Ekonomik, politik ya da teknolojik nedenler ile yok olma tehlikesi yaşayan dillerin mevcut durumu, farklı bir dilbilimsel çalışma kolu yaratmıştır. Dil ve küreselleşme arasındaki ilişkiye odaklanan eko-dilbilim²⁰, fiziksel dünyadaki yaşam biçimlerinin çeşitliliğini dilbilimsel bakımdan önemsemektedir. Dili değişmez bir yapı olarak gören yapısalcı dilbilimsel yaklaşımlardan farklı olarak eko-dilbilim, dili insanı ekolojiye bağlayan önemli bir araç olarak görmektedir (Stibbe, 2010, s. 406). Eko-dilbilim ekonomik, toplumsal, kültürel ya da dilsel sistemler de dâhil olmak üzere her türlü sistem arasında karşılıklı bağlantıların olduğu insan ekolojisindeki gelişmelerin bir sonucu olarak doğmuştur. Bugün ekolojik dönüşün bir parçası olarak dünyanın karşı karşıya kaldığı küresel ısınma, iklim değişiklikleri, kaynakların tükenmesi gibi nedenlerden dolayı eko-dilbilime olan ilgi giderek artmaktadır (a.g.k, s. 407).

3.5.4.1. Dilsel ve Biyolojik Çeşitliliği Koruyan Kuruluşlar

1996'da ABD'de kurulan *Terralingua*, biyolojik ve kültürel/dilsel çeşitlilik arasındaki ilişkiden yola çıkarak tehlike altındaki diller eşliğinde biyo-kültürel çeşitliliğin korunması, haritalandırılması, biyo-kültürel çeşitlilik politikaların teşviki gibi alanlarda projeler gerçekleştirmektedir. Kuruluşun 1996'da gerçekleştirdiği ilk etkinlik *Tehlike Altındaki Diller, Tehlike Altındaki Bilgi, Tehlike Altındaki Çevreler* sempozyumu ile dil, kültür ve ekolojiyi bir araya getirerek faaliyetlerine başlamış; bu faaliyet ve projeler dışında akademik yayınlar, eğitimler, podcastler yolu ile de faaliyetlerine devam etmişlerdir ([http-18](http://18)).

²⁰ 1970'li yıllardan itibaren önem kazanan *eko-dilbilim* (eco-linguistics) çok dilliliğe, dillerin korunmasına ve geliştirilmesine vurgu yapan disiplinlerarası bir çalışma alanıdır (Boz, 2013, s. 60).

Terralingua gibi *UNESCO* da kültürel ve dilsel çeşitliliği korumaya yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedir. *UNESCO* 2001 tarihinde *Kültürel Çeşitlilik Evrensel Beyannamesi*'ni yayımlayarak insanlığın ortak mirası olarak değerlendirdiği kültürel çeşitlilikten kültürel çoğulculuğa geçilmesi gerektiğini ifade eden beyanname, aynı zamanda ekonomik anlamda kalkınma için kültürel çeşitliliğin desteklenmesi zorunluluğunu dile getirir (*UNESCO*, 2002) (bk. Ek-1).

İlgili beyannameden birkaç yıl sonra imzalanan *UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*'nde de (2005) kültürel çeşitlilik gösteren grupların kimliklerini koruyan maddelere yer verilmişse de sözleşmede kültür endüstrisine yönelik maddelerin yer alması literatürde eleştiri konusu olmuştur.

“MADDE 14: Taraflar, dinamik bir kültürel sektörün ortaya çıkmasını teşvik etmek amacıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçlarıyla ilgili olarak, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması için iş birliğini, diğerlerinin yanı sıra, aşağıdaki yollarla desteklemek için çaba göstereceklerdir:

a) gelişmekte olan ülkelerde kültürel endüstrilerin aşağıdaki yollarla güçlendirilmesi:

- i) gelişmekte olan ülkelerde kültürel üretim ve dağıtım kapasitelerinin yaratılması ve güçlendirilmesi;
- ii) kültürel faaliyetleri, malları ve hizmetleri için küresel pazara ve uluslararası dağıtım ağlarına daha geniş erişimi kolaylaştırmak;
- iii) uygulanabilir yerel ve bölgesel pazarların ortaya çıkmasını sağlamak;
- iv) gelişmekte olan ülkelerin kültürel faaliyetleri, malları ve hizmetleri için kendi topraklarına erişimi kolaylaştırmak amacıyla, mümkün olduğunda, gelişmiş ülkelerde uygun önlemleri almak;
- v) yaratıcı çalışmalara destek sağlamak ve mümkün olduğu ölçüde gelişmekte olan dünyadan sanatçıların hareketliliğini kolaylaştırmak;
- vi) diğerlerinin yanı sıra müzik ve film alanlarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uygun iş birliğini teşvik etmek.” (*UNESCO*, 2005, 23-24)

Singh (2015, s. 29) ilgili sözleşmenin grup kimliklerini koruması yanında ticari amaçla üretilen kültürel ürünlere dair maddelere yer vermesini üye devletlerin ekonomik çıkarlarını koruması ile ilişkilendirmiştir.

Dilsel çeşitliliğin ekolojik çeşitliliği de sağladığı varsayımından hareketle bugün dillerin korunması, belgelenmesi, İnternette, medyada ya da edebiyatta temsili oldukça önem arz etmektedir. Ancak ulus-devletlerin çoğunluklu olarak tekdilli politikaları benimsemesi, dilsel çeşitliliği sağlamak için yeterli mali kaynak olmaması ya da dil

ekolojisine ve dil aktivizmine dair literatürün yetersizliği gibi nedenler, dilsel çeşitliliğin karşısında durmaktadır. Bu anlamda günümüz dünyasında çevreyi korumak adına Terralingua ya da UNESCO gibi kuruluşlara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme, kültür ve dil arasındaki ilişkiye odaklanan ve bu ilişkinin bağlamsal ve diyalektik olduğunu varsayan bu çalışmada küreselleşme, çok boyutlu bir fenomen olarak kabul edilerek, doğrusal nitelik göstermeyen küreselleşme ve dil ilişkisi ekonomik, politik, teknolojik ve ekolojik açılardan ele alınmıştır.

Antik Çağ'dan itibaren geometrik bir form olarak küre, dini ya da politik bağlamda dünyaya yayılma ve ona hükmetme ile ilişkilendirilmiştir. Küreselleşmenin etimolojik izâhının bizi götürdüğü 'bir arada' ve 'eşit mesafede' olma anlamları, küreselleşmeyi dünyasallaşmadan ayırarak akış metaforu içinde bir yerden diğer yere akan her türlü meta ya da kültürel unsurlara bağlamaktadır.

Her ne kadar küreselleşme gündelik yaşamda ya da literatürde genellikle politik ve ekonomik bir anlamda kullanılıyorsa da küreselleşme kültür ile de doğrudan ilişkilidir. Ekonomi, politika ve kültürün küreselleşme çatısı altında birbirlerini ne şekilde etkilediği ise her daim tartışmalı konumda olmuş, kimi araştırmacılar için küreselleşme daha çok neo-liberal ekonomiler ile karakterize olmuştur. Kimi araştırmacılar ise kapitalist ekonomiler yanında ulus-devletler ve askeri dünya düzeninin de küreselleşme ile bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Bu parçalı yaklaşımlar dışında küreselleşmeyi bütüncül düzeyde incelemenin gerekliliğine inanan araştırmacılar da mevcuttur. Küreselleşme üzerine söylenecek parçacıl ya da bütüncül her türlü görüş, onun dinamik doğası gereği henüz keşfedilmeyen bir özelliğini tanımlamaya katkı sunacağı için önem arz etmektedir. Bu nedenle küreselleşmeyi başlı başına çok boyutlu, dinamik bir fenomen olarak tanımlamak gerekmektedir.

Küreselleşme literatüründe onun sömürgecilik ile aynı tarihsel arka planı paylaştığına dair yaygın bir inanç vardır. Bu inancın arkasında ise temas fikri yer almaktadır. Kimi araştırmacılar küreselleşmenin tarihini dini ve ticari temaslar eşliğinde 15. yüzyıla hatta 15. yüzyıl öncesine kadar dayandırsalar da küreselleşmenin, modern hatta günümüz çoğulcu söylemlerin imkân verdiği ölçüde post-modern bir fenomendir. Bu bağlamda küreselleşmenin başlangıcını, 1991'de iki kutuplu sistemin çözülmesinin ardından dünyanın tek bir pazar yeri haline gelmesine dayandırmak mümkündür. Küreselleşmenin başlangıcı kadar sonucu üzerine de tartışmalar devam ederken günümüzde küreselleşmenin sonuna tanıklık ettiğimize dair düşünceler geçerli görünmemektedir.

Kültürel bağlamda küreselleşme, dünya üzerindeki kültürel akışların yoğunlaşması ve yayılmasıdır. Küreselleşmenin ekonomik ve politik sonuçlarını ortaya koymak daha kolay iken onun kültürel tezahürlerini ortaya çıkarmak araştırmacılar için her daim zorlayıcı olmuştur.

Kültürel küreselleşme literatürü genel itibari ile kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıklara odaklanmıştır. Benzerlik ve farklılıkları esas alan ilgili literatürdeki kültürel küreselleşme paradigmasını küreselleşmenin kültürleri etkilemediğini dile getiren kültürel farklılık/kutuplaşma paradigması, küresel tüketim öncülüğünde kültürlerin zaman içinde birbirine benzediğini savunan kültürel homojenleşme/çakışma paradigması ve birbiriyle karşı karşıya kalan kültürlerin benzersiz ya da kanıksanmış kültürel formlar ürettiğini söyleyen kültürel melezleşme paradigması olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Bu üç paradigmadan her biri farklı perspektif ve kuramsal ilkelere sahip olması nedeniyle küreselleşme kavramına farklı bakış açıları kazandırsa da küreselleşmenin kültürel sonuçları, bağlamdan bağlama ya da bölgeden bölgeye farklılık gösterebilecek niteliktedir. Bu nedenle söz konusu paradigmanın herhangi birine konumlanmak yerine küreselleşme ve kültür arasındaki karmaşık ilişkinin doğrusal ya da standart olmadığını ve bu ilişkinin hem ekonomik hem de politik boyuttan soyutlanamayacağını dile getirmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kültür, her türden toplumsal pratik olarak tanımlandığında dil elbette kültür ile doğrudan ilişkilidir. Ancak dilleri ve kültürleri birbirinden ayıramayan kavramlar olarak kodlamak da dilbilimsel açıdan doğru olmayacaktır. Bugün dünya üzerinde konuşulan tüm dillerin evrensel dilbilgisi kurallarını paylaştığı tezi hala kabul görmektedir. Bu bağlamda dil ile kültürün doğrudan değil dolaylı yoldan birbirleri ile ilişkili olduklarını söylemek mümkündür. Böylelikle küreselleşmenin kültür üzerinde biçimlendirici ya da yeniden yapılandırıcı etkisinin dolaylı olarak dilleri de etkiyeceği sonucuna varılacaktır.

Küreselleşmenin kültürel sonuçlarının tartışıldığı literatüre benzer biçimde şekillenen küreselleşmenin dilsel sonuçları literatürü de kendi içerisinde homojenleştirici, heterojenleştirici ve dil-ötesi (trans) yaklaşımlar etrafında kümelenmiştir. Küreselleşmenin dilleri ne şekilde etkilediği sorusu çoğunlukla İngilizcenin küresel bir dil olup olmadığı sorusu ile eşdeğer görülmüş, küreselleşme ve dil literatüründe İngilizce kendisine geniş bir yer bulmuştur. İngilizcenin küreselliği araştırmacıları onun katil dil olduğu ya da tarafsız geçerdil olduğu sonucuna götürmüştür. Ancak bugün tehlike altında

olan dillerin sorumlusunun İngilizce olduğunu söylemek oldukça sınırlı ve bir o kadar da indirgeyici bir ifade olacaktır. Diller tehlike altındadır ve İngilizce de bugün dünya üzerinde en çok konuşucuya sahip olması ile küresel bir nitelik taşımaktadır. Fakat dillerin ölümüne zemin hazırlayan şey küresel süreçlerden öte ulusal süreçlerdir. Yani dil çeşitliliği, tekdillilik ve çokdillilik gibi kavramlar çoğunlukla politik özellik göstermektedir. Rızanın üretiminde pay sahibi olan diller, geçmişte olduğu gibi bugün de politik bir sorun olma özelliğini korumaktadır.

Diğer yandan İngilizcenin dünya üzerindeki ayrıcalıklı konumu arkasında kimi ekonomik faktörlerin varlığını reddetmek de mümkün değildir. Bugün dünya ekonomisinde İngilizcenin norm olduğu ülkeler, dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer almaktadır. İngilizcenin ekonomik süreçler ile yayılmasını ve diğer diller üzerinde hâkimiyet kurmasını dilsel emperyalizm düşüncesi etrafında eleştirenler için İngilizce geçmişte Latincenin bulunduğu konumuna geçmiştir. Ancak diğer yandan çokdilliliğin teşvikinde de (özellikle de yabancı dilde eğitim) ekonomik kaygıların izlerine rastlamak mümkündür.

McDonald's gibi küresel markaların reklam stratejilerinde de görüldüğü üzere hem tekdillilik hem de çokdillilik küresel ekonomiye hizmet etmektedir. Politik bağlamda da dünya üzerinde özellikle ulus-devletlerin tekdilli politikaları yanında Avrupa Birliği gibi çokkültürlü özellik sergileyen ülkelerin çokdilli politikaları mevcuttur. Ülkelerin resmi ya da resmi olmayan dil politikaları farklılık gösterebilmektedir. Hatta zaman içinde belirli bir ülkenin dil politikasının değiştiğini gözlemleyebilmek de mümkündür.

Teknolojik ortamlarda dillerin temsilinde yine İngilizce açık ara ön plana çıkıyor iken teknolojik imkânların dillerin belgelenmesi, korunması ya da temsilinde önemli bir yer tuttuğunu unutmamak gerekmektedir. Yani teknolojik ortamlar dillerin küreselleşmesine katkıda bulunduğu kadar kaybolmakta olan diller için de bir varlık alanı yaratmaktadır. Bu varlık alanı dilsel ekolojiyi korumak adına önem arz etmektedir. Küresel iklim ve küresel gıda krizinden bahsettiğimiz bu günlerde tehlikedeki dillere yapılacak yatırımlar ekolojik anlamda oldukça önemlidir. Ancak kaynakların tümünün dilsel çeşitlilik için kullanılması da büyük (ulusal) dillerin ölümüne neden olabilme potansiyeli taşımaktadır. Bu noktada dengeli dilsel ve biyolojik/ekolojik çeşitlilik politikalarına ihtiyaç vardır. Çeşitliliği sağlama noktasında izlenecek politikalar ile ülkelerin dil politikaları arasında sürekli devam eden bir gerilim ortamı mevcut olacaktır.

İngilizce küresel bağlamda hem ekonomik hem de politik açıdan çoğunlukla tarafsız bir dil konumundadır. Farklı uluslar arasında her türden ekonomik ya da politik iletişimi sağladığı için İngilizce bir geçerdil olma özelliği göstermektedir. Diğer yandan bu geçerdilin neden dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan Mandarin Çincesi ya da dünya üzerinde en çok kullanılan dillerden biri olan Arapça olmadığı sorusu akıllara gelmektedir. Bu noktada Latincenin mirasını alan İngilizce, II. Dünya Savaşı ile hem ekonomik hem de politik anlamda önemli bir güç haline gelen ABD'nin politikaları ile doğrudan bağlantılıdır. Dünyanın herhangi bir yerinde McDonalds'tan sipariş verirken İngilizceye gerek duymadığımız doğrudur. Ancak önemli olan dünyanın herhangi bir yerinde bir Amerikan fast-food zincirinin karşımıza çıkıyor olmasıdır. Burada bakış açımız elbette dilsel emperyalizm bakış açısı değildir.

Küreselleşme ve dil arasındaki ilişkide küresel ile yerel olanın bir arada bulunabilme durumu oldukça önemlidir. Yerel ve küresel arasındaki gerilim, her ikisini de yeniden inşa edecek niteliktedir. Bu sebeple küreselleşme ve dil ilişkisi hem heterojenleştirici hem de homojenleştiricidir.

Diller çoğunlukla ulusal karakter gösterdiği için onları politik bağlamlarından ayırmak ve diller üzerinde standartlaştırıcı bir etki yaratmak kolay değildir. İngilizcenin küresel dil olmasının önünde ciddi politik engeller vardır. Diğer yandan çokdilliliğin kapitalizm için ayrı bir kaynak sağladığını da unutmamak gerekmektedir.

Dil ve küreselleşme arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmalarda, küreselleşmenin diğer boyutları da göz önüne alınarak çoklu dil-ötesi yaklaşımlar geliştirilmelidir. Söz konusu yaklaşımlar, günümüzün çoğulcu söylemlerine entegre olmalı ve herhangi bir dili öncelmeden, dil ve kullanıcı arasındaki ilişkiler bütüncül bakış açısına sahip uygulamalı araştırmalar eşliğinde incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Ammon, U. (2010). World Languages: Trends and Futures. Nikolas Coupland (Ed.), *The Handbook of Language and Globalization* içinde (s. 101-122), UK: Blackwell Publishing.
- Appadurai, A. (1990). Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. *Theory Culture Society*, 7, 295-310.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Appadurai, A. (1999). Globalization and research imagination. *International Social Science Journal*, 51/160, 229-238.
- Axford, B. (2013). *Theories of globalization*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2020). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayır, M. (2021). Giddens ve Habermas: Modernite Temelinde Yapısal Bir Karşılaştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 52-65.
- Beck, U. (2000). *What is globalization*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2006). *Cosmopolitan vision*. Cambridge: Polity Press.
- Block, D. (2006). *Multilingual identities in a global city: London stories*. UK: Palgrave Macmillan.
- Blommaert, J. (2010). *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert, J.; Leppänen, S. ve Spotti, M. (2012). Endangering Multilingualism. Jan Blommaert (Editör), *Dangerous Multilingualism: Northern Perspectives on Order, Purity and Normality* içinde (s. 1-24), USA: Palgrave Macmillan.
- Boz, E. (2013). Dillerin Kaybolması ve Çevre Dil Bilimi. *Türk Dili*, 2013 (2), 60-63.

- Camilleri, M. A. (2018). Market Segmentation, Targeting and Positioning. *Travel Marketing, Tourism Economics and the Airline Product* içinde (s. 69-83). Switzerland: Springer.
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. UK: Wiley&Blackwell.
- Chanda, N. (2014). *Interview Nayan Chanda*. *Globalizations*, 11(4), s. 527-538.
- Chiang, Joseph F. (2009). English: A Globalized Language in Science and Technology. Ho Hon Leung vd. (Editörler), *Imagining Globalization Language, Identities, and Boundaries* içinde (s. 15-24), New York: Palgrave Macmillan.
- Chiang, S. ve Mi, H. (2009). Glocalization through Global Brand Transposition. Ho Hon Leung vd. (Editörler), *Imagining Globalization Language, Identities, and Boundaries* içinde (s. 45-62), New York: Palgrave Macmillan.
- Chríst, D. M. G. (2007). *Language and the City*. New York: Palgrave Macmillan.
- Coupland, N. (2003). Introduction: Sociolinguistics and globalisation. *Journal of Sociolinguistics*, 7(4), 465-472.
- Coupland, N. (2010). Introduction: Sociolinguistics in the global era. N. Coupland (Editör). *The Handbook of Language and Globalization* içinde (s. 1-28), UK: Blackwell Publishing.
- Dailey-O’Cain, Jennifer (2017). *Trans-National English in Social Media Communities*. UK: Palgrave Macmillan.
- De Swaan, A. (2018). *Sözcüklerin Dünyası*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dovchin, S. (2020). *Language, Social Media and Ideologies Translingual Englishes, Facebook and Authenticities*. Switzerland: Springer.
- Dovchin, S.; Sultana, S. ve Pennycook, Alastair (2018). *Popular Culture, Voice and Linguistic Diversity Young Adults On- and Offline*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Drubin, D. G. ve Kellogg, D. R. (2012). English as the universal language of science: opportunities and challenges. *Molecular biology of the cell*, 23(8), 1399.

- Edwards, J. (2011). *Challenges in the Social Life of Language*. UK: Palgrave Macmillan.
- El-Ojeili, C. ve Hayden, P. (2006). *Critical Theories of Globalization: An Introduction*. UK: Palgrave Macmillan.
- Eriksen, T. H. (2007). *Globalization: The key concepts*. New York: Berg.
- Fairclough, N. (2006). *Language and globalization*. London: Routledge.
- Featherstone, M. (1992). Global Culture: An Introduction. M. Featherstone (Editör) *Global Culture Nationalism, Globaliation and Modernity* içinde (s. 1-14), Sage Pub.: Bristol.
- Featherstone, M. (1995). *Ondoing Culture Globalization, Postmodernism and Identity*. Sage Pub.: London.
- Ferdinand, S., Villaescusa-Illán, I. ve Peeren, E. (2019). Introduction other globes: past and peripheral imaginations of globalization, S. Ferdinand, I. Villaescusa-Illán ve E. Peeren (Editörler), *Other Globes: Past and Peripheral Imaginations of Globalization* içinde (s. 1-39), London: Palgrave Macmillan.
- Giddens, A. (2020). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, E. (2020). Küreselleşme, Kültür ve Tüketim. Erhan Akarçay (Editör), *Tüketim Sosyolojisi* içinde (s. 54-83), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hannerz, U. (1987). The World in Creolisation, *Journal of the International African Institute*, 57/4, 546-559.
- Hannerz, U. (1992). *Cultural Complexity: Studies in Social Organisation of Meaning*. USA: Columbia University Press.
- Harvey, D. (2003). *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Heller, M. (2010). The Commodification of Language, *Annual Review of Anthropology*, 39 (1), s. 101-114.

- Heller, M. ve McElhinny, B. S. (2017). *Language, Colonialism, Capitalism: Toward a Critical History*. USA: University of Toronto Press.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Jaworska, S. (2009). The German Language in Poland: the Eternal Foe and the Wars on Words. Jenny Carl ve Patrick Stevenson (Editörler), *Language Discourse and Identity in Central Europe: The German Language in a Multilingual Space* içinde (s. 51-72), UK: Palgrave Macmillan.
- Jourdan, C. (2006). Pidgins and creoles genesis: an antropological offering. Christine Jourdan ve Kevin Tuite (Ed.), *Language, Culture, and Society Key Topics in Linguistic Anthropology* içinde (s. 135-155), New York: Cambridge University Press.
- Kachru, B. (1985). Standards, codification and sociolinguistic realism: English language in the outer circle. R. Quirk ve H. Widowson (Editörler), *English in the world: Teaching and learning the language and literatures* içinde (s. 11-36), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kachru, B. B. (1992). World Englishes: Approaches, issues and resources, *Language Teaching*, 25(1), 1-14.
- Kecskes, I. (2014). Language, Culture, and Context. Farzad Sharifian (Editör), *The Routledge Handbook of Language and Culture* içinde (s. 113-128), New York: Routledge.
- Kelly-Holmes, H. (2010). Languages and Global Marketing. Nikolas Coupland (Editör), *The Handbook of Language and Globalization* içinde (s. 475-492), UK: Blackwell Publishing.
- Kettell, S. and Sutton, A. (2013). New Imperialism: Toward a Holistic Approach. *International Studies Review*, 15, 243-258.

- Leavitt, J. (2006). Linguistic relatives. Christine Jourdan ve Kevin Tuite (Editörler), *Language, Culture, and Society Key Topics in Linguistic Anthropology* içinde (s. 47-81), New York: Cambridge University Press.
- Lippincott, K. (1999). Globes in Art. Problems of Representation and Interpretation. Elly Dekker (Editör), *Globes at Greenwich: A catalogue of the Globes and Armillary Spheres in the National Maritime Museum* içinde (s. 75-86), Oxford: Oxford University Press.
- Lippincott, K. (2002). Power and Politics: The Use of the Globe in Renaissance Portraiture. *Globe Studies*. 49/50, 121-138.
- Luhmann, N. (1995). *Social systems*. Stanford: Stanford University Press.
- McWilliam, J., Puttock, S., Stevenson, T. and Taraporewalla, R. (2011). Introduction. J. McWilliam, S. Puttock, T. Stevenson ve R. Taraporewalla (Editörler). *The Statue of Zeus at Olympia: New Approaches* içinde (s. 1-9), Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Meinhof, U. H.; Galasiński, D. (2005). *The Language of Belonging*. UK: Palgrave Macmillan.
- Modelska, G. (1987). *Long cycles in world politics*. London: Macmillan Press.
- Modelska, G. (2008). Globalization as evolutionary process. G. Modelska, T. Devezas ve W. R. Thompson (Editörler). *Globalization as Evolutionary Process Modelling Global Change* içinde (s. 11-29), London: Routledge.
- Mufwene, S. S. (2010). Globalization, Global English, and World English(es): Myths and Facts. Nikolas Coupland (Editör), *The Handbook of Language and Globalization* içinde (s. 31-55), UK: Blackwell Publishing.
- Pennycook, A. (2007). *Global Englishes and Transcultural Flows*. New York: Routledge.
- Pennycook, A. (2010). *Language as a Local Practice*. New York: Routledge.

- Phillipson, Robert (2008). Lingua franca or lingua frankensteinia? English in European integration and globalisation. *World Englishes*, 27(2), 250-267.
- Phillipson, Robert (2010). *Linguistic Imperialism Continued*, New York: Routledge.
- Pieterse, J. N. (1994). Globalisation as Hybridisation. *International Sociology*, 9(2), 161-184.
- Pieterse, J. N. (1996). Globalisation and Culture: Three Paradigms. *Economic and Political Weekly*, 31(23), 1389-1393.
- Pieterse, J. N. (2004). *Globalization or empire?*. Routledge: New York.
- Pieterse, J. N. (2009). *Globalization and Culture, Global Melange*. Rowman&Littlefield Pub.: UK.
- Pool, J. (2010). Panlingual Globalization. Nikolas Coupland (Editör), *The Handbook of Language and Globalization* içinde (s. 142-161) UK: Blackwell Publishing.
- Radhakrishnan, S. (2010). Limiting theory Rethinking approaches to cultures of globalization. B. Turner (Editör). *The Routledge International Handbook of Globalization Studies* içinde (s. 23-41), New York: Routledge.
- Reus-Smit, C. and Dunne, T. (2017). The globalization of international society. D. Tim ve C. Reus-Smit (Editörler). *The globalization of international society* içinde (s. 18-40), Oxford: Oxford University Press.
- Risager, K. (2006). *Language and Culture: Global Flows and Local Complexity*. UK: Multilingual Matters.
- Ritzer, G. (1993). *The McDonaldization of Society*. Pine Forge Press: California.
- Ritzer, G. (2003). The Globalization of Nothing. *SAIS Review*, XXIII (2), 189-200.
- Ritzer, G. (2020a). *Küresel Dünya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2020b). *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social theory and global culture*. London: Sage Publications.
- Robertson, R. (1995) Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. M. Featherstone vd. (Editörler), *Global Modernities* içinde (s. 25-44), London: Sage Pub.
- Robertson, R. (2016). Global Culture and Concsciousness. R. Robertson ve D. Buhari Gülmez (Editörler), *Global Culture: Concsciousness and Connectivity* içinde (s. 5-20), New York: Routledge.
- Ryan, M. J. (2017). Grobalization. George Ritzer ve Chris Rojek (Editörler), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* içinde. USA: JohnWiley&Sons. DOI: 10.1002/9781405165518.wbeosg069.pub3
- Said, E. (1978). *Orientalism*. London: Routledge&Kegan Paul Ltd.
- Sarangi, S. (2009). Culture. Gunter Senft vd. (Editörler), *Culture and Language Use* içinde (s. 81-104), Amsterdam: John Benjamins Pub.
- Shen, Q. ve Gao, X. (2019). Multilingualism and policy making in Greater China: ideological and implementational spaces. *Lang Policy*, 18(5), 1-16.
- Singh, J. P. (2015). Cultural Globalization and the Convention. Christiaan De Beukelaer, Miikka Pyykkönen ve J. P. Singh (Editörler), *Globalization, Culture, and Development: The UNESCO Convention on Cultural Diversity* içinde (29-42), UK: Palgrave Macmillan.
- Skutnabb-Kangas, T. ve Phillipson, R. (2010). The Global Politics of Language: Markets, Maintenance, Marginalization, or Murder?. Nikolas Coupland (Editör), *The Handbook of Language and Globalization* içinde (s. 77-100), UK: Blackwell Publishing.
- Sonntag, S. K. ve Cardinal, L. (2015a). Introduction State Traditions and Language Regimes: Conceptualizing Language Policy Choices. Linda Cardinal ve Selma K. Sonntag (Editörler), *State Traditions and Language Regimes* içinde (s. 3-28), Montreal: McGill-Queen's University Press.

- Sonntag, S. K. ve Cardinal, L. (2015b). State Traditions and Language Regimes: A Historical Institutionalism Approach to Language Policy. *Acta Universitatis Sapientiae European and Regional Studies*, 8(1), 5-21.
- Stearns, P. N. (2009). *Globalization in world history*. London: Routledge.
- Steger, M. B. (2020). *Globalization: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Stevenson, P. ve Carl, J. (2009). Introduction: Central Europe as a Multilingual Space. Jenny Carl ve Patrick Stevenson (Editörler), *Language Discourse and Identity in Central Europe: The German Language in a Multilingual Space* içinde (s. 1-20), UK: Palgrave Macmillan.
- Stibbe, A. (2010). Ecolinguistics and Globalization. Nikolas Coupland (Editör), *The Handbook of Language and Globalization* içinde (s. 406-425), UK: Blackwell Publishing.
- Švejc, A. D. (1986). *Contemporary Sociolinguistics Theory, Problems, Methods*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Swales, J. M. (2003). English as Tyrannosaurus rex. *World Englishes*, 16(3), 373-382.
- Tarantola, D. (2013). Thinking locally, acting globally?. *Am J Public Health*, 103(11), 1926.
- Tardy, C. (2004). The role of English in scientific communication: lingua franca or Tyrannosaurus rex?. *Journal of English for Academic Purposes*, 3, 247-269
- Tomlinson, J. (1999). *Globalization and Culture*. Polity Press: Chicago.
- Turner, B. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, B. S. ve Khondker, H. H. (2019). *Küreselleşme: Doğu ve Batı*. Çev. S. Özdemir, Ankara: Koyu Siyah Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

UNESCO (2002). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. Katerina Stenou (Editör),
Cultural Diversity Series No. 1.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162>

UNESCO (2005). The 2005 Convention on the Protection and Promotion of the diversity
of cultural expressions. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000142919>

Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins
of the European world-economy in the sixteenth century*. New York: Academic
Press.

Walsh, J. (2015). The Irish language regime and language ideology in Ireland. S.K.
Sonntag ve L. Cardinal (Editörler), *State Traditions and Language Regimes*
içinde (s. 62-78), Montreal: McGill-Queens University Press.

Woolard, K. A. ve Schieffelin, B. B. (1994). Language Ideology. *Annual Review of
Anthropology*, 23, 55-82.

Wright, M.; Wood, G.; Musacchio, A.; Okhmatovskiy; Grosman, A.; Doh, J. P. (2021).
State Capitalism in International Context: Varieties and Variations. *Journal of
World Business*, 56 (2), 1-16.

Yazar, U. (2017). Avrupa Birliğinde Çok Dillilik Politikası ve Tek Dil Arayışı.
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(48), 137-142.

ÇEVİRİM İÇİ KAYNAKLAR

- ¹<https://www.oed.com/view/Entry/79025> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- ²<https://www.etymonline.com/word/globe> (Erişim Tarihi: 08.10.2021)
- ³<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/monde> (Erişim Tarihi: 04.09.2021)
- ⁴<https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages> (Erişim Tarihi: 10.01.2022)
- ⁵<https://www.ethnologue.com/guides/ethnologue200> (Erişim Tarihi: 12.03.2022)
- ⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_13_825 (Erişim Tarihi: 18.05.2022)
- ⁷<https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708> (Erişim Tarihi: 18.05.2022)
- ⁸[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2019\)642207](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2019)642207) (Erişim Tarihi: 18.05.2022)
- ⁹<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October> (Erişim Tarihi: 10.05.2022)
- ¹⁰<https://money.cnn.com/2002/12/17/news/companies/mcdonalds/> (Erişim Tarihi: 7.05.2022)
- ¹¹<https://www.chicagomag.com/Chicago-Magazine/November-2014/McDonalds-Im-Lovin-It-Campaign/> (Erişim Tarihi: 7.05.2022)
- ¹²<https://languagelog.ldc.upenn.edu/nll/?p=1954> (Erişim Tarihi: 7.05.2022)
- ¹³<https://twitter.com/McDonaldsTR/status/867754831125118980/photo/1> (Erişim Tarihi: 7.05.2022)
- ¹⁴<https://www.mfa.gov.tr/hindistan-kunyesi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 8.05.2022)
- ¹⁵<https://tr.sputniknews.com/20190921/hindistanda-ortak-dil-tartismasi-cumhurbaskani-yardimcisina-gore-herhangi-bir-dil-dayatilmamali--1040223301.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)
- ¹⁶<https://ichliebes.mcdonalds.de> (Erişim Tarihi: 7.05.2022)
- ¹⁷<https://www.internetworldstats.com/stats7.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2022)
- ¹⁸<https://terralingua.org/who-we-are/our-history/> (Erişim Tarihi: 19.05.2022)

EK-1

UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Beyannamesi

2001

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferansı tarafından 2 Kasım 2001 tarihinde otuz birinci oturumunda kabul edilmiştir.

Madde 1- Kültürel çeşitlilik: İnsanlığın ortak mirası

Kültür, zaman ve mekânda çeşitli biçimler alır. Bu çeşitlilik, insanlığı oluşturan grup ve toplumların kimliklerinin benzersizliği ve çoğulluğunda vücut bulur. Bir değişim, yenilik ve yaratıcılık kaynağı olarak, biyolojik çeşitlilik doğa için ne kadar gerekliyse, kültürel çeşitlilik de insanlık için o kadar gereklidir. Bu anlamda insanlığın ortak mirasıdır ve şimdiki ve gelecek nesillerin yararına tanınmalı ve onaylanmalıdır.

Madde 2- Kültürel çeşitlilikten kültürel çoğulculuğa

Gittikçe farklılaşan toplumlarımızda, çoğul, çeşitli ve dinamik kültürel kimliklere sahip kişi ve gruplar arasında uyumlu etkileşimin ve birlikte yaşama istekliliğinin sağlanması esastır. Tüm yurttaşların kapsanmasına ve katılımına yönelik politikalar, toplumsal uyumun, sivil toplumun canlılığının ve barışın garantisidir. Bu şekilde tanımlanan kültürel çoğulculuk, kültürel çeşitlilik gerçeğine politika ifadesi verir. Demokratik bir çerçeveden ayıramaz olan kültürel çoğulculuk, kültürel alışverişi ve kamusal yaşamı sürdüren yaratıcı kapasitelerin gelişmesine elverişlidir.

Madde 3- Kalkınmada bir faktör olarak kültürel çeşitlilik

Kültürel çeşitlilik, herkese açık olan seçenekleri genişletir. Sadece ekonomik büyüme açısından değil aynı zamanda daha tatmin edici bir entelektüel, duygusal, ahlaki ve manevi varoluş elde etmenin bir yolu olarak anlaşılabilir gelişmenin köklerinden biridir.

Madde 4- Kültürel çeşitliliğin teminatı olarak insan hakları

Kültürel çeşitliliğin savunulması, insan onuruna saygıdan ayrılmaz, etik bir zorunluluktur. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, özellikle azınlıklara ve yerli halklara mensup kişilerin haklarına bağlılık anlamına gelir. Hiç kimse, uluslararası hukuk

tarafından garanti edilen insan haklarını ihlal etmek veya kapsamını sınırlamak için kültürel çeşitliliğe başvuramaz.

Madde 5- Kültürel çeşitlilik için elverişli bir ortam olarak kültürel haklar

Kültürel haklar, evrensel, bölünmez ve birbirine bağımlı insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Yaratıcı çeşitliliğin gelişmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 27. Maddesinde ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. ve 15. maddelerinde tanımlanan kültürel hakların tam olarak uygulanmasını gerektirir. Bu nedenle herkes kendini ifade edebilmeli ve çalışmalarını kendi seçtikleri dilde ve özellikle ana dillerinde oluşturup yayabilmelidir; tüm kişiler, kültürel kimliklerine tam olarak saygı gösteren kaliteli eğitim ve öğretim alma hakkına sahip olmalıdır ve tüm kişiler, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi koşuluyla, kendi seçtikleri kültürel yaşama katılma ve kendi kültürel uygulamalarını yürütme hakkına sahiptir.

Madde 6- Herkesin kültürel çeşitliliğe erişmesine doğru

Fikirlerin söz ve görüntü yoluyla serbestçe akışı sağlanırken, tüm kültürlerin kendilerini ifade edebilmelerine ve kendilerini tanıtılabilmelerine özen gösterilmelidir. İfade özgürlüğü, medya çoğulculuğu, çokdillilik, sanata ve dijital form da dâhil olmak üzere bilimsel ve teknolojik bilgiye eşit erişim ve tüm kültürlerin ifade ve yayma araçlarına erişim imkânı kültürel çeşitliliğin garantisidir.

Madde 7- Yaratıcılığın kaynağı olarak kültürel miras

Yaratılış, kültürel geleneğin köklerinden yararlanır ancak diğer kültürlerle temas halinde gelişir. Bu nedenle, tüm çeşitliliği içinde yaratıcılığa teşvik etmek ve kültürler arasında gerçek bir diyaloga ilham vermek için tüm biçimleriyle mirasın korunması, geliştirilmesi ve insan deneyiminin ve özelemlerinin bir kaydı olarak gelecek nesillere devredilmesi gerekir.

Madde 8- Kültürel mal ve hizmetler: benzersiz türden emtialar

Günümüzün ekonomik ve teknolojik değişimi yaratma ve yenilik için büyük umutlar açarken, bu değişim karşısında yaratıcı eser arzının çeşitliliğine, yazarların ve sanatçıların haklarının gerektiği gibi tanınmasına ve özgünlüğe ayrıca dikkat gösterilmelidir. Kimlik,

değer ve anlam vektörleri salt meta veya tüketim malları olarak ele alınmaması gereken kültürel mal ve hizmetlerdir.

Madde 9- Yaratıcılığın katalizörü olarak kültür politikaları

Kültür politikaları, fikirlerin ve eserlerin serbest dolaşımını sağlarken, yerel ve küresel düzeyde kendini gösterme imkânına sahip kültür endüstrileri aracılığıyla çeşitlendirilmiş kültürel ürün ve hizmetlerin üretilmesine ve yayılmasına elverişli koşullar yaratmalıdır. Uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak, kültür politikasını belirlemek ve onu uygun gördüğü yollarla (ister operasyonel destekle ister uygun düzenlemelerle) uygulamak, her devletin görevidir.

Madde 10- Dünya çapında yaratma ve yayma kapasitelerinin güçlendirilmesi

Küresel düzeyde kültürel mal ve hizmetlerin akışı ve alışverişindeki dengesizlikler karşısında -başta gelişmekte olan ve geçiş sürecinde olan ülkeler olmak üzere- tüm ülkeler, sürdürülebilir kültürel endüstriler oluşturmayı amaçlayan uluslararası iş birliği ve dayanışmayı güçlendirmesi gerekmektedir. Böylece ülkeler birbirleriyle ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet edebilir.

Madde 11- Kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum arasında ortaklıklar kurmak

Sürdürülebilir insani gelişmenin anahtarı olan kültürel çeşitliliğin korunmasını ve desteklenmesini piyasa güçleri tek başına garanti edemez. Bu perspektiften, özel sektör ve sivil toplum ile ortaklaşa kamu politikasının üstünlüğü yeniden teyit edilmelidir.

Madde 12- UNESCO'nun Rolü

UNESCO, yetkisi ve işlevleri nedeniyle aşağıdakilerden sorumludur:

- (a) Bu Bildiri'de belirtilen ilkelerin çeşitli hükümetler arası organlar bünyesinde oluşturulan kalkınma stratejilerine dâhil edilmesini teşvik edecek;
- (b) Devletlerin, uluslararası hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının, sivil toplumun ve özel sektörün kültürel çeşitlilik lehine kavramları, hedefleri ve politikaları detaylandırmada bir araya gelebileceği bir referans noktası ve forum işlevi görecek;
- (c) Kendi yetki alanları dâhilinde bu Bildirge ile ilgili alanlarda standart belirleme, bilinçlendirme ve kapasite geliştirme faaliyetlerini sürdürmek;

(d) Ana hatları işbu Bildirgeye eklenmiş olan Eylem Planının uygulanmasını kolaylaştırmak.